

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury

Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

VI 91

Josef Jelínek

[Červen 1985]

O b s a h :

- Eda Kriseová: Mezi pannou a babou [1]
Zbigniew Herbert: Zpráva z obleženého města [3-]
Petr Kabeš: Ryby berou [5]
Zdeněk Urbánek: Zrcadla v pražské galerii [6-10]
- gfm - : Folkové rozjímání [11-36]
Lenka Procházková: První máj 1985 [37-52]
Karel Pecka: Svoboda a žrádlo [53-54]
Sergej Machonin: Pokus o Olbrama Zoubka [55-67]
Miroslav Kusý: Slovenský fenomén [68-79]
Milan Šimečka: Dny, měsíce a roky [80-83]
k - : Tonda není člověk ... [84-85]
jka : Lidová slavnost [86-88]
Milan Uhde: Je to lepší [89-90]
Milan Jungmann: Bída romantického vzčoru [91-92]
/ KO / : Více než 13 řádky o [99-102]
Ludvík Vaculík: Pipanovci mají potíží [109-111]

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by
DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHÉCHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O b s a h :

- Eda Kriseová: Mezi pannou a babou
Zbigniew Herbert: Zpráva z obleženého města
Petr Kabeš: Ryby berou
Zdeněk Urbánek: Zrcadla v pražské galerii
- gfm - : Folkové rozjímání
Lenka Procházková: První máj 1985
Karel Pecka: Svoboda a žrádlo
Sergej Machonin: Pokus o Olbrama Zoubka
Miroslav Kusý: Slovenský fenomén
Milan Šimečka: Dny, měsíce a roky
k - : Tonda není člověk ...
jka : Lidová slavnost
Milan Uhde: Je to lepší
Milan Jungmann: Bída romantického vzdoru
/ KO / : Více než 13 řádky o
Ludvík Vaculík: Pipanovci mají potíže

na holoubka čeká

a přijde Zmek.

Ó milestá, jsi-li,

pešli své anděle, ať se o ní rvou,

neb ona zase kráčí,

ramena sehnutá

s nebe do pekla

a naspátek

nož prokleve se

do světla/

Na holém stromě pták, snad sup,

čihá,

až dekleve se sama,

netr stříhá.

Zpráva z obleženého města

Zbigniew Herbert

Příliš stár abych nosil zbraň a bojoval jako ostatní
v poslední úloze kronikáře přidělené mi z milosti
zaznamenávám - bůhví pro koho - dějiny obležení

mám být přesný nevím však kdy útok započal
před dvěma stoletími v prosinci září včera za svítání
všichni tu stůněme vyhasnutím smyslu pro čas

zůstalo jen místo v prostoru sepětí s místem
ještě držíme trosky svatýň přízraky zahrad a domů
přijdeme-li o trosky nezbude nic

píšu jak svedu v rytmu nekonečných týdnů
pondělí: krámy prázdné jednotkou měny se stala krysa
úterý: purkmistr zavražděn neznámými pachateli
středa: jednání o příměří nepřítel internoval vyslance
neznáme místo jejich pobytu to jest popravy
čtvrtek: po bouřlivém shromáždění většinou hlasů zamítnut
návrh kupců s koloniálním zbožím na bezpodmínečnou kapitulaci
pátek: začátek moru sobota: sebevraždu spáchal
N.N. Mezломný obránce neděle: není vody odrazili jsme
útok u východní brány zvané Brána Úmluvy

vím je to všecko monotónní nikým to nedokáže pohnout
vyhýbám se komentářům emoce držím zkrátka zapisuji fakty
asi jen ty se cení na cizích trzích
s jistou pýchou bych však rád zvěstoval světu
že díky válce jsme vypěstovali novou odrůdu dětí
naše děti nechtějí pohádky hrají si na zabíjení
v bdění i spánku sní o polévce chlebu a kosti
úplně jak psi a kočky

rád se večer toulám po okrajích Města
podél hranic naší nejisté svobody
dívám se z výšky na mravenčení vojsk jejich světla
naslouchám hřasu bubnů barbarskému řevu
je vážně nepochopitelné že Město se ještě brání

obležení se protahuje nepřátelé se určitě střídají
nespojuje je nic než chtivost naší záhuby
Góti Tataři Švédové oddíly císařských pluky Božího ^{Proměněný} ~~Arzeneš~~
kdo je spočítá

barvy korouhví se mění jak les na obzoru
od delikátní ptačí žlutí z jara přes zeleň červeň až po zimní čern

večer tedy osvobozen od faktů mohu přemýšlet
o záležitostech dávných a dálných například o našich
zámořských spojencích vím určitě s námi cítí
posílají mouku pytle naděje tuk a dobré rady
ani nevědí že nás zradili jejich otci
bývalí spojenci z časů druhé Apokalypsy
synové jsou bez viny zasluhují vděk a tak jsme vděční
nepřetrvali obležení dlouhé jako věčnost
zastižení neštěstím jsou vždycky osamocení
obránci Dalaj Lámy Kurdi afgánští horalé

teď co píšu tato slova zastánci dohody
dosáhli jisté převahy nad stranou neústupných
běžné kolísání nálad kostky ještě nejsou vrženy

rostou hřbitovy počet obránců klesá
ale obrana trvá a bude trvat do konce
a když Město padne a přežije jediný
ten ponese Město v sobě po cestách vyhnanství
ten bude Město

hledíme do tváře hladu tváře ohně tváře smrti
a té nejhorší ze všech do tváře zrady

a jenom naše sny zůstaly nepokořeny

1982

63
přeložil Otakar Č. Mokřý

Petr Kabeš:

RYBY BEROU

že zaječích. Jaká tůň
vztyčila svůj profil, kontury tiché lvice -
ale v kůži jelenicové
ale pergamenově průsvitné?
V mořšíněch obory šerí se
o truhlářský metr dne později.
Jsem ve své kůži;
mravenčíci pošli
černých částíček a rudých
částiček vědomí, brownův pohyb
sepečného chvojí, Stezka
zakousla se do mne,
svědomí karavan
podoberjí. Ve stavu zrodu
dělnice v svých vlásečnicích,
otázkou neodpovím. Na severní točbě
oblaku zřídka vídaného zde
/je velmi vysoký/
leď hladký jiskří sluncem
do půlnoční tmy
jako lást olivy. Níže plevel sahar
klepety cvaká. Kořeny konečného.
Nenávist žene představivost v květ,
láka ale je paměť
/kořeny konečného/,
láka je paměť,
má nevlastní paměť mě přesakuje.
Má osvojená paměť
je má láka, rve k životu
i cizí nenávist. Oběma prostředkován
na místě daném volbou, v nečase
prostředkují hlas. Pergamen
v tlamě šakala. Nad hřívou tůně
oblak skála, oblak strž. Rovnodennost
a její vratáplachta a ráhnes
z mořšínu. Rukodělná věc.

Brueghel : Senoseč

Stojí s rukama zkříženýma na prsou uprostřed bílých stěn starého paláce. Zabloudil sem za všedního dopoledne. Ze stěn po něm napřahují tykadla barev a tvarů desítky obrazů. Mnoho jich minul nedotčen. Ale tady stojí a připadá mu, že je to téměř tak, jako když se vzlétá. Obrátky skučí, páka je skoro na prsou, žaludek zůstává dole, nechce do prázdna a vzpírá se. Letiště zůstalo vzadu a přiblížilo se zvlnění vrchů, lesů, zalidněných končin všude kolem. Země ještě není plochá a širá, ale za chvíli bude. Byl by chtěl vždycky tak létat, v necelých sto metrech, být nad vším, ale vidět všecko, jako by byl v tom. To se smělo jen při cvičení, s pasažéry nikdy. A teď už sedm let konec. Žádná lehká mlha omývající stříbrem všechny barvy světa, let nízký ani vysoký, s hvězdami ani s městy, řekami, hlemýždími vozy na silnicích, nic. Vítovec, Petál, Konvalinka létají dál. Odměnou za sebezřeknutí. To nesvedl. Měl uletět, tak to je. Ale je tady, přidělaný k zemi, havárie na věky. Ne smrt, ale ani život. S hrstkou úplat za noční hlídky v podhotýlku a s dlouhým prázdným steskem. Kdyby to tam bylo takhle, jako při stálém vzlétání, jel by k otci, zůstal by u něho a dělal by s ním v polích. Ale je to jen při zemi a v hlíně. Není to takhle, lidi už nemají barvy a otevřené tváře plné výrazu, nemají rázný dlouhý krok tady těch tří žen s hráběmi a slamenými širáky, nehrabou seno ve slunečním tanci, nenosí koše plodů na vzprímených hlavách. Jen tupá dlouhá dřina bez bílých koní, bez oblak proměněných jako ve snu do obrovité skály nad náměstím. Otcova chalupa stojí po krk v blátě. Otec se drží dobře, nechce s nimi nic mít, krotí, živí, hřebelcuje pole sám. Potřeboval by jeho pomoc. Ale není tam v dálce nad řekou svítivě šedé město, barevná země se nepřiklání k očím, jako když se vzlétá. Svět tam zakrněl do brázd a vrásek, když jinde rozpínavě rostl. Odsáli odsamtud krev barev, polyfonii polí, snad i světlo slunce. Zbyla tuhá pouť od zimy k zimě. Jenom když se vzlétá, otevře krajina ještě i teď náruč světél a stínů, promluví gesty svých útvarů, jako znamení ve snu podhalí hluboko zasuté tajemství, proč lidé zůstávají hosty této země a neskoncují to všichni naráz na větvích stromů, kterých je přes všechny pustošící Benátčany světa přece jen ještě tolik, aby se dostalo na každého. Jen smět zas vzlétnout a krev by se vrátila i pro něj barvám země jako na tomto obraze. Poodchází k oknu a zchromle řídká zeleň venku je pustá, prázdná, nehybná.

R o u s s e a u : V l a s t n í p o r t r é t

- Voldáne, ke mně. Vidiš tu věc? Na to se musí zblízka. Taková morda a oni to pověsí, že je to vidět už o tři sály dřív. Vykašli se na ochmelku a jdeme. Stejně moc mluví a brzy ho zabásnou. Nebo aspoň nebude smět nic. Táta to říká, zná se s ním z vinárny od Počtů, sedají tam spolu. Táta jim taky věří jako myš sově. Co tvůj? Ne abys vykřákal, co tu říkám. Ochmelkovi to brzy spočítají, dej na mě. Hned tohle: vede nás na Francouze, a pamatuješ přece, jak mu Rejtar tenkrát říkal, že jeho otec, ten soudruh dvorní spisovatel, byl několikrát v Rusku a viděl tam mnoho nádherných obrazů současných mistrů. Přítelíčku, povídá mu na to ochmelka, za prvé bych zrovna od vás nečekal, že té říši budete říkat Rusko, tedy jinak, než si sama o sobě nahlas myslí, totiž že je internacionálním svazem svobodných republik, a za druhé jsem tu zemi též navštívil, po mistrech tam pátral a nešťastně shledal, že je v galeriích mají jen ze zašlých let a odjinud, kdežto ti jejich novější se dělí na odešlé a žádné. Má někdo nějaký dotaz? Ano, jistě, Trojane. Ptáte se správně. Malíři tam patrně nevyhynuli, jenže jsou asi odkázáni setrvávat v podpalubí. Takže Rejtar měl svoje, ale ochmelka asi taky — další trestný bod v Rejtarově kalendářičku. Jednou mu ho šlohnou i s písátkem, to ti slibuju. Ale na druhou stranu, chudák Rejtar. Mít fotra dvorním soudruhem se asi nedá snést. Při všem, co se jim povedlo zničit v lidech i kolem nich, jak říká táta. Ten je jiný. Jeden z máminých bratrů byl za války v Německu s delegací, co vezla Goebbelsovi Hradčany na oleji, a táta mu za to bouchl dveřmi před nosem, místo aby ho pustil dovnitř. Nebo o tom aspoň vypravuje nejmíň dvakrát do roka. Jenže on se taky asi rád kreslí rovnější, než je. Jdeme na to, pojď. Aspoň pak můžeme řiditeli tvrdit, že jsme nic neslyšeli, až zase bude kvůli ochmelkovi vyslýchat. Mám ho rád, ale před kdekým se nahlas rozkecávat, to nemá cenu. Za to jsou podle vzoru říše nádherných mistrů roky i pro ty, co jen poslouchali a zapomenou ho prásknout. Už se, Pavlíku Morozove. Posloucháš mě vůbec, Voldáne? Podívej, to je věc. Vlastně skoro sám ochmelka. Podobou ne, ani kvádrem či knírkem. Jen tím, jak neohrabaně stojí. Jaký je. Ukaž, jak se to jmenuje. Rousseau. Už vím, bájil o něm. To není ten Žán Žak, Voldáne. Aby zas tvou vinou děd vševěd při dějinách neupadl do vytržení. Ale i Žán Žak by to moh být. Dívej se. Taky prima najvka. Že prý jsou všichni lidé od přírody dobří. Tabula rasa

či co a lidská společnost na to píše svoje mravy. Pěkně to napsala. Například přes tu svini od pohledu, jako je pan Peřas od nás z baráku. Nikdo neví, co kde dělá, ale kouká mu to z očí i z ohozu. Pavlák v pětapadesáti, patřičně povýšený v příslušné instituci, jak říká táta. Ne abys někde kdákal. Podívej, tenhle si s něčím takovým nikdy ani nemoh nic začít. Nenapadlo by ho to. Nebyl na to dost chytrý. Víš, jak myslím. Jinak mu nemohlo projít, aby neuměl perspektivu či vůbec pořádně malovat a přitom aby visel v galerii mezi samou slávou. Či projde to geniálním Peřasům? Asi projde. Ale do prdele s někým na ten způsob. Ještě o něm uvažovat. To je moc na jednu chudou galerii a dva polopremianty. S tímhle je lepší zábava. Podívej, jak se mu ty loutkové botky vznášejí nad chodníkem či kde to jsme. Ale na mašličku k námořnické čepici nezapomněl, i když vedle té lodi vypadá jako Gulliver v Liliputu. Říkal jsem morda, Voldáne? Tak ať mi námořník od akcizu promine. Tys o tom ochmelku neposlouchal? Za války se zvenku do Prahy nesmělo nic vozit, natož živá husa. Když v kufru kejhala a akcizák při vjezdu ve vlaku či na silnici byl neúplatný, moh z toho být i provaz. Tenhle byl u akcizu před Paříží. Svět je blbinec. Někdy je úplatný akcizák o celý život lepší než neúplatný. Tenhle skoro jistě uměl v pravou chvíli obojí. Aspoň podle téhle mordy, která není morda, a podle ochmelkových řečí, samozřejmě. Kruci, Voldáne, co se mi na tom tolik líbí. Řekni taky něco. Kulíš oči jako zrovna narozený a ke slovu tě to nepohne. Už to mám. Zrovna narozený, štětec do ruky a maluj. To je ono. Při každém tahu, při každém praporku na lodi, při každé další barvě z té jeho palety na palci vždycky znovu šťastně ohromený, že se narodil, že se svět narodil pro něj, že je to ono, že tady začíná být, co ještě nikdy nikde nebylo. Voldáne, to musí být věc, vzít štětec, barvy, plátno a nemít strach, jestli to někdo schválí nebo neschválí. Vědět, že je to jediná možná odrůda malování, a všichni ať si o tom myslí, co chtějí. Mám ochmelku rád. Jistě doma maluje, přitom to asi za nic nestojí a jemu je tím hůř, že ví, jak se na to musí: bez nahlížení do mód, rovnou k věci a pak ať všichni po něm jdou jako sůvy po myši, nelekne se jich. Je to tady a hotovo. Jenže vědět to a umět to, mezi tím je černá mezera. Takže se ochmelkovi už nikdy opičárny dělat nebudou, na to dohlídnu. Jde po našem konci do penze, tak ať nevzpomíná jen na pluky blbců. A Rejtara si podám, kdyby chtěl něco kváknout řiditeli. Takovou ani jinou

honoraci mi nikdo k úctě nevnutí. Kdežto, podívej se, že je to ochmelka. Dřevěný, naivní, perspektiva žádná, ale nikdo jiný dřív, teď ani za věky si to nevymyslí. Nový svět. Vyšlo to takhle, tak to tedy vyšlo a dívejte se, něco si myslete, nebo popojděte. Sám Rousseau, navždycky jediný, i Rousseau jako částička ochmelky či jiných poctivých existencí, nevykrášlený, nezpotvořený - tady mě máte a hotovo, jsem nový díl světa a přiznejte mi to či nepřiznejte, nevadí, jsem. Takže jaká společnost by ho mohla zkazit nebo vylepšit. Vznikl a ví, co mu z toho plyne. Nebo to možná ani tak úplně neví. To nikdo úplně neví. Největší chytráci to vědí nejmaň. Ale i když neví, má štětec, barvy, plátno, postaví sám sebe na nábreží, vedle loď a praporky, oblékne si námořnický obleček a je to tady, čerstvě narozený akcizák, pro každého vždycky v novém převtělení, přizná všechno, co se mu líbí, barvy, obrysy, vlastní knír a vyjevené oči, loď, řeku, most, zelené stráně nad Seinou před Paříží, neohrabaně, z první čiré vody, a neodvážá se ho sundat ze zdi ani od tamtěch mistrů vyškolené panstvo, co s námi teď tady mává. Voldáne, ochmelka je nemehlo, a jestli pořád bude před Rejtarem a jeho rodem myslet nahlas, vyletí před penzí a lopatou on si nevyhrabe ani pořádný hrob, ale my ho tam tedy postrkovat nebudeme. To mi slib, nemá hubo, že mi s tím pomůžeš, kdyby se něco mělo semlít. Hniličku zpod stromu, Rejtara juniora, obstarám sám, kdyby chtěl slepičit. Dívej, už sem táhnou. Jdeme jim naproti poslechnout si, co ochmelka na sebe říká. Je to někdy hrůza, jak si koleduje, ale nic mi nenamítej, za toho námořníka v našem sboru pedagogů, kdyby měl na sebe doplatit, dám řiditeli přes tlamu, i když mě za to vylejou ze všech škol a všech různých tříd téhle vlasti. Táta stejně jen řekne: dobře ti tak, aspoň poznáš život. Ne, nekreslí se, je skoro úplně rovný. Tak co bych si nedovolil ten přepych mít rád aspoň jednoho jediného vychovatele mezi stotisíci východních i jiných, gymnaziálních, univerzitních i jednotřídních. Jdeme poslouchat, Voldáne, a jestli kdákneš, jsi u mě druhý řiditel i Rejtar dohromady, rozumíš.

C a n a l e t t o : L o n d ý n

Bože, to bych chtěla mít doma. Skříň, co v ní máme šaty, by se ^{od}štrčila trochu vpravo, šicí stroj vlevo. Máma je přísná na svůj pořádek, ale to by mi dovolila. Svítí to samo. Tolik řeky. Má ráda řeku. Chtěla mít pořád vilu u Berounky. Ale co otec umřel, už jí mít nebude. V téhle době vilu. Při tom, co já beru, tak nejvýš kámen na krk a do řeky. Ale tohle není řeka na

skákání. Svítilo by nám to tam. To by mi dovolila všechno odstrčit. Měří to jistě dva metry. A celá naše zeď je asi čtyři. Ale byl by to život. Každé ráno místo bílé prázdné skříně před očima modré vysoké nebe, výhled do času bez hodin, do průzračného ráje. Přivedu ji sem. Tak špatně chodí, chudák. Je to sem do kopce a tolik schodů. Ale pak, až by si tady sedla jako já. Tolik barevných lidí, jednou je spočítám a všem dám jména. Budu jim říkat po ránu: dobré jitro, lorde. To bude patřit tam tomu na vysoké terase cihlového domu. Celý ten obraz je dobré jitro. Na tom ochozu si dva spolu něco vyřizují. Přijdu k nim a řeknu: jak se vám spalo, pánové. Ani se nemusím ptát. Skvěle. Jsou v průzračném ránu tak svěží, objímá je vzduch, omytý řekou, stoupající z chladivého kamene staveb, z vlídných, procitajících tvarů všech domů a katedrál. Bohatý, prosycený vzduch. Měla bych jej každé ráno kolem sebe. A potom navečer, když se vracím, slyšela bych tichou, šumící symfonii tekoucí řeky, dalekých kladiv a dlát na stavbě dlouhého mostu, šplouchání vesel v rukou plavců, drkotání povozů v dalekých ulicích na protějším břehu, šepot tisíců rozhovorů na lodích, v ulicích, pod klenbami domů. Naslouchala bych dlouhému čekání rybářů pod mostem, šlehání vlajky v mírném větru, zpěvu a hře, vystupující snad z oken a dvorků vzhůru k lehkým oblakům na nebi. Koncert, divadlo, biograf, kavárna, cesta, všechno v jednom. Tolik světla, tolik průzračnosti, přeplněné látkou životů soustředěných v tomto městě. Nikam bych nechodila zbavovat se klapotu stroje a nánosu dlouhých hodin v kanceláři. Jen domů, k světlu nad Temží, k tisícům drobných živých lidí, k svatému Pavlovi v dálce a k Westminsterské katedrále, vždycky znovu k jitru v bezčasi. To by mi máma dovolila odstrčit skřín i šicí stroj, všechno vyházet a dát si tam jen tohle. Tatínka bychom pověsili vlevo vedle dveří, stejně to není hezká fotografie. Tohle by nám svítilo a máma by řekla: no dobře, kd ž myslíš, ty vždycky máš svou hlavu. Ale není to pravda, všechno musí být, jak chce ona. Tentokrát bych jí řekla: podívej se, ta řeka, vždycky jsi chtěla mít vilu u Berounky. A dovolila by mi to. Tak zatím sbohem, lorde na terase. Brzy přijdu zase.

1955

F O L K O V É R O Z J Í M Á N Í

Bratříčku, nevzlykej
to nejsou bubáci
vždyť už jsi velikej
To jsou jen vojáci
přejeli v hranatých
železných maringotkách

Se sizou na víšku
hledíme na sebe
pojdě se mnou, bratříčku
bojím se o tebe
na cestách klikatých
bratříčku v polobotkách

Prší a venku se setmělo
tato noc nebude krátká
boránka vku se zachtělo
bratříčku, zavírej vrátka

Bratříčku, nevzlykej
neplýtvej silami
Nadávky polykej
a šetři silami
Nesmiš mi vyčítat
jestliže nedojdeme

Nauč se písničku
není tak složitá
opři se bratříčku
cesta je rozbitá
Budeme klopýtat
zpátky už nemůžeme

Prší a venku se setmělo
tato noc nebude krátká
boránka vku se zachtělo
bratříčku, zavřel jsi vrátka?

(Karel K r y l : Bratříčku, zavírej vrátka, 1968)

Pokaždý když budík ráno zvoní
těžko snění unikám
krásný věci se mi hlavou honí
ani nevím, kudy kam

Učím se však nepodléhat citům
odolávat panikám
tak svou hlavu dřív než vyjdu z bytu
do kredence zamykám

Abyste mi kamarádi nevěděli...
šetřím si ji na večer i na neděli

Přes den nosím nenápadnou lebku
celkem běžný starší typ
chápejte to prosím bez pošklebků -
takhle se mi žije líp

Moje hlava na mě doma čeká
samej velkej ideál
zamyšlená kamsi do daleka
často ještě mnohem dál

Kdo se někdy mrknul ke mně do kredence...
poznal že jsem novým typem existence

(Jan B u r i a n :
Píseň o dvou hlavách, 1979)

je to tak.

Ano, ~~XXXXXXXX~~ Zatímco po roce 1968 byl československý občan bezradným a politováníhodným bratříčkem, jemuž jeho Velký bratr rozdupal jeho možná až příliš velké ideály, už po deseti letech je z něho tvor, který velmi dobře ví, jakou hlavu si kde nasadit, jak se tvářit a co si může dovořit vypustit z úst v daném prostředí a mezi určitými lidmi. Jinak se projevuje v práci, ve škole, jinak v hospodě, na fotbalovém zápase, doma, v okruhu důvěrných přátel.

Rok 1968 však nastolil mnoho problémů, z nichž většina trvá, některé dále narůstají, protože řešeny nebyly ani nejsou. Nejvýrazněji se to projevuje v oblasti kulturní a umělecké. alternativní kultura, nesměle vznikající počátkem sedmdesátých let, nabyla na síle a přesvědčivosti a je dnes v nejednom případě hodnotnější než kultura oficiální. Týká se to nejen literatury, ale i rockové hudby (kolik jen dnes je mladých amatérských rockových kapel, zoufale bojujících o svou existenci, které hýří neotřelými nápady a mnohdy snesou i nejprísnejší kritická hlediska). A v neposlední řadě sem patří i hudba folková.

V rockové hudbě propast ještě prohloubily bezhlavé útoky ideologického aparátu, které ostartoval článek Jana Krýzla - "Nová vlna" se starým obsahem - v Tribuně v roce 1980, pokračující rozprášením dlouholetého autorského kolektivu a redakce hudebního časopisu Melodie až k likvidaci Svazu hudebníků ČSR a jeho dvou žánrových sekcí - Jazzové sekce a sekce mladé hudby. Folková hudba čelí obdobnému tlaku v podstatě neustále. Avšak tyto represivní zásahy vedou k jevu zcela opačnému, než který byl jejich cílem - mobilizují k činnosti mnohé z těch, kdo by jinak pasivně čekali na to, co se bude dít dál. V každém člověku je uvnitř jistá hranice, po jejímž překročení už nehodlá nečinně sedět - nastává situace, kdy už toho začíná mít dost..

Tato studie se nehodlá zabývat problematikou v celé její šíři, neboť by to bylo nad síly, možnosti i zkušenosti autora. Její náplní bude naše folková hudba, a to z hlediska historického i současného, její hlavní rysy, její specifika v dopadu na posluchače a stručná charakteristika hlavních představitelů žánru.

"...Vinu má každý, jsme všichni vězni,
proč lidi mizí jako sníh z hor?
Bloudíme kolem sebe obvinění z vraždy,
proč nikde nezazní husitský chór?"

(Vladimír M e r t a : Emigrant)

Původ folkové vlny je nutno hledat ve Spojených státech. Za rozhodující rok bývá uváděn letopočet 1958, ale hlavní rozmach nastal až v první polovině šedesátých let, kdy si nenápadný židovský mladík Robert Zimmerman přisvojil pseudonym Bob Dylan a začal v New Yorku nahrávat gramofonové desky, které výrazně ovlivnily (spolu s písněmi britských Beatles) přinejmenším celou následující dekádu.

K nám jako obvykle i tato vlna dorazila s jistým zpožděním-první výraznější osobnosti se objevují až v roce 1968: dvojice Hutka+Veit, nedlouho nato se přidává Karel Kryl a další duo, Paleček a Janík. Obě dvojice těžily z anglosaských zdrojů-první z hudby Dylana a Donovana, druhá z poněkud salónnější odrůdy amerického folku, Simona+Garfunkela, zatímco Kryl čerpal z místních tradic. Všichni hrávali na Karlově mostě v Praze, pak se jejich působení rozšiřovalo do malých klubů. Bývali označováni za protestní zpěváky či pěvce protest-songů. Tento termín dost lahodil tehdejšímu politickému ovzduší a celkem přirozeně zapadl do scudobých módních trendů-měli jsme jistý komplex světovosti a proto bylo vhodné mít i protestní zpěváky. Vzniklo i několik rozhlasových snímků (Hutka: Pravděpodobné vzdálenosti; Kryl: Pieta, Král a klaun; Paleček a Janík: Mele lidi), které často zněly z éteru. Po roce 1969 se však začalo zdát, že tito zpěváci nemohou bez újmy konsolidační proces přežít.

Karel Kryl opustil arénu již v roce 1969. Jaroslav Hutka po jisté době nucené nečinnosti začal opět vystupovat a z dnešního pohledu vykonal velmi záslužnou činnost folkového misiónáře-jezdil po celé republice a vybudoval rozsáhlou, i když ještě nepříliš početnou síť folkových přívrženců (počátkem sedmdesátých let se již prosazuje termín f o l k paralelně s českým-poněkud jednoznačným-termínem p í s n i č k á ř). Panton stačil ještě v roce 1969 vydat kolekci Krylových rozhlasových snímků na dlouhohrající desce "Bratříčku zavírej vrátka", kte-

rá se po dlouhou dobu stala jedinou (snad ještě spolu s mírněji laděnou deskou Palečka a Janíka) rozšířenou zvukovou konzervou tohoto žánru.

Š A F R Á N A J E H O S T Í N

"...Velká je zem, šplouhá na ni voda
co je však největší
co je však největší -
ta lidská svoboda"

(Jaroslav Hutka : Náměšť)

V roce 1974 se začíná karta obracet. V Praze vzniká volné písničkářské sdružení Šafrán, které kromě Hutky zahrnuje také Vladimíra Mertu, Petra Lutku, Vlastu Třešňáka, Dášu Voňkovou a klasického kytaristu Štěpána Raka. Hlavním protagonistům tohoto "klubu" začal Supraphon vydávat malé desky, při jejichž hodnocení svedli kritikové Melodie mezi sebou jednu bitvu. Jaroslav Hutka na hrál dvě LP desky, na nichž však nebyly jeho vlastní písně, které dominovaly v jeho repertoáru, ale moravské lidové písně z Bartošových a Sušilových sbírek.

Existence Šafránu byla spojena s neustálou válkou s byrokratickým aparátem, s opakujícími se příkazy, zákazy, rekvalifikačními zkouškami a následným hledáním okna, kudy by se dalo po vyhození dveřmi vlézt nazpátek. Dlouhohrající desku Šafránu, sestavenou z živých nahrávek, postihl neblahý osud - po vylisování skončil skoro celý náklad ve stoupě. Od té doby se věci začínají vyvíjet opět k horšímu - Hutka je trestně stíhán pro nedovolené soukromé podnikání (po zrušení umělecké kvalifikace agenturou), posléze podepisuje Chartu 77 a jako alternativa k uvěznění je mu umožněno "vycestovat" do Holandska. V nenávratnu podobně mizí Hutkovi bývalí spoluhráči Vladimír Veit a Hvězdoň Cígler a o několik let později i Vlastimil Třešňák. Dalšímu písničkáři Pepovi Nosovi je dost podezřelým manévrem odebrána kvalifikace a bezpečnost proti němu zahajuje vyšetřování. Dáša Voňková a Petr Lutka přestávají veřejně vystupovat, Paleček s Janíkem už dávno opustili písničkářské kolbiště a usadili se v Semaforu. Ze Šafránu zůstává už jenom jeho stín v podobě Vladimíra Mertu, který se jediný nevzdává, i když je k vidění čím dál tím méně. Jeho koncer-

ty začínají být typické tím, že těsně před jejich začátkem přichází zpráva z blíže nedefinovaných (ale ne^{bez} významných) zdrojů, že je vystoupení zrušeno, i když interpret vždy dorazí na místo včas a připraven hrát (zpráva o jeho nevhodnosti ho však telefonicky předběhne).

V tomto bodě to už vypadalo na logickou tečku za celým písničkářským/ hnutím. Ve Spojených státech, v mateřské zemi této hudby, již tato vlna dávno dozněla a živořila maximálně jako hudba nostalgiků, vzpomínajících na šedesátá léta. V jiných zemích - např. ve Francii a Angli - se těžiště folku přesunulo na adaptaci lidového materiálu, často spojeného s rekonstrukcí dobových nástrojů.

Avšak všechno je jinak - od roku 1983 se začíná objevovat nová generace písničkářů, která dost překvapivě nalézá velkou posluchačskou odezvu - Jaromír Nohavica, Karel Plíhal, Václav Koubek, Pavel Dobeš, Slávek Janoušek, Pavel Karas a další. Jejich dopad na mladé obecenstvo, které ~~ne~~ nezažilo ani šedesátá léta, ani Čafrán, je mnohem větší, než tomu bylo u generace předchozí - tito písničkáři jsou schopni přilákat na folkové festivaly i několik tisíc mladých posluchačů, kteří se na jejich vystoupení sjíždějí z celé republiky.

Co se vlastně změnilo? Jednak je tu technika, která dnes demokraticky slouží i obyčejnému človíčkovi - nahrávky folkových koncertů, někdy až překvapivě dobré kvality, se na magnetofonových kazetách rozšiřují od Šumavy k Tatrám. Kazetový magnetofon patří k běžnému vybavení dnešního mladého člověka. Hlavní roli tu ale hrají příčiny sociologické, kulturní, etické a politické.

MEZI ŘÁDKY

"Andělé na kůru haleluja
v bělostném mundúru haleluja
hrají na šalmaje haleluja
že bránou do ráje neprojdou já

Nebeská honorace haleluja
má totiž svoje informace haleluja
co chtějí vědí o člověku haleluja
mají na to kartotéku a v ní jsu já...

Předevčirem mi přišlo psaní
poslaný nebeskou poštou
jen ať se prý neoháním
že už mi to v nebi spočtou

No jen si klidně spočtete
já se vás nelekám
víte co mi můžete
a hádejte kam..."

(Jaromír N o h a v i c a :
Haleluja aneb Velká zpověď)

Hovoříme o folku a přitom jsme si tento termín zatím nijak jasněji nevymezili. Klasický obrázek sestával z písničkáře Dylanova typu: zpěvák s neškoleným hlasem, který se sám doprovází na kytaru a na foukací harmoniku v držáku. Jeho repertoár sahá od lidových písní k vlastním skladbám, hlavně však obsahuje takové, v nichž je od obého cosi. Ovšem od šedesátých let se mnohé změnilo i na tomto poli, takže dnes už s takovouto definicí písničkáře nemůžeme vystačit. Mimoto mnoho hudebníků splňuje pouze vnější znaky tohoto modelu. Současný městský folk u nás je nutno chápat jinak.

Produkce písničkáře se skládá z několika komponent. Jednak je to samotná píseň, jejímž autorem zpravidla bývá (ale nemusí být) sám interpret. Prakticky vždy se doprovází na hudební nástroj (pochopitelně kromě písní zpívaných a capela). Jednotlivá čísla často propojuje komentářem (zde je zcela namístě citovat Kerichovo "tady se dá povídat o všem, o všem co chcete - ovšem na vlastní riziko"). Folkové obecenstvo nekladе hlavní důraz na hudební složku. Posluchači, z největší části příslušníci mladé generace, očekávají od folkového hudebníka vyjádření svého životního pocitu, pravdivou reflexi reality se vši její rozporuplností, bez falše a přetvářky - v tomto se výrazně liší od ostatních hudebních forem, kde je jisté pozlátko, klam a přehnaný patos namístě.

Starší generace si už na jistou míru dvouhlavé schizofrenie socialistického občana po létech zvykla, pokud jí už zcela neabsorbovala. Přizpůsobila se i rok od roku rostoucí korupci, naučila se ustupovat z cesty bezcharakterním a cynickým kariéristům, deroucím se tvrdě a bezohledně nahoru, smíř-

livě stojí ve frontách na toaletní papír nebo knižní brak; přestaly ji ^{už} udivovat do očí bijící ideologické lži a překrucování současnosti i minulosti; bez mrknutí oka zvedá souhlasně ruce na schůzích, podepisuje prohlášení proti Chartě 77, aniž ji četla, stejně jako proti americkým jaderným ~~zbraňům~~ ^{raketám} jako by nevědělo nic o raketách na našem území. Ale většina mladých, která dosud žila v jisté obranné kleci nevědomosti, se teprve teď s tím vším začíná v plnějším rozsahu setkávat; v tomto okamžiku si začínají uvědomovat dvojitý metr, dvojitou pravdu, doublethink. První intenzivněji narážejí na rozpor mezi oficiální propagandou a tolik odlišnou každodenní realitou, teprve začínají získávat odpor k fráзовitému a bezobsažnému dezinformačnímu toku ze sdělovacích prostředků; dívají se na blahobytnou tvář na televizní obrazovce, líčící, jak je u nás vyřešen bytový problém, a přitom se mačkají v nezdravých a přelidněných bytech, poslouchají o právu na vzdělání, poté co se nedostanou na školu pro špatný kádrový profil rodičů. Roste v nich pocit nespokojenosti. Někteří z nich demolují telefonní budky, čichají toluén nebo přepadávají staré babičky. V jiných se probouzí touha dopídit se skutečného poznání a pravdy i účta k těm, kdo i dnes hovoří a myslí "normálně".

Od manifestačně proklamativního textu konce šedesátých let (ať už generačního či politického protestu) se těžiště obsahu folkové písně posunulo do niterních lidských sfér. Člověk, kterému je rodiči, učiteli, nadřizenými v zaměstnání i některými zmanipulovanými vrstevníky naznačováno, že v jeho neuvědomělém nesouhlasu je cosi nenormálního, se najednou dostává ven z tíživého stavu izolace a nachází ve folkových písních vědomé vyjádření svých pocitů. Prostě zjistí, že skutečné je cosi zhnílého ve státě Dánskem.

Tohle pocitové vyjádření náš mladý člověk těžko nalezne v televizi, ve filmu či v oficiální literatuře, a k té neoficiální zpravidla nemá přístup. A i když se k ní nakrásně dostane (nebo k některému prohlášení Charty 77 či k sebelepšimu rozboru situace), mnoho mu to většinou nepřinese, protože se to vše příliš vymyká jeho zkušenostem a, nutno přiznat, bývají ty věci pro něho natolik zhuštěné, že jim nerozumí. Hudební složka folkových písní voří pro mladého posluchače jakousi nosnou vlnu, která ho laskavě a příjemně přenesení přes úskalí textu, přes záhady, které mu začnou docházet až při dvacátém poslechu či po dvou letech. Svou roli tu hraje i zabarvení hlasu, zdůraznění určitých slov; důležitá je samozřejmě

i emocionální stránka hudební složky. V repertoáru písničkářů je mnoho zhudebněných básnických textů - Gellner, Rimbaud, Hora, Morgenstern, Kainar, Mrabě - které by si posluchač jen stěží sám od sebe přečetl z básnických sbírek. A přitom za vydatné pomoci Trojského koně - hudby - se tyto verše k němu dostanou a on o nich začíná přemýšlet.

Zde narážíme na fakt, který svádí k mylnému pohledu na celou problematiku: folkoví hudebníci bývají často z tohoto zorného úhlu označováni za zpívající básníky či básníky s kytarou. Toto dobře míněné přirovnání je dost zavádějící - ne každý folkový text totiž snese vytržení z hudebního kontextu a prezentaci ve formě tištěné básně. Většinou vzniká společně s hudbou, je to písňový text, často obsahuje refrén nebo opakuje se části vět, což je u písni žádoucí, u básně však nevhodné.

Folková hudba je živou bytostí, má svůj vývoj i své nemohy. Je nutno posuzovat ji komplexně, nevytrhávat z ní jednotlivé části - vždyť i když složíme dohromady všechny komponenty živé bytosti, ještě živa nebude. Nebo jinak řečeno, folková hudba mnohonásobně převyšuje algebraický součet všech svých dílčích stránek; jejich současné působení se vzájemně umocňuje.

Přestože náplň písni se může týkat jakékoli oblasti lidského života nebo jiných sfér, dominantní úlohu tu hraje politicky a sociálně laděný komentář. Kořeny tohoto přístupu bychom našli v Osvobozeném divadle, v proslulých předscénách jeho hlavních protagonistů, Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Odtud je odvozen princip "meziřádkového" přenášení informací, jistý umělecký úzus cenzuro podléhajících slovesných útvarů, kdy na pomoc správnému pochopení sdělení musí přijít posluchačova inteligence i fantazie, přičemž v našem případě může mnohé napovědět podtón interpretova zpěvu, gesto, hudební kolorit. Tento princip je vlastní prakticky všem písničkářům (snad s výjimkou Pepy Nose, který bývá kritizován pro svou značnou přímočarost v některých textech). Na druhou stranu je potřeba se také vyrovnat s důležitými tématy, zprofanovanými oficiální propagandou. Každý písničkář má ve svém repertoáru několik protiválečných písní, které bychom spíš mohli nazvat protivojenskými - od žádného však neuslyšíme heslovité provolání typu "Ať žije mír!" či "Pryč s válkou!". Slogan "Válka

je vůl!", který zabírá v rockové hudbě, by u folkového publika neprošel. Tady se na to musí jinak a v takových případech písničkář váží každé slovo a asociace s ním spojené na velmi citlivých vahách.

Pochopitelně ne všechny folkové písně jsou skvosty - jako všude jinde i zde se najdou rozmanité úlety. K neduhům patří i stereotypnost některých témat. Dříve tak obvyklého zesměšňování majitelů aut a chat v poslední době už ubylo - toto totiž zdaleka není poznávací znak dnešního měšťáka; mimochodem, soukromé chaty bývají ideálním prostředím pro ~~ne~~ neveřejný folkový koncert. Písničkář, který má vystoupit na opačném konci republiky, většinou zoufale obtelefonovává motorizované známé. Avšak parodická píseň na některého zpěváka pop-music, jejímž nejčastějším terčem bývají Korn, Cott, Kotwald+Hložek, David, si vždy dovede získat obecenstvo tím nejlacinějším způsobem.

Ke lze rovněž zavírat oči před snobismem jisté části publika, která chodí na folkové koncerty z důvodu jejich obvyklého balancování "na samém okraji průseru". Fakt, že jde o "zakázaného zpěváka", pak u ní převyšuje nad absorbcí jeho tvorby - to je ale nezbytný důsledek celé situace a je s tím nutno počítat jako s nutným zlem.

F O L K A FOLKLÓR

"...Hejtman volá - do zbraně
bijte pány hrr na ně
a mně srdce buší
lásce dál jsem duši
jen ať s námi zůstane..."

(Musická z repertoáru Jaromíra M o h a v i c i)

Celé folkové hnutí v USA bylo odpočátku spojeno s obrodou lidové písně. Ne náhodou byl největším Dylanovým vzorem levičově orientovaný lidový muzikant Woody Guthrie. Naše folkové hnutí však prakticky nevyrostlo z národních folklórních tradic, ale bylo silně inspirováno především anglosaským hnutím (Lutka, Voit, Třešňák, Merta, Kalandra). Tudiž postrádalo velmi důležité domácí kořeny.

Vztah mladé generace k folklóru v šedesátých letech byl z valné části negativní. Kromě přirozeného generačního odporu

si své polínko přiložila i nevhodná školní hudební výchova a prezentace folklórních nahrávek, pořizovaných rutinérskými soubory písní a tanců, které z nich dokázaly zcela vytěsnit život a radost a nahradit je nepřirozeností a umělostí. Tato generaci byly mnohem bližší cizím jazykem zpívané písně Beatles či Beach Boys nežli české a moravské lidové písně.

Po několika letech vystupování se Jaroslavu Hůtkovi dostala do ruky sbírka moravských národních písní Františka Sušila z roku 1860. Několik z nich si upravil a přidal do svého repertoáru. Na koncertech je pak zařazoval v okamžicích, kdy mezi posluchači byli podezřelí návštěvníci. Postupem doby však kouzlu těchto písní propadl (a s ním i část publika), takže z počáteční recese se stala seriózní záležitost. Písně, které víc než století ležely zaváté prachem, najednou oživaly v nových úpravách (jejich gramofonové nahrávky byly napadány folklórními puristy v odborných časopisech) a zcela ve smyslu lidové tradice je spolu s interpretem spontánně zpíval celý sál.

V tomto období dochází ke zlomu a folklórní prvky v městském písničkářství přestávají být pociťovány jako něco cizího. Když se v pražském Šafránu objevila "podkrkonošská pěvkyně" Dáša Voňková, silně těžící z těchto tradic, zcela přirozeně do něj zapadla podobně jako bratislavská Zuzana Homolová. Tento proces organického začleňování folklórních prvků do folkové hudby byl pozvolný a v osmdesátých letech už nepřekvapuje kladné přijetí Jarmily Šulákové s cimbálovou muzikou na folkových minifestivalech - o dekádu dříve by ještě byla publikem vypískána.

Proč vlastně hovoříme o městském folklóru? Je to totiž typický fenomén městských aglomerací, a to jak interpretů, tak i posluchačů - novodobá lidová hudba mladé městské populace. Patří sem samozřejmě i hudba amatérských folkových skupin, ale toto téma se už vymyká záběru této studie, i když s folkem má mnoho společných znaků, včetně některých interpretů a rušivě zásahy byrokratické mašiny.

C I V I L N O S T P R O J E V U

"...Hej pane králi nebuď líný
vem hadry a jdi mezi lid
poznáš co je živořit z dřiny
uvidíš za den tolik špíny
do smrti nebudeš mít klid..."

(V o s k o v e c + W e r i c h : Hej pane králi)

Pevný občanský postoj, přirozenost, sdílení celkového generačního pocitu normálních obyvatel tohoto státu a této doby, to jsou hlavní atributy folkového zpěváka. Opuštění těchto zásad znamená odchod z tohoto hnutí. Ať už měli Hutka, Třešňák, Merta, Nos, Nohavica, Plíhal nebo Dobeš nejhráznější umělecké koncepce, jedno mají všichni společné - při vystoupení vždy dávali svou kůži na trh.

Někteří hudební teoretikové a kritikové jako by nepochopili mimohudební poslání a význam folkového hnutí a tvrdošíjně upozorňovali na diletantismus, neškolenost, kolísavou intonaci a primitivní nástrojový doprovod některých jeho stěžejních osobností. Není to problém nový - v šedesátých letech existovaly podobné seriózní muzikologické analýzy, kde se pomocí exaktního estetického aparátu vážné hudby posuzovaly skladby Beatles a už tehdy bylo hlavním resumé slovo diletanti. Chyba tkví v tom, že se nasazují kritéria a estetická měřítka na odlišný druh hudby, než ze které byl tento hodnotící aparát odvozen. Týmž metrem se proměřují dvě nesouměřitelné věci. Posлуhač může mít požitek z hudby vážné, jazzové, rockové i folkové, přitom v každém druhu hudby spočívá tento požitek v něčem jiném.

Z výše popsaných důvodů unikla hudebním teoretikům zásadní věc - vzhledem k poslání a dopadu folkových písní je tu jistý prvek amatérismu a diletantství vítaným a očekávaným jevem a např. zpěvák s klasicky školeným hlasem by v tomto prostředí zákonitě propadl. Přílišné rutinérství a virtuozita totiž sebou nesou i jistý chlad a odstup od publika - a těmto posluchačům jde právě o opak, o nezbytný pocit, že písničkář je jedním z nich, jejich hlasem i svědomím.

I zde však existují výjimky - Vladimír Merta, dnes služebně nejstarší písničkář, si vybudoval takovou autoritu, že na koncertech předvádí kytarové a harmonikové umění té nejvyšší třídy, aniž to komukoli vadí. Dáša Voňková šla ještě dál - to, co v posledních dvou letech hraje a zpívá, nemá obdoby v celosvětovém kontextu.

Připomeňme si Ježkovy skladby v podání autorů textů Voskovce a Werichů. Nad jejich zpěvem museli zaplakat i ti nejotrlejší hudební kritici. Kde jsou všady dnes písničky jejich perfektně vyškolených současníků? A přitom řada písní V+W neztratila nic ze své působivosti ani po padesáti letech od své-

ho vzniku, přes (nebo přesněji: p r á v ě p r o) dilotant-
ský přístup zpěváků. Posluchač tyto písně vnímá jako celek -
neposlouchá je pro nádherné hlasové kudrlinky či přesnou in-
tonaci - rozhodující je jejich sdělení, působící mnohem více
jako vyprávění než zpěv. To je také hlavní obsah pojmu c i -
v i l n o s t p r o j e v u , bez něhož je písničkářský pro-
jev nemyslitelný.

F O L K O V Ě G E N E R A C E

"...Tahle země plodí jedovatý sliny
co odplouvají špínou po řece
nikdy to tady nebude už jiný
neutíkejte, braňte se, nedejte se

Nehledám soucit ani omluvu
jenom se vás mladejch ptám:
Věříte těm, co dostávají přes hubu
anebo televizním novinám?

A ani půlrok ani půlden
se nedá vzít nazpátek
Je to konec krizí našich vizí
anebo teprve jejich počátek?"

(Vladimír M e r t a : Řeka, 1983)

Folkové hudebníky můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin.
V první jsou písničkáři narození v rozmezí let 1946 až 1953.
Tato skupina již s plným vědomím zachytila alespoň část šede-
sátých let, především události v roce 1968 a 1969. Odtud ply-
noucí generační pocit je zřetelně (ač ne explicitě) cítit z
jejich tvorby. Nová vlna písničkářů, vynořivších se v osmdesá-
tých letech, již tento pocit nemá a ani mít nemůže, protože
v inkriminované době byla ještě v dětských šatíčkách. Vývoj
v šedesátých letech a jeho násilné přerušování znají pouze zpro-
středkovaně, takže netvoří významnou složku jejich celkového
pocitu, což je pro komunikaci a kontakt s dnešním mladým obe-
censtvem velmi důležitý prvek. Dnešní publikum totiž některým
narážkám a poselstvím starší písničkářské generace již nero-
zumí (např. "Co tu dělá každó z těch telat, která tu nemají
co dělat" Vodňanského a Skoumalá nebo jejich "než nasedneš do
tanku, nezapomeň ušanku"; "A já budu jako Josef Smrkovský"

v Mertových Třech sněhurkách).

Možná někoho překvapí zařazení kabaretně divadelních dvojic Vodňanský-Skoumal (dnes už neexistující) a Burian-Dědeček mezi písničkáře. Souvisí to s vymezením pojmu písničkáře a se způsobem přijímání jeho písní - celá řada skladeb obou dvojic sem rozhodně patří. Naopak někteří interpreti splňující pouze vnější znaky folkového zpěváka sem zahrnuti nejsou. Týká se to trampských písničkářů (např. Kapitán K₁d, Wabi Ryvola), hudebníků, adaptujících původní folklorní materiál bez snahy o jeho transformaci do dnešního pocitu (sourozenci Ulrychovi, Žalman Lohonka), původně folkových formací, které profesionalizací samy folkový idiom opustily (Marsyas, Paleček a Janík). Z písničkářů-emigrantů nejsou zařazeni ti, jejichž vliv na celé folkové hnutí byl zanedbatelný (Cigner, Mikolášek, Veit, Karásek, Soukup).

S T A R Á G A R D A

"Chci být volný jak pták, lítat do oblak
když se mi zachce tak slétnout dolů
sednout na střechu nebo do mechu
sežobnout, co spadne ze stolu

Chci být volný jak pták, lítat do oblak
odletět do teplejších krajů
obletět svět a vrátit se zpět
do rozkvetlých sadů a hájů."

§Pepa N o s : Ikarovo ouha)

Karel Kryl patří dnes už ke klasikům žánru. Jeho písně částečně zlidověly (i když je dosud pocíťováno jeho autorství) a staly se součástí repertoáru i "skautských táboráků". Kryl výrazně ovlivnil prakticky každého písničkáře (nejvíce zřetelné u Merty, Dědečka, Nohavici). Harmonická a melodická stavba jeho písní je jednoduchá, takže jejich hraní je snadné i pro kytarové začátečníky. V kontrastu s hudební stránkou stojí jeho texty, vykazující značnou formální i obsahovou dokonalost, kterou se jen málokterému pokračovateli podařilo překonat. Přestože většina písní působí frustrovaně a bolestinsky (Nos: "Pustit si Kryla - pustit si plyn"), žijí dodnes i mezi mladší generací folkového publika (znalost Krylových písní tu pat-

ří k jakýmsi základním rituálům).

Ještě něco k exilovému působení písničkářů: Jejich dopad je z obecného hlediska mizivý, protože jejich nahrávky prakticky nejsou zájemcům dostupné a navíc po několikaletém ^{pobytu} ~~právním~~ v cizině ztrácejí tito písničkáři tak nezbytný kontakt s každodenní místní realitou, kterýžto je alfou i omegou každého folkového zpěváka. Krylovy desky "Rakovina" a "Maškary" však tvoří výjimku - vyšly nepříliš dlouho po roce 1968 a tehdy byla věc v interpretaci i v místních posluchačích ^{velmi} živá. To už ale zdaleka neplatí o albu "Karavana ^{mraků} ~~mraků~~" - jeho odezva nebude už tak veliká. Navíc se Kryl na této desce na několika místech vnutil do příliš křečovitého veselí, což naši posluchači těžko překousnou.

Jaroslav Hutka, podobně jako Kryl rodák z Moravy, se dá rovněž zařadit ke klasikům, přitom však jeho vliv je citelný dodneška, téměř jako by tu ještě byl. Přestože je některými kolegy považován za velikého manipulátora, byl prakticky vůbec nejuznávanější folkovou osobností mezi posluchačstvem. V zatuchlém politickém podnebí sedmdesátých let působil jako zjevení z jiného světa. Nejrůznější jeho písně s ním vždy spontánně zpívali všichni posluchači, aniž někoho ke zpěvu vybízel. (Odtud asi ^{to} podezření z manipulátorství.) Jeho repertoár byl početnější a rozmanitější než Krylův. Kromě již zmíněných moravských lidových obsahoval písně veselé (Kamna, Jezevčík zachránce, Zedník), parodické (Sociální balada), kritické (Národ sobě, Studentské koleje, Možnosti člověčí), dylanovsky mystické (Pravděpodobné vzdálenosti), česky otextované melodie Dyanovy (Slunečnice, Postůj i teď jako král), Donovanovu (Ježíšek), Guthrieho (Proč, proč, proč), písně o městech (Brno, Praha, Litvínov, Jihlava), skladby až hymnického rázu (Náměšť); ukryt za historickými osobnostmi (Diogenes, Sokrates/, Galileo, Jan Hu-s, Kat Mydlář, Havlíček Borovský) tepal nešvary moderní doby.

Mnoho jeho písní doslova zlidovělo (Slunečnice, Praha, Cizinci), aniž je některým z těch, kdo si tyto písně ze svých zpěvníků hrají, známo vůbec Hutkovo jméno. Hutkova tvorba představuje spojení naší folkové muziky s anglosaským folkem i s moravskou lidovou hudebností.

Hutkovy koncertní zájezdy byly jakousi folkovou karavanou - řada písničkářů absolvovala svůj debut jako jeho hosté (Merta, Lutka, Nos, Burian). Hutkův způsob vystupování na pódiu a jeho zdánlivé plácání o ničem (a přitom nabitě mimořádně

kovými informacemi), jeho humorné komentáře rozmanitých afér i povzdechy nad "ujom Supraphonem" jsou vzorem téměř všech písničkářů. Jeho diskografie, vydaná "ujom Supraphonem", je nejrozsáhlejší ze všech folkových osobností - kromě několika singlů s vlastními písněmi sem patří dvě dlouhohrající desky "Stůj břízo zelená" a "Vandrovali hudci". Autorkou výtvarných návrhů obou alb i některých písní z jeho repertoáru byla jeho tehdejší manželka Zorka Růžová, nyní žijící s jejich synem Vavřincem v Paříži.

Harmónie Hutkových písní je velmi jednoduchá (některé obsahují pouze dva akordy!), melodie je často přímo psána pro sborový zpěv, což také napomohlo k jejich značnému rozšíření. Hutkův odchod do Holandska byl velmi citelnou ztrátou a koncem sedmdesátých let se již zdálo, že tím celé folkové hnutí u nás končí. Na podobnou otázku odpověděl Hutka v zahraničním vysílání "Vstanou noví bojovníci!"

Vladimír M e r t a , absolvent dvou vysokých škol - architektury a FAMU - mezi tyto nové bojovníky nepatří. Je to Hutkův současník a v mnohém jeho protipól. Jeho písně si s ním nezpívá celý sál, mění se v nich tóniny i rytmus. V textech je patrný Krylův duch, zpočátku však byly natolik přeintelektualizované, zašifrované a komplikované, že jim snad nerozuměl ani jejich autor. Tento názor ještě zdůraznil tehdy, kdy byl dotazován na smysl určitého úseku konkrétní písně: "Nemá to smysl žádnéj, hraju to proto, aby se mezi posluchači vytvořila správná nálada."

V roce 1969 nahrál v Paříži u společnosti Vogue album "Ballady z Prahy". Po letech si na svůj francouzský pobyt vzpomněl v písni Oblíbený zpěvák:

"Kdysi jsem byl váš oblíbený zpěvák
stál na nároží s kytarou a hrál
a z paneláku mě na dálku snímal
mikrofon, kamera a televizní štáb

Režisér zíval nepokrytě nudou
dával si scénář před ústa
a já jsem zpíval zpěvy sladké Francie
a on se mě ptal:

blázno, proč jste tam tehdy nezůstal?"

Francouzská deska obsahuje pouze 8 písní. Protože jeho tehdejší repertoár byl zlomkem dnešního (přes 200 skladeb), doplnil prostor dlouhohrající desky písněmi Dobrá noc, má milá, Tálinskej rybník, Kočka leze dírou a vánoční koledou Nezem vám noviny. Je zde však i skladba Pomeranče Hieronyma Bosche, nesoucí už výrazný Mertův autorský rukopis, a Dlouho se mi zdá, ovlivněná Dylanem a Donovanem, kterou nahrál pro čs. rozhlas pod názvem Chytit vítr; s tímto titulem se objevila i v rozhlasové Houpačce.

Mertovy písně byly dlouho velmi komplikované a těžko stravitelné folkovým obecnstvem. Jeho texty jsou introvertní a velmi poetické; hudební doprovod bývá ještě složitější než text - to rozhodně nejsou písně, které by se daly hrát za tříakordového doprovodu u táboráku. V druhé polovině sedmdesátých let začíná Merta písně zjednodušovat a čím dál víc se v jeho repertoáru objevují i veselé skladby, které sice nikdy nejsou přímo k popukání (spíše tragikomické), ale na rozdíl od Krylových legráček jsou přirozené a xž spontánně vysílané i přijímané.

V roce 1978 se mu podařil husarský kousek - vydání své jediné dlouhohrající desky u Supraphonu. Zde se v plné šíři uplatnil i jeho multiinstrumentalismus - kromě obvyklých kytar a foukacích harmonik se doprovází na většinu ostatních nástrojů. Zároveň je i autorem obalu desky, který výtvarnou úroveň vysoko převyšuje obaly LP desek této firmy.

Má lví podíl na vzniku filmu o legendárním novodobém moravském skladateli lidových písní Františkovi Křebačkovi, známém jako Fanoš Mikulecký (scénář a režie; v titulcích filmu je však uveden pouze jako spoluautor scénáře). Jeho absolventským filmem na FAMU je Smrt krásných srnců podle literární předlohy Oty Pavla. Společně s Vladimírem Mišíkem a houslistou Janem Hrubým (z dnes nepovolené rockové skupiny LTC) vytvořil příležitostnou folkrockovou formaci Čundrgrunt, která s rozmanitým obsazením a se spoustou muzikantské legrace hrávala především Mišíkovy a Mertovy skladby.

V dnešní době je tento mnohostranně nadaný umělec ve zvláštním postavení - je tž nestor našeho folku (v příštím roce oslaví čtyřicátiny), před léty mu byla odebrána umělecká kvalifikace. Dnešními hudebníky-nejen folkovými-i částí hudební kritiky je uznáván za naši největší folkovou osobnost (bý-

valou redakcí Melodie byl několikrát navržen na Tip Melodie, ale tato nominace nebyla nikdy schválena (ohlížejícími orgány; Mišík dvakrát toto ocenění obdržel). Sporadicky se tu a tam záhadně objeví a vystupuje jako amatér bez nároku na honorář, podobně jako jeho bývalý čundrgruntový kolega Vladimír Mišík. Přes všechny tyto zvraty osudujících se písničkář pochopitelně nemůže vyvarovat, rozhodl se už dávno, že bude žít v této zemi ("Ale já bych nerad skončil s mikrofonem ve klopě jako dabl agent na Svobodný Evropě", zpívá v písni V krásných dobách folku).

Petr Lutka je další písničkářský extrém. Jeho zpěv může posloužit za příklad nejcivilnějšího projevu, jaký si lze představit. Nemá prakticky žádné vlastní písně - celý jeho repertoár je převzatý - a technika jeho kytarové hry se ani po létech praxe výrazně nezlepšila. Přesto patří k významným folkovým osobnostem.

Od hraní v rockové kapele přechází k folku po zaslechnutí Hutkových Pravděpodobných vzdáleností v rozhlase. Blízký přítel Josef Zych, po dlouhé roky jeho hlavní písňový dodavatel a neuvěřitelně plodný autor, mu začíná psát písničky "na tělo" a Petr se poprvé publiku představuje jako Hutkův koncertní host v roce 1970. Zychovy popěvky jsou velmi veselé a v Safránu tvoří vítaný protipól k Mertovým meditativním plochám. Při vystoupení vypadá Lutka jako typický český pohádkový Honza - neustále se usmívá, občas zapomene text či vypadne z rytmu a svou bezprostředností si ihned získává obecenstvo.

U Supraphonu mu vycházejí dvě malé desky, další nahrávky měly vyjít na desce Safrán. Koncem sedmdesátých let vystupuje společně s elektrickým kytaristou a citlivým doprovazečem (není lehké zaretušovat všechna Lutkova rytmická vybočení) Emilem Pospíšilem. Lutka je hluboce věřícím člověkem a ke své víře se hrdě hlásí i v době křížáckého tažení proti náboženským aktivistům. Začíná čerpat z Bartošových a Sušilových sbírek, odkud si na rozdíl od Hutky vybírá písně s náboženskou tematikou a snaží se je reprodukovat v neupraveném, ryzím tvaru.

Dnes je už Lutka poněkud vážnější než dříve a jeho neustále doplňovaný repertoár je mnohem komplexnější - obsahuje písně Poláka Marka Grechuty s českými texty Zorky Růžové (Chorovod, Za kavárenským oknem z mládí), Arména Dulata Okudžavy (Orchestříky naděje), Francouze Georgese Brassense (První světová,

Honza) a vlastní melodií opatřenou Morgensternovu báseň Interpunkční. Mezi kolegy je vysoce uznávaný pro svůj postoj a pro ochotu kdykoli podat pomocnou ruku i ve velmi nepříjemných a ožehavých situacích, do nichž se každý folkový muzikant zákonitě čas od času dostane.

Pepa Nos se společně s Lutkou na českokrumlovském folkovém festivalu v roce 1975 zazpíval svůj text Chceme být slavní jako Beatles na melodii A Hard Day's Night. Narodil se na Moravě a podobně jako Lutka i on začínal v bigbeatové kapele. V Praze se objevuje v roce 1974, a ač není přímo členem sdružení Šafrán, vystupuje často v jeho produkcích v Čáslavské ulici, ve strahovském vysokoškolském klubu, na Daráčnické rychtě a po celé republice. Jeho přímočarost, bezprostřednost a klaunské způsoby mu získávají spoustu skalních přívrženců společně se stejně zanícenými odpůrci.

Nos je bytostně proti schizofrenické dvouhlavé koncepci, která se mnohým zdá jediným rozumným způsobem přežití v místních poměrech. Trvá na tom, že písničkář má zpívat tytéž písničky v úzkém kruhu svých přátel i na velkém folkovém koncertě ("Myslete si, říkejte si, dělejte si všechno, co chcete - já si taky myslím a říkám a zpívám, co chci", zpívá ve své písni Bílá díra).

Prochází mu to kupodivu až do roku 1983. Tehdy mu už bezpečnost začíná tvrdě šlapat na paty. Sítě se zatahují a Nosovi nezbyvá než se vzdát veřejného vystupování. Pracuje zprvu jako lepič plakátů, později jako lektor angličtiny a francouzštiny a instruktor jógy na Úbvodním kulturním středisku v Praze. V roce 1984 je už pilnými vyšetřovateli nashromážděn tlustý fascikl materiálů ze všech káňčin republiky, takže Nosův Proces může začít. Používá se proti němu podobné taktiky jako proti Lutkovi - nedovolené soukromé podnikání a příživnictví. Na třetím stání soudu první instance obdrží dva roky podmíněně na dobu pěti let a pokutu 10.000 korun. Proti rozsudku se odvolává prokurátor i žalovaný, odvolací soud v únoru 1985 rozsudek ruší a nařizuje nové líčení. K tomu už však nedochází a případ mizí v květnové amnestii - vlk se nažral a koza zůstala celá.

Nejvíce ožehavé jsou Nosovy písně s přímočarými texty - Agent CIA, Našeptavač, Donašeď, Zakažte písničkářům zpívat, Dej se k nám - i jeho svérázný smysl pro humor, protože jeho

situační legrácky jsou některými posluchači i folkovými kolegy brány smrtelně vážně. Přitom má řadu apolitických, přímo lyrických písní - Slečno, dejte si hlt mlíka, Jako bych byl. V jeho zpěvu lze poznat vliv Dylanův (Milej Woody, Ikarovo ouha) i jeho rodné Moravy (Valaši, Pověz mi voděnko). Na kytaru se doprovází typickým a ihned rozeznatelným způsobem - statkatový akordický doprovod (většinou v tonině D dur) střídá s rychlými selovými rozběhy po celém kytarovém hmatníku. Jeho hlasová glisanda i nosová výslovnost připomínají Doba Dylana a druhý prvek vyvolává hezkou asociaci se zpěvákovým příjmením.

Kos má nyní svůj repertoár nacvičený v nové formaci s doprovodem poloviny smyčcového kvarteta - kontrabasů a houslí - který už několikrát předvedl na soukromých koncertech.

Dáša V o ň k o v á tvoří spolu se Zuzanou Homolovou výjimku - ženu, která se dovedla prosadit mezi jednoznačnou mužskou přesilou. V kytarové hře zpočátku vycházela z Vladimíra Merty, avšak brzo si vytváří vlastní styl. Na nevydaném albu Safrán je zastoupena dvěma snímky - Rezavým blues, v němž jsou slyšet mertovské akordy, a Chlapci na hornem kopci, v němž již naznačuje svůj budoucí vývoj.

Po jisté době nečinnosti se objevuje znova v roce 1983 a publikum i kolegové se nestačí divit. S novým repertoárem přináší i nový způsob hry na kytaru, hraje příklepy prstů obou rukou na hmatníku kytary, čímž dosahuje zvuku no nepodobného cymbálu. Tuto neobvyklou techniku ovládá naprosto suverénně a s takovou rychlostí, že i natolik zdatní kolegové, jakým je například Vladimír Merta, z toho dostávají mindráky. Dáša kromě toho hraje na kytarových strunách houslovým smyčcem, v jedné písničce se doprovází pouze flažolety; ťuká do kytary a prohýbá její krk, takže nástroj duní a tony kolísají. Jindy zase střídá zpěv s hrou na brumli (židovská harfa) nebo na podomáčku vyrobenou flétnu z kusu olověné trubky.

Dvouhlavé schizofrénii se Dáša vyhýbá vtipným eskamotérstvím - větší část jejího repertoáru tvoří jakési pseudolidové písně, které jí umožňují do starého kabátu schovat dnešní myšlenky ("služ, sluníčko, služ - služba světská a nebeská - my děláme, jak pán tleská - dneska, včera... a co zejtra? Ty se ale zato netrap - ty nám kovej, ty nám ostři, ty nám jiskři," zpívá v písni Sluníčko; nebo protivojenskou "Dejte pozor, oj

na chlapce - na vojnu budou brát mládence"). Její hlas zpívá měkce, důrazně, synkopuje, má neuvěřitelný rejstřík od jemného skřivánčího zpěvu až k drsnému rockovému projevu Janis Joplin.

Na rozdíl od Merty, který své písně neustále mění, je Vonková perfekcionistka - jakmile dosáhne dokonalosti, už v písních nemění ani tón. Hudba této občanským povoláním domovnice dnes představuje jeden z vrcholů folkové hudby nejen československé, ale i světové.

Vlasta T ř e š ň á k patří rovněž k šafránské generaci, k osobnostem nejvíce nedoceneným. Jeden čas vystupoval v duu s Jaroslavem Hutkou, pak působil buď samostatně nebo v příležitostných sessions. Jeho písně zpočátku navazovaly na Guthrie-dylanovskou tradici ((Sem tam, ať žije vláda). Jeho nejstarší a přitom nejoblíbenější Šedivá ulice je sentimentální balada s koloritem předválečné periferie.

V další fázi se humor z jeho písní vytrácí a jeho texty obsahují směs nádherných poetických obrazů a opileckých vizí (Pivo a zavináče, Madame Praha), biblická témata (Poslední večere) i jeho neotřelé pohledy na okolní svět (Karlín, Dělník). Charakteristickým prvkem jeho kytarového doprovodu je střídání akordů C a F^{maj} 7.

Jiří Palas, velký aktivista Šafránu, vydává ve švédském Malmö stejnojmennou gramofonovou edici, v níž také vyšla deska ještě u nás nenahraných Třešňákových snímků Zeměměřič K. V roce 1983 pak vychází u Palase Koch-inoor, na kterém zpívá Třešňák za doprovodu rockové kapely. Tato deska je velmi zajímavá, některé starší písně zde vyznívají dost jinak. Tyto nahrávky patří k tomu nejlepšímu, co v československém folku v poslední době vzniklo. Doufejme, že desku nepostihne osud jiných šafránských alb a že se dostane do širšího povědomí našeho folkového obecnstva.

Olda J a n o t a se širší veřejnosti poprvé představil v duu s kolegou Sýkorou na českokrumlovském festivalu na podzim roku 1975. Zapůsobil tam především jako silný epigon Merty. Po několika letech se mu podařilo vymanit se z Mertova závěsu a začíná předvádět individuální folkovou koncepci s náročnou hrou na dvanáctistrunné kytáře a s velmi poetickými texty (Druhý břeh, Jinonický dvůr, Akát, Země nikoho), vymykajícími se zažitému písničkářskému idiomu. Jeho představení mívají ko-

lísavou hodnotu pro labilitu svého interpreta - některá vystoupení bývají průměrná, jiná zase špičková.

Když si už Janota konečně získal určitý počet příznivců, přesouvá se z folkové krajiny (společně s elektrickým kytaristou a basistou) na pahorkatinu meditativní minimalistické hudby.

Jan B u r i a n a Jiří D ě d e ě k - dvojice, která začal v roce 1974 s velkými divadelními ambicemi a posléze skončila jako amatérské duo v podstatě věčných folkových štvanců. Burian, absolvent fakulty žurnalistiky, působil v první polovině sedmdesátých let v redakci časopisu Melodie, kde také svedl urputný boj ve prospěch Jaroslava Hutky a dalších písničkářů. Po odchodu z redakce se věnuje svým písničkám. Mezi folkovými hudebníky je netypický už tím, že se doprovází na piáno, na které hraje místy až rockovým způsobem. Jeho písničky jsou dumavější povahy a jeho texty mají vzácnou schopnost usadit se člověku trvale v duši.

Dědeček je naproti tomu mnohem pohotovější a provokativní částí dvojice; v posledních letech svůj chlapecký hlas doprovází hrou na kytaru, která je jednoduchá, ale adekvátní. V řadě svých písní (Doznání, Sirény) dává svou kůži na trh stejně jako ti nejexponovanější folkoví hudebníci. Jejich písně je možno zaslechnout i na čtvrtině LP Ozvěny malých scén (1), která byla vydána v roce 1984, a na EP desce Pantonu, která vyšla místo původně nahrané velké desky. Oba gramofonové záznamy však postrádají neopakovatelnou koncertní atmosféru jejich vystoupení.

Dušan V a l ú c h je členem současné bratislavské obdoby Šafránu, S l i n o v r a t u . Jeho písně oproti dřívějším pokusům o slovenský folk působí naprosto přirozeně:

Chorlivé labute z jazierka
s udanou hĺbkou ponoru
prosili o možnosť odletu
príslušnú obchodnú komoru

Nakoľko ich stav zdravotný
bol vskutku veľmi vážny
leteli napriek zákazu
do krajín teplých a vlažných

ako si na zimu vybrali azimut
vieme len približne presne
nejakí piloti v sluchátkách počuli
úryvky labutej piesne

Kontakt českého folkového publika se slovenskou scénou je veľmi malý. Do zrušení Svazu hudebníků vystoupila na pražské Baráčnické rychtě několikrát Zuzana Homolová se svou svéráznou adaptací slovenských lidových písní i s původní tvorbou; loňská účast Valúcha s doprovázejícím klarinetistou Karlem Svozilem na ondřejovském minifestivalu přesvědčila o tom, že pro folkové posluchače neexistují jazykové bariéry.

P O R T A A T R A M P S K Á P Í S E Ň

Tradiční soutěžní přehlídka trampských písní Porta byla dlouhá léta záležitostí trampské hudby; v posledních letech rozšířila svou paletu o folkovou hudbu. Protože tady existuje řada nedorozumění, bude namístě si několik věcí vysvětlit.

Trampská píseň bývá někdy zaměňována či ztotožňována s písní folkovou. Jedná se o odlišné věci, které vyrostly z různých kořenů a které mají jiné zázemí. Ke zvýšení zmatku ještě přispívá to, že mnoho folkových písní zaznívá u táborových ohňů.

Pro jistý prvek falešné romantiky nemají trampské písně šanci zaujmout folkové publikum. Jedním z klíčových hesel americké folkové vlny bylo "Back to Nature", což se dá do češtiny přeložit dvojím způsobem: "Návrat k přírodě" nebo "Návrat k přirozenosti". A to je také v zásadě hlavní rozdíl mezi oběma táboři, trampským a folkovým.

Ideou trampského hnutí je útěk od ubíjející reality všedních dnů do lesů, luk a strání. A proč ne? Aby si člověk zachoval zdravý rozum, musí čas od času z této šedi uniknout (i když ne nutně do přírody). Realita se tímto chvilkovým útekem pochopitelně nezmění a na navrátilce opět udeří plnou silou. Navíc se nabízí otázka, nakolik lze dnes tento "návrat k přírodě" vůbec realizovat - tato příroda je do značné míry zdevastována a její zbytky jsou chráněnými rezervacemi, kde se dá tábořit jen za cenu vysokých pokut. Takže nakonec se tento útěk realizuje odjezdem na chalupu či návštěvou venkovské zábavy.

Trampská píseň má předválečnou tradici, na niž její dneš-

~~ni pokračovatelka~~ navazuje s připojením prvků hudby country and western, jejíž sentiment souzní s duchem trampské romantiky. Pokud se folková píseň zabývá přírodou, naprostou většinou má ekologický podtext a její pohled je diametrálně odlišný od falešného obrázku z trampské písně. Folková hudba totiž není únikem, ale přímým pohledem ~~z~~ očí do očí reality s jejími kladnými i zápornými stránkami. Pochopitelně nemůže poskytnout návod na způsob života, ale pomáhá si vytvořit zdravý názor na věci a události kolem nás, neguje televizní a novinový "brainwashing".

Někteří trampští písničkáři bývají považováni za folkové hudebníky. Nejvíce vyzdvihovaným muzikantem tohoto typu je Stanislav "Wabi" Daněk. Nelze mu upřít jistou míru generační výpovědi a autenticity, která není v trampské písni obvyklá. Značná část jeho ~~skladeb~~ skládek je výpovědí třicátníka, kterému lecco v životě nevyšlo, vzpomínáním a bilancováním životních neúspěchů "Maldým starcem" se značnou mírou patosu a sentimentu, která by u libovolného folkového muzikanta byla nemyslitelná. Což není Daňkovou chybou ani pokusem o jeho kritiku, pouze vysvětlením, proč se nehodí na folkovou scénu.

Na tuto scénu však patří někteří z laureátů hlavních cen Porty v posledních letech, především Jaromír Nohavica a Karel Plíhal.

N O V Á V L N A

"Slunko si dál vstává v zimě v osm, v létě v pět
a soukolí v hodinách začíná rezivět
Chce to nový hodiny a nechat rezi rez
v tom by možná mohl bejt ten zakopanej pes."

(Karel P l í h a l : Zakopanej pes)

Jaromír N o h a v i c a se do hudební branže nejdříve zapojil jako textař (napsal např. český text ke kritikou nejlépe hodnocené nahrávce Marie Rottrové "Lásko voníš deštěm"). Svou přítomností na Portě, kde několikrát získal hlavní cenu, svým bohatým repertoárem a suverénními způsoby i hlasem, silně připomínajícím Jaroslava Hutku, zpočátku zaskočil folkové publikum. Zanedlouho už dokázal prolomit bariéry a dnes je již

možné konstatovat, že je to největší a nejkomplexnější přínos nové folkové vlny osmdesátých let.

x Náplň jeho písní je velmi rozmanitá. Základní pocit sice není zcela týž jako u šafránské generace, avšak v některých aspektech už pokročil dál než jeho předchůdci. Jedním z nejpůsobivějších a nejodvážnějších veřejných protestů proti oficiálnímu rozhodnutí o rozmístění jaderných raket na našem území je jeho píseň "27. 11. 1983."

Přestože již dříve zpíval několik v pravém slova smyslu angažovaných písní, touto se mu podařilo udeřit hřebíček na hlavičku, protože kvůli ní má již více než rok zastavenou činnost. Jsme však národem Švejků a dohlížející aparát nemá kvality a důslednost orwellovské myšlenkové policie, tudíž i přes zákaz se Nohavica objevuje jako amatérský hudebník nebo jako host jiného písničkáře, i když jen velmi zřídka. Lze od něho očekávat, že bude klíčovou osobností našeho folku v příštích letech.

Karel P l í h a l , topič v olomouckém divadle, další významný představitel folkové nové vlny, pochází podobně jako Nohavica, Dobeš a Karas z Moravy, která je také rodištěm většiny písničkářů první generace. Několik let vystupoval se svou skupinou Plíharmonie, po jejímž rozpadu se rozhodl pro slovou hráhu.

Jeho hudba je niternější nežli Nohavicova, víc si hraje se slovíčky i s kytarou. Jeho skladby jsou hravé až mile dětské (písně o myších, blechách, slonech, hroších), jiné se úspěšně hlásí do soutěže o "zlatou mříž" (Došlo uhlí, došla pára, parodická hříčka Modrá knížka). V písničce Na procházce noční Olomoucí očekává jeho dívku krizový moment jejich vztahu, který je způsoben nedostatkem veřejných záchodků (tento problém se pochopitelně netýká pouze Olomouce).

V nejbližší době (což v našich poměrech znamená rok, dva) by měla vyjít jeho již natočená dlouhohrající deska, na níž se pochopitelně s jeho "nejostřejšími" věcmi nesetkáme. Pokud ovšem neskončí ve stoupě jako tolik jejich předchůdkyň.

Pavel D o b e š si získal největší oblibu písněmi o socialistických údernících, zpívaných v ostravském nářečí. Přednáší je se smutným výrazem v tváři, čímž dosahuje šlitrovského komického efektu. Má však i celou řadu dalších pozoruhodných písní, zpívaných "normální" češtinou.

Václav K o u b e k , pasák krav, amatérský filmař, dramatik a písničkář s netypickým nástrojem - akordeonem - byl objeven v kterémsi hospodě Dášou Voňkovou a od té doby je pravidelným hostem na různých folkových podnicích. Jeho písně jsou velikým prožitkem pro něho i pro obecenstvo. A ještě jedna zvláštnost - celé představení absolvuje vkleče.

F O L K O V Ý S T Ř Í P E K Z M O Z A I K Y

"Žádný strachy, někam to dotáhnem
když už jsme jednou tady, přece zpátky nepůjdeme
šanci máš jen jednou, tak abys ji nepropás
jsme na tom oba stejně, já, ty a každéj z nás"
(Pepa N o s : Někam to dotáhneme)

V poznávacím procesu hraje úlohu mnoho faktorů - vliv rodiny, školy, prostředí, vrozené vlastnosti a v neposlední řadě i umění. Hudba je pouze jedním druhem umění (i když pro mladé dost důležitým) a folková hudba je opět pouze jejím malým výsekem. Nelze proto její úlohu ve formování vlastních úsudků a postojů mladé generace přeceňovat. Je to jenom jeden střípek z celé mozaiky - ovšem tato mozaika se může změnit (k lepšímu i k horšímu) pouze změnou právě těchto zdánlivě bezvýznamných střípků. K nim patří i činnost skupin občanské aktivity, kolující samizdatová literární díla i soukromé nahrávky rockových a folkových ~~skupin~~ muzikantů. V souhrnném pohledu se z těchto střípků stává pořádný střepek, který už v naší mozaice nelze přehlédnout.

Toužíme-li po tom, aby naše společnost ozdravěla, je potřeba začít s očistou nejdříve u sebe, a jakmile někdo tuto dráhu nastoupí, těžko se již už vzdává. Žádný strachy, někam to dotáhnem .

Praha, květen 1985

- gfm -

Možnosti člověčí, kudy jen chodíte
je vás tu potřeba, vy kdesi bloudíte
bloudíte po výškách, kde si vás neváží
my máme chomout jen s železnou otěží

Možnosti člověčí, je vás tu potřeba
co je to za směnu - život za kus chleba
chcem ještě milovat, svobodně promluvit
vybrat si domov, kde můžeme po svém žít

Mít možnost bez strachu vyjít si krajinou
otevřít závoru razítkem zavřenou
mít možnost vykřiknout, když do nás udeří
nestát jak žebráci u zavřených dveří

Mít možnost zeptat se, potom se rozhodnout
dostat svou sklenici, naprázdno nepolknout
mít možnost volby a mít volbu možností
vybrat si život a žít ho pak s radostí

Vždyť je to přežitek děsit se násilí
spoléhat na právo, co vzniká ze síly
spoléhat na štěstí, kde má jen zákon být
za právo svobody muset se ponížít

Máme už století v pořadí dvacáté
tak už se probouhá lidičky probuďte
nespěte, neseďte, jde přec o životy
o život na zemi s kyticí svobody

Možnosti člověčí, v člověku bydlíte
v člověku bydlíte, světem nechodíte
pojdte už, vyjděte, chci vás tu potkávat
a jestli nesmíte- budeme bojovat.

(Jaroslav H u t k a : Možnosti člověčí)

První máj 1985

Mirek ťukal prsty o konvici a sledoval pendlovky za našimi zády. "Když sebou hodíme, stihnem ještě trolejbus. Jinak bychom museli k nádraží pěšky."

Poplašeně jsme odložili hrnky.

"Jste dost oblečení?" kontroloval nám počet svetrů. Jeho vzrušení nás pomalu probouzelo, už jsme se začínali taky těšit.

"Beru foťák," řekl Ludvík.

"V žádném případě, to ti přímo zakazuju!"

"Tam se nesmí fotit?"

"Smí, ale přišel bys o něj."

"Jak to?"

"Zapomněl bys ho tam. Já tam loni nechal klobouk, tříbarevnou průpisku a brejle. Stálo to sice za to, ale foťák - to bych zas neriskoval."

"Ty možná. Já v životě nikde nic nezapomněl."

"Hochu, já předtím taky ne. Ale po loňsku vím své. Berte jenom věci, které se nedají nikam odložit."

"Aní kabelku?" zeptala jsem se.

"Kdepak. Občanky si dejte ke mně, tady do té zapínací kapsy."

Obuli jsme se, vyhrnuli límce, narezili čepice, o které asi přijdem, Mirek zamkl dům a klíč ukryl na osvědčené místo v zahradě. Pak jsme se rozběhli svažující se ulicí k zastávce. Do oken nízkých domků splašeně pleskaly cípy vlajek, počasí bylo svěží, prvomájové.

Trolejbus přijel prázdný, což nám připadalo útulné, ale Mirka to zneklidnilo. "Není tady Jura."

"Třeba zaspal," zívla jsem.

"Dneska? Jura?!"

"Třeba čeká až na nádraží."

"Na nádraží má čekat Franta, ten to má za rohem, ale Jura měl sedět v tomhle trolejbusu," zavrtěl hlavou Mirek. "No, v nejhorším si koupíme

chlebičky," dodal smutně.

Na zastávce za městem přistoupilo několik mužů, všichni měli prázdné ruce jako my a podobní cestující bez zavazadel pak přecházeli i po peróně. Ludvík se ohlédl na nádražní hodiny a vytáhl své cibule.

"Proboha, hochu!" zděsil se Mírek. "Tos měl nechat doma."

"Mám na kapse knoflík."

"To moc nepomůže. No ale, už se stalo. Víím o nich a budu na ně myslet i za tebe. Táhle už jde Franta. Vidíte, ten si nevzal ani čepici! Pojďte, seznámím vás, je to náš člověk."

Náš člověk sice neměl čepici, ale když předpažil, vyhrnul Mírek udiveně obočí. "No neblbni, hochu, ty s sebou taháš rukavice?"

"To jsou staré, ty mi Anička povolila k odpisu," vysvětlil Franta a ohřál nám studené dlaně teplým stiskem. Pak si zkoumavě prohlédl Ludvíkovu tvář. Mám ráda tyto okamžiky poznání, ale náš člověk to myslel jinak. "Ty brejle musíte nutně mít?"

"Musím," ušklíbl se knírek.

"No dobře. Vííme o nich a budem na ně myslet i za vás. Kde máš ale Juru?" otočil se k Mirkovi.

"To je právě to. Nepřišel na sraz."

"A jéje."

"V nejhorším si koupíme chlebičky," klidnil ho Mírek.

"To není moc ideální," mračil se Franta.

"To víš, že není. Ideální je ementál."

"Však jsem navrhoval, abychom se s proviantem nespolehali na jednoho."

"Ale loni to zajistil dobře."

"Loni. Tak pojďte, už nám to jede."

Všichni muži bez zavazadel se rozběhli k brzdícímu vlaku. "Napravo k oknům," dirigoval nás Mírek. "Ve Starém Městě musíme mávat, aby nás paní doktorka našla."

"Tak přece jede?" potěšil se Franta.

"No jistě!"

"Pravidla zná?"

"Všechno jsem jí podrobně vysvětlil."

"Na co potřebujem doktorku?" zajímal se Ludvík.

"Klid hochu, to je muzikoložka. Náš člověk. Bude se ti líbit."

"Tak ty tam, Mirečku, jedeš s ženskou?"

"Takhle to zas hned neber," zavrtěl se Mirek.

"Budu to brát, jak se mi to bude jevit."

"Ale nevadí vám, že jsem jí pozval?"

"Ne, já jsem ráda. Aspoň si nebudu připadat tak osamělá," přiznala jsem.

"Vidíš, to mě nenapadlo, že je to spíš pánská záležitost," rozhlédl se Mirek po sedadlech.

"Po první hodině už vám to bude fuk," řekl náš člověk. "Zvlášť, když nemámeten ementál," dodal.

"Pozor, Staré Město, pusťte mě k oknu!" Mirek vyskočil a zalomcoval držadlem. Pak si strhl čepici a důrazně mával.

"Je tem?" zeptal se Ludvík.

"Je. Už běží. Táhle, vidíte?"

Ze zástupu klusejících mužů se vyloupila štíhlá vysoká postava s drdolen.

"Moc dobře jsi jí to teda nevysvětlil," zavrtěl hlavou náš člověk.

"Vždyť má tašku!"

"Tak ji neplaš. O té kabelce všichni víme, přece to ohlídáme," požádal Mirek a šel pomáhat muzikoložce do schůdků.

Ohřála si útlou rukou naše dlaně a hned předeslala, že zakázanou tašku má z nezbytnosti, odpoledne totiž jede do Brna a musí přece někde mít doklady a peněženku. Mirka to rychle přesvědčilo, Franta namítl, že odpolední osamělá cesta do Brna je riziko samo o sobě, i bez kabelky. "Zvlášť," dodal, když nám vybuchl ementál. Teprve, když paní doktorka otevřela na tašce zip a ukázala nám věnec domácích klobás, připustil, že to možná dobře dopadne.

Ludvík si v kabelce všiml novin, kterých si jindy nevšimá, vytáhl je a předložil nám k posouzení zmačkané a umístitím omastkem pokydané obličejky našich nových národních umělců. Operní pěvkyně jsme nechali bez komentáře. "Ale ten Kopecký, kroutil hlavou Mírek. "Ten mě teda překvapuje."

"Mě ne. Aspoň se konečně vyjasnilo, proč dělal ty odporné pořady o emigrantech," cvrkl do novin Ludvík. "Ovšem lituju Brunovského."

"Proč? Brunovský je přece dobřej," ozvala se paní doktorka. "Aspoň mně se ty jeho grafiky moc líbí."

"No právě! Dovedu si představit, jak se teď chudák stydí, že do toho taky spad. Asi mu napřu, aby si z toho nic nedělal."

"Cože? Taky Gott? otočil si noviny Franta. "To už je teda vrchol!"

"No je, ale nakonec, když si ten titul normálně vysvětlíte, tak Gott přece národní je, zná ho každy, na rozdíl od Pilaře," namítla jsem

"Ale tak to přece nemůžeme brát. Kde to jsme?" rozhlédl se Franta.

"V Moravském Písku. Honem, vystupujem!" zavelel Mírek.

Perón se naplnil cestujícími bez zavazadel, někteří se šli ohřát k cikanům do čekárny, jiní přešli náměstím k nadějně rozsvícené hospodě a my jsme se rozhodli, že zbývající čtyři kilometry ujdeme dřív, než by za hodinu přijela lokálka.

Reproduktory kolem silnice nám rychlily tempo, studený vítr odnášel drobky melodie do polí. Za křižovatkou jsme se zkřehle zastavili, spočítali jsme se a bylo nás pět. Příliš moc pro jedno auto.

"Jedině autobus," usmála jsem se na paní doktorku.

"Jo, Mírku," vzpomněl si Ludvík, "víš, že v Technickém muzeu už zase vystavují tu vaši tatříčku?"

"Neblbni, hochu!" vyhrkl cestovatel.

"Opravdu, sám jsem ji tam viděl. Vypadá, že je nově nastříkaná tou stříbrnou metalýzou a na cedulce seš napsaný."

"Jírka doufám taky?" lekl se Mírek.

"Oba," ujistil ho Ludvík.

"Tak tos mě, hochu, potěšil. Jo, tatříčka, ta by se nám teď hodila."

"Už nám to jede!" vykřikla jsem. Paní doktorka si rychle uvolnila sponky z drdolu, dlouhé vlasy se jí rozlétly kolem tváří, shrnula si je dlaní a tou druhou mávla na přijíždějící autobus s nápisem Zájezd.

Řidič zastavil, tušil, že jedeme za ušlechtilým cílem, a když jsme mu to potvrdili, dal nám svůj letošní typ. Paní doktorka si smotala vlasy, a než zapíchla poslední sponku, byli jsme na místě.

Univerzálně načančaný bzenecký rynek zamkle čekal na slavné probuzení. Oči oken zastíněné transparenty nás netečně pozorovaly. Na horní straně náměstí vedle obchodu s domácími potřebami se červenala prázdná tribuna a jenom čtyři známé obličejové nalepené v úrovni prvního patra střežily mikrofon. Nálada pro Bradburyho.

Ale ve vedlejší ulici už zkušebně chrčely ampliony a před školou jsme uviděli prvního živého člověka. Měl na rukávu pořadatelskou pásku, jednou dlaní se přidržoval zábradlí a v předklonu čmáral na chodník nějaké značky křídou.

"Tady mají seřadiště," vysvětlil Franta.

"To teda nebude moc dlouhý průvod," ohlédla jsem se k náměstí.

"To ne. Odbydou to za čtvrt hodiny, i s projevy. Načež všichni vtrhnou do Sokolovny."

"Ale my tam budem první," těšil se Mírek.

"Jen aby," hlesl Franta a ustaraně si prohlížel nacpaný autobus, který nás právě předjel.

"To budou přes ^{mávači} /tleskači," myslela paní doktorka.

"Jen aby. Jsou to samí chlapi. Sakra, vidíte to? Brzděj! To je teda podraz. Honem, přidejte, ať je předběhnem!"

Z turistické chůze jsme zrychlili ke klusu.

"A támhle další! Už se to slítává jak mouchy na flašku," hučel udýchaně Franta.

Oba autobusy zastavily před protáhlou budovou Sokolovny, ale zatím nikdo nevystupoval, a tak jsme doběhli ke dveřím první. Bylo zamknuto.

"Otvírají až po projevech. Nový nařízení," ozvalo se za námi. Podezí-

ravě jsme se otočili. "Juro!" rozzářil se Mírek.

Drobný muž ve výletně obnošeném baloňáku se nechal obejmout, přes Mírka vo rameno pozdravně mrkl na Ludvíka a na Frantu a s plachým obdivem se zahleděl vzhůru do modrých očí paní doktorky. Pak ho představili i mně.

"Hochu, já věděl, že nezklameš. Čím jsi ale přijel?" divil se Mírek.

"Rychlíkem. Stálo to jen o šestnáct korun víc a aspoň jsem nemusel přestupovat."

"Jakým rychlíkem? Copak tady ráno zastavuje nějaký rychlík?"

"Nezastavuje, ale hodně zbrzdí," objasnil Jura.

"Máš ementál? zajímal se o důležitější věci Franta.

"Mám, tady v síťovce, Ale protože je nás víc, než jsem věděl, zajdem si pro jistotu teď hned na buřty. Znáám hostinského, pustí nás zadním vchodem.

Seděli jsme nad bíle prostřeným stolem, ukusovali horké párky a zapíjeli je čajem. Za oknem houstla fronta mužů, podupávali s rukama v kapsách před zamknutými dveřmi Sokolovny, z našeho azylu to působilo legračně, jako by tancovali medvědí letkiss.

"Moc se zas neradujte," napomenul nás Franta. "Protože tihle všichni," obtáhl prstem řadu čekatelů, "nás pak předběhnou, až se otevře."

"Jen nestraš, pesimisto. Copak jsme volí? Myslíš, že bych vydržel takhle klidně sedět a cpát se, kdybych už neměl koupené vstupenky a všechno potřebné?" divil se Jura.

"No neblbni, hochu!" nadzvedl se Mírek.

"Neblbnu. Mám vám to rozdat?"

"Rozdej!" hecoval Franta.

Jura pomalu odležil příbor, depil čaj a pak si rozepnul baloňák. Z nápraní kapsy vytáhl šest žlutých vstupenek, rozdělil nám je před talíře, pečkal, až si Franta zkontroluje datum na razítku, pak pokračoval v produkci. Z jiné vnitřní kapsy vylovil šest zelených kupónových aršíků, podal nám je a do modrých očí paní doktorky vysvětlil, že každý kupón je směnný za jednu půldecku neznačkových druhů, kdežto za značkové ochutnávky

musíme odtrhnout papírky dva.

"Ale zapoměls na katalogy," vzdychl Franta.

"Ty mám v síťovce," řekl Jura a podělil nás útlými brožůrkami. Než jsme se začeti, vyndal z poslední kapsy šest půldecinkových skleniček s kresbou tančícího šuhaje.

"Juro, jak nám toto vysvětlíš?" staral se Ludvík.

"Náhodou znám letošního předsedu degustace. Před chvílí jsem ho potkal u výčepu."

"Pozor, už vyjeli s projevama!" protřel si ucho Mirek.

Otočili jsme se k oknu. Franta mužů pod amplionem přestala podupávat, smrskla se v rozčilený chumlíček a skleněné dveře Sokolovny zadrnčely bubnováním.

"Snaží se marně. Musí vydržet ještě deset minut. Než se to odhrká, tak jim nikdo neotevře. Nebylo by to fér k těm na náměstí. Aspoň teoreticky musí dostat stejnou šanci," objasnil nám pravidla Jura.

"Teoreticky. Ale prakticky, než se doběhnou, tak najdou nejlepší flašky prázdný," věděl Franta.

"To je však v pořádku," ušklíbl se knírek. "Nikdo nemůže být jednou prdelí na dvou slavnostech, že, paní doktoro?"

Modré oči souhlasně zamrkaly.

Zaplatili jsme párky a hostinský nás vypustil postranním vchodem. Obešli jsme Sokolovnu a spěchali ke skleněným dveřím. Z amplionu už vytékala závěrečná hesla. Chumlíček mužů nás ostražitě pozoroval. "No to teda nevím. Abychom nešopadli jak sedláci u Chlumce," mružel Franta.

"Klid, hochu. My už máme vstupenky, nebudem nikoho zdržovat," řekl hlasitě Mirek a zamával žlutým cancourkem. Franta se mlčky rozestoupila, přešli jsme těsnou škvírou, která se hned za námi zase slíla a přimáčkli jsme obličej na vyleštěné sklo dveří. V chodbě jsme uviděli stolky a nachystanými skleničkami, kupóny, vstupenkami a katalogy. U každého zboží stál prodáváč s kulatým odznakem na klopě saka. V tvářích jsem jim rozeznela napětí, jako u hokejistů při vhažování.

Z amplionu zapraštěl potlesk. Jura prudce zabušil na dveře. "Držte se těsně za mnou," vyhrkl. Nejbližší prodavač se otočil kamsi dozadu, čekal na pokyn. Pak vážně vykročil k nám, otočil klíčem a prudce couvl za obrannou čáru.

Před očima mi zavlály šedé cípy Jurova baloňáku, druhý běžel Franta, vedle mě se na dlouhých nohách klátil Mírek, vlekl za ruku rozesmátou paní doktorku a poslední šel Ludvík, který si i v té vzrušené chvíli zachovával odtažitou důstojnost pozorovatele.

Než nám odtrhli šestou vstupenku, zabral už Jura místa u strategicky nejlepšího stolu, přímo vedle nás byl průchod do hlavního sálu. Odsunuli jsme židle, Mírek si zvolil tu u stěny, aby měl krytázada, což mu poradili v Argentině, a Franta rychle zalistoval v katalogu. "Jedeme burgundy! Strana patnáct."

"Výborně. Burgundy má nejlepší Bezchleb. Zkusím ten ročník sedmdesát devět," řekl Jura.

"To je číslo 337. Já vezmu 338, abychom porovnali buket," rozhodl Franta.

"Mně je sympatický Kumpán Břetislav," hlesla jsem. "Mám si ho dát?"

"Ale jo, Kumpán taky nebývá špatný. Odtrhněte si dva kupóny a pojděte, ukážem vám, jak to chodí. Pamatujte si číslo flašky 347," řekl Jura.

"Hele, Vaculík Jaroslav," potěšil se Ludvík. "Tak toho upiju já. 382."

Mírek s paní doktorkou se ještě radili, a tak jsme na ně nečekali a vešli do sálu. Už od dveří to vypadalo moc pěkně. Tělocvična byla prostorná, stěny vysoké a hustě obložené policemi. Působilo to jako obrovská knihovna, jenže místo nudných foliantů stály na prknech těsně vedle sebe štíhlé zelené pistole s velikými čísly na bříšku. Každou sortu obsluhoval jeden prodavač, měli připravené kbeličky s vodou na vyplachování sklenek, na pultech ležely číšnické otvíráky na uvolňování příliš zaražených zátek a taky hřebíky zasazené do dřeva, na které se napichovaly kupóny.

Zastavili jsme se uprostřed sálu. Do vysokých oken polepených papírovými holubičkami v tu chvíli problesklo bledé slunce, ozářilo kruhy svinu-

té u stropu i oba koše na basketbal, z kterých trčely barevné májky. "Tak co, jak se vám to líbí?" zeptal se pyšně Jura.

"Naprostá degradace sokolovny," vzdychl Ludvík, ale hned vyndal z kapsy sklaničku a rozhodnými kroky přistoupil k pultu s nápisem Burgundské bílé.

"Vaculík," řekl skromně.

Prodavač uznale kývl a s naprostou jistotou hmátl po lahvi. První špunt se mlaskavě odlepil, pak jsem si jáporučila Kumpána a Jura s Frantou Bezchleba. Hned pod kruhama jsme si ťukli a ochutnali. Oba znalci při tom zavřeli oči a pusou dělali pohyby, které jsem předtím znala jen z filmu. Když konečně polkli, měli už jsme s Ludvíkem prázdné skleničky.

"Tak pojďte, zajíme to ementálem a rychle si vyberem další, dokud je z čeho," pobídl nás Franta.

Ve dveřích jsme se potkali s Mirkem a paní doktorkou. Spěchali pro rýnský ryzlink.

U stolu si oba znalci vyměnili skleničky, aby mohli přežvýkat druhý buket. "Ten Bezchleb je fakticky dobrý," olízl se Jura.

"Je. Zasloužil by si, abychom zkusili i ten třetí druh burgundy, 336," řekl Franta, ulomil si sousto sýra a odtrhl další kupóny.

"Utíkej s ním a vem to i pro nás," rozhodl Ludvík.

Z chodby už se valil průvod manifestantů, a tak mě náš člověk chytil za rameno a razil cestu k Beschlebově lahvi. Odevzdali jsme kupóny, sevřeli do dlaní úzké skleničky a s ochranně rozevřenými lokty jsme se vraceli na základnu.

Paní doktorka nad ryzlinkem vysvětlovala Mirkovi nějaké áčko a Ludvík krájel nadrobno její klobásy.

Vypili jsme Bezchleba 336, Jura uznal, že je ještě fajnovější než ty předchozí a Ludvík mi nabídl repete. Mírek šel s ním a paní doktorka se začetla do tramínů.

"Proč se burgundské neprodává v obchodech?" zeptala jsem se pak smutně.

"Něco takového se prodává, jenže pod krycími jmény. Je to chráněná značka, tu si můžou dovolit přiznat jen tady na výstavě," vysvětlil Franta.

"To je dobré, říkat tomuhle výstava," zacukal se knírek. "No ne, poč-

kejte, mně se to moc líbí. Ale je to trochu netradiční pojetí toho slova. Protože co jím z té výstavy večer zbyde? Prázdné flašky."

"Ale to je přece to krásné, ne?" nadchl se Mirek.

"Já neříkám, že to není krásné, ale je to jednorázová záležitost.

Například s tím nemůžou putovat," vysvětloval Ludvík.

"Co by nemohli? Kdyby od každého vzorku stočili víc flašek, tak..."

"Přátelé, myslím, že ztrácíte čas," napomenul je k odpovědnosti Franta.

"Správně, obraťme list." Jura si naslinil prst a obřadně otočil v katalogu stránku. "Přecházíme na Pálavu," upozornil nás.

"A začneme zase s Bezchlebem, když se tak dobře uvedl. Beru 414," rozhodl Franta.

"Dobře, tak já 413," zvedl se Jura.

"A já 412," řekla jsem.

"I pro mě," podal mi Ludvík svou půldecínku.

Pálava mi chutnala ještě víc, než předtím ta chráněná značka, ale možná hlavně proto, že tam byl tatínek na vojně. Ulomila jsem si ementál, abych měla neutrální odraz k dalšímu Bezchlebovi, jenže se ukázalo, že jeho tři pálavské lahve už nám manifestanti vypili. A tak jsme z nouze vzali Holečka 419. Stál jen jeden kupón a Jura se šklebil, že má hořký ocásek. Zkusili jsme tedy Hanáčka 417.

"Je v tom bečka," otrásl se Franta. "Hanáček nás tentokrát podved. Má to starší, než nahlásil." A přikreslil do katalogu vedle Hanáčkova jména opovržlivý puntík.

Paní doktorka zajíždala tramín klobásou, aby mohla přejít na směsky.

"A my se taky konečně postavíme na vlastní nohy!" rozhodl Ludvík, přidržel se stolu a opatrně vstal. Za chvíli mu podal skleničku s něčím hodně voňavým. "To je tvůj oblíbený Kumpán."

"Jaký druh?" zvedl hlavu Jura.

"Sauvignon."

"Aha. Tak to nechci. Jedeme rýnské ryzlinky, Franto?"

"Jo. Přines Bezchleba. 286."

"Jaký typ nám dal ten autobusák?" vzpomněla jsem si.

"Otépku. To bude Neuburg," odhadl Franta a zatvářil se skepticky. Když jsem mu pak dala ochutnat, řekl, že je v tom bečka.

Ale ani Bezchleb 286 se tentokrát moc nevydařil. "Tak v neděli po obědě," pokrčil rameny Jura a přimaloval do linky šrafovaný obdélník.

U vedlejšího stolu se usadila parta vousáčů, měli jen jeden katalog, nejdřív si ho půjčovali, ale pak uvolnili svorky a rozebrali brožúrku na listy.

Ludvík dal znovu příležitost Vaculíkovi Jaroslavovi Irsay Oliver číslo 425. Jura mu vynadal, že s jednokupónovými se nemá zdržovat a Franta se tvářil, jakoby v tom byla bečka.

Šla jsem pro Kumpána Müller Thurgau 209, ten chutnal všem a chtěli ještě, jenže láhev mezitím dojeli jiní. Neměla jsem u sebe katalog, ale jeden malý příjemný černocho mi doporučil tramín PhMr Kuchaře. Přinesla jsem skleničku i Ludvíkovi, který už nechtěl vstávat. Rychle Kuchaře spolykal, aby měl místo pro Jurečkovou Růženu 343. Došla jsem pro ni, byla ještě nenačatá, což působilo podezřele.

"Tak v neděli po obědě," ocenil Růženu Jura.

"To jí křivdíš," zastal se dámy Franta. "Má dobrý ocásek," a přikreslil vedle Růženy značku, která se tady nehodí popisovat.

Paní doktorka jedla klobásy, aby mohlapřejítka červené, zatímco Mírek se definitivně ustálil na tramínech a s precizností archiváře je studoval číslo po čísle.

V obou sálech už bylo lidí jako na pouti a z chodby se stále tlačili další, teď už mezi nimi bylohodně žen, některé přišly svátečně oblečené a jiné jen tak podomácku, jak se na chvíli utrhly od plotny. Na zemi pod oknem rostla hromada srolovaných vlajek a pořadatelé obcházelí stoly s prvními ztracenými dětmi.

"Sakra, že tady někdo kouří?" zavětřil najednou Franta a poplašeně se rozhlédl. Byli to ti vousáči odvedle. "Hoši," oslovil je Mírek, "buďte tak hodní a zamáčkněte ty cigarety."

"Proč? Kde je to napsané, že se tady nesmí kouřit?" odsekl jeden. Měl zelenou bundičku a přes čelo bílou pletenou pásku, vypadal jako raněný

barikádník.

"A to musí být všechno napsané?" divil se Ludvík. "Člověk, který spoléhá jen na nápisy si brzo odvykne mít vlastní úsudek."

"Hele, ty chytřej, koho tady chceš vychovávat?" sykl barikádník a pleskl se do obvazu.

"Co mi tykáš? Já jsem s tebou koze nepásal!" našťval se Ludvík.

"Klid, Ludvo, nerozčiluj se, já to s nima vyřídím," slíbil Mírek a zhoupł se na židli blíž ke stěně, jak ho to naučili v Argentině.

"Co bys s náma vyřizoval? Předveď, kde je to napsané a my to típnem," zašlukoval provokativně páskáč.

"Když tak rád čteš, takš měl jít do průvodu!" zahučel přes rameno Franta.

"Jo, tam by tě třeba měli radši, hrdino," dodal Jura.

"Cos to řek?" zaječel rebelant² netakticky vstal z židle. Mírek, poučený z Argentiny, čekal jen na tuto chybu. Vyskočil, zezadu bafl barikádníka pod rameny, zvedl ho vysoko nad zem a bystře se rozhlédl, kde jsou okna. V modrých očích paní doktorky se míhl obdiv. Ale všechno to zkazil pořadatel, odvedl kuřáky na chodbu a nám pak na uklidnění prodal další kupóny.

"A teď zkusím rulandské. Chci posoudit, jak se liší od toho, co kupuju na Lhotce v samoobsluze," řekla jsem. Oba znalci se na mě útrpně podívali, ale Ludvík mi svěřil svou skleničku. Jenže cestou jsem zapoměla, co přesně chci, a tak mi místo rulandského 410 nalili 310 rýnský ryzlík. U stolu jsem omyl nepřiznala, oba znalci ochutnali ryzlík, pochválili buket a odborně mi vysvětlili, že tohle šedé rulandské je vlastně taky burgundské.

Mírek si odškrtl pátý tramín a paní doktorka jedla klobásy, aby mohla přejít na šumivá vína.

Pak jsem přinesla Bezchlebovo veltínské zelené, Ludvík upil a řekl, že má stejný buket jako to, co mi Iva posílá z Vídně v papírových škatulích.

"Až na to, že v tomhle je bečka," prohlásil Franta.

"Tak v neděli po obědě," dodal Jura a přikreslil dokatalogu kroužek s tečkou uprostřed. Ludvík se tomu zasmál a kopl mě do boty. "Takhle my si značíme prudký vzestup bazální teploty, že, miláčku?"

"To tady nikoho nezajímá," ujistila jsem ho.

"No, ne že by mě to zajímalo, ale vy se spoléháte na tuhle metodu?" podívala se paní doktorka. Pošeptala jsem jí do ucha s čím to kombinujem. Zamyšleně přikývla a ohlédla se po Mirkovi. Ale ten se v koutku vyrovnával se smutnou zprávou, že tramíny už jsou jen jednokupónové.

Ludvík odložil brýle, abymi mohl přečíst z katalogu tyto veršičky:

"Sám Dante, když se nalévaly pupence,
na inspiraci jezdil do Bzence.
I Beatrice Cenci,
na víně byla^v Bzenci.
Ba, dokonce Cellino,
do Bzence jezdil na víno!"

Franta ho napomenul, že to si přece může recitovat doma a neztrácet čas tady, když jsme ještě vůbec neokusili směsky. Vybrala jsem tedy Pauera 115, protože je to ředitel Národního divadla. Franta poznal, že smrdí bečkou a že nás podvedl s ročníkem. "Leda v neděli po obědě," dodal Jura.

Paní doktorka jedla klobásy, aby se mohla vrátit k burgundům.

Ludvík samostatně odešel a když se ze dlouho vrátil, udiveně poznamenal, že na kruzích pod stropem nějaký blázen cvičí.

"Kde máš brýle?" všimla jsem si.

"To je snad moje věc"

"No to teda není," namítl Mírek a vlezl pod stůl. Našel brýle a neznámou peněženku, kterou odevzdal pořadatelí. Vyplatilo se to, veselý majitel nám pak přinesl špalík domácího uzeného. Paní doktorka je hned nakrojila, aby mohla přejít na vlašský ryzlink. Všimli jsme si, že tuhle stránku jsme v katalogu přeskočili, Franta nám přinesl Hanáčka 177 a Jura Kuchaře 184. Ale oba smrděli bečkou a měli hořké ocásky. "Leda tak v neděli po obědě," utrousil Ludvík.

"Přesně. Začíná z tebe být znalec," pochválil ho Jura.

"Teď mi nějaký černochoch říkal, že se povedlo burgundské červené 601," sedl si Franta a chvíli se s Jurou dohadovali, jestli to risknou, když je to JZD Polešovice.

"Dobře hoši a tím letos skončíme, za hodinu nám jede vlak," upozornil Mírek.

"Černochoch?" podivil se Ludvík duchapřítomně, ale pozdě. "To jsme to dopracovali!" Pak si vzpomněl, že se mluvilo taky o vlaku a vyndal na stůl cibule, abychom to neprošvihli. Ale Jura mu je hned zapnul zpátky do kapsy.

"Okoštovala jste už šumivé?" naklonila se ke mně paní doktorka. "Ne? Tak pojďte, objevila jsem jednu úžasnou lahvinku, možná by nám zbytek prodali na cestu."

"To je marný. Ve flašce vám nic nedaj," zívla Franta.

Ale paní doktorka už si uvolnila sponky z drdolu, já jsem sesbírala zbylé kupóny a prodraly jsme se k poslednímu pultu. Prodavač vzhlédl k modrým očím, pak zhyponotizovaně nahmátl upitou láhev, utěsnil v ní špunt, něžně ji zabalil do novin s fotografiemi nových národních umělců a potom zasněně odhodil všechny kupóny do kbelíčku s vodou.

Vrátily jsme se ke stolu, uklidily promaštěné papíry a paní doktorka schovala láhev do kabelky.

"Zdá se, že nezapomněli nic," řekla jsem.

"Nic. Jenom nás," všimla si vesele.

V parčíku vedle Sokolovny stálo hlídkové auto VB.

"Návrat do reality. Máte občanku?" otočily se ke mně modré oči.

"Jo, jenže u Mírka v zapínací kapsičce."

"Tak půjdem radši oklikou," rozhodla.

Za prvním rohem jsme poznaly, že i naši hoši měli stejný nápad, uprostřed chodníku ležela Ludvíkova kostkovaná čepice. Zvedla jsem jí a paní doktorka ji schovala do kabelky. Na křižovatce nám poradila směr

Jurova síťovka vytrousená u odpadkového koše a za dalším zákrutem už jsme je uviděly. Šli velkoryse středem vozovky, drželi se za ramena a zpívali. Ludvík byl krajní a udával takt krepovým mávátkem.

Paní doktorka se zastavila, vylovila ze dna kabelky maličký špiónský fotoaparát a přitiskla si ho k modrému oku. "Pak jím to pošlu jako novoročenku," radovala se.

"A Mírek to určitě zařadí do svého archívu," představovala jsem si.

"On je stejně bezvadnej kluk, žejo?" svěřila se paní doktorka.

Na peróně jsme na ně zavolaly. Byli potěšení, že nás našli, a starali se, jestli jsme v Sokolovně nic nezapomněly.

Ve vlaku nás pustili k oknu, a když se to rozjelo, vyndala paní doktorka láhev. "Vy jste stejně bezvadná holka," pochválil ji Mírek a uvolnil zubama špunt, což ho asi naučili v Argentině. Nastavili jsme skleničky a vtom přišla průvodčí. Jura jí nabídl ochutnávku, ale ona šumivé nerada. "Jaký byl Hanáček?" zajímala se.

Franta zalistroval v katalogu. "Hanáček. To je ta Pálava?" zabodl nehet vedle opovržlivého puntíku. Ale Ludvík ho předešel. "Heleďte, paní, že ~~ky~~ jste s tím Hanáčkem příbuzná?"

"Tak trochu," usmála se konduktérka.

"Už vím," ovládl se Franta. "Hanáček měl dobrý ocásek."

"To je fakt," přidal se Ludvík, "říkal to kdekdo, i ten černocho."

"Tak to jsem ráda. A lístky máte?"

"Jaké lístky?" zeptal se Jura.

"Jízdenky," zacvakala kleštičkami.

"Teda hoši," pleskl se do čela Mírek, "jak se nám tohleto mohlo stát?"

"To bude asi pokuta, že?" napovídal Ludvík.

Paní konduktérka sáhla do kapsy pro bloček, ale než začala psát, podala jsem jí šest jízdenek. Protějšší modré oči na mě spiklenecky mrkly, ale pak se vytřeštily do krajiny. "Já jsem přece měla jet do Brna!"

"V Brně je dneska taky degustace?" ožil Jura.

"Ne."

"Tak co byste tam, prosím vás, dělala?"

"Já tam bydlím."

"Jen klid," řekl Mirek. "Ráno tě tam hodím autem."

"Nenápadně si všimni," upozornil mě hlasitě Ludvík, "že už jí tyká."

"Bzenec, to je město vínem bohaté,
tam jdou cesty rovné, odtud klikaté."

472

Svoboda a žrádlo

Jaroslav Dietl občšťastňuje diváky dalším seriálem. Jmenuje se "Rozpaky kuchaře Svatopluka" a v programu televize nese charakteristiku: Cyklus televizních komedií, v nichž o průběhu děje rozhodují diváci.

Základní obrys příběhu je totožný se všemi předcházejícími Dietlovými seriály, kladný hrdina, vybavený osobními přednostmi jako jsou smysl pro čest, spravedlnost a pokrokovost, překonává víceméně banální překážky, aby nakonec morálně zvítězil v intencích programových tézí reálného socialismu. Hrdinové příběhy jsou raženi podle jednoho kopyta Dietlovy řemeslnické dílny, Hamry, Sovy, muže na radnici i ženy za pultem odlišuje navzájem hlavně prostředí, v němž je jim autorem určeno pohybovat se a konat. Jedinečný vnitřní charakter, osobnost a hloubku postrádají, jejich myšlení a činy jsou prefabrikovány schématicky zvenčí, připomínají spíše kusy libovolně představovaného sektorového nábytku, instalovaného v různých místnostech.

Je ovšem třeba přiznat, že Dietl pracuje jako řemeslník výkonný, zkušený a obratný. Zná zpravidla dobře milieu, v němž šoupá svými figurkami, umí napsat dramatickou situaci a mluvný dialog, což mu dovoluje zastříť leckterou dílčí nehoráznost a nevěrohodnost před povrchním pohledem řadového diváka, o podstatě věcí nemluvě. Je zasloužilým propagandistou ideologie establishmentu a miliónové honoráře ročně jsou mu blahovolně přány.

Probíhající seriál "Rozpaky kuchaře Svatopluka" zachovává základní stříh dřívějších opusů, tentokrát je hlavní postava zasazena mezi hrnce, kastrolky a pekáče hotelových kuchyní. Vše jako obvykle, až na jednu inovaci. Každé pokračování provází hlavní představitel v roli pořadatele živě před publikem, složeným z vybraných jednotlivců rozmanitých profesí, komentuje a vstupuje do průběhu promítání. Čas od času tok příběhu zmrtní, zasekne se před jako by důležitým střetem na obrazovce, a přihlížející v sále jsou žvavým konferenciérem vybídnuti, aby hlasovali o tom, jak má děj pokračovat. Mají na vybranou mezi ano - ne a svůj názor mohou vy-

jádrít stisknutím tlačítka na aparátu, kterým jsou vybaveni. Navíc se tohoto plebiscitu účastní rovněž diváci doma u televizorů, kteří rozsvěcují a zhasínají osvětlovací tělesa, podle spotřeby energie je pak rozhodnuto, jak má povídka pokračovat v rámci ano - ne. Tedy televizní komedie, v níž o průběhu děje rozhodují diváci! Nehledě k okolnosti, že novinka už byla kdysi před lety použita, výraz komedie do podtitulu dozajista náleží, jde totiž o komedii, hranou s naivními diváky.

V průběhu jednoho dílu dojde ke stříhu a následné svobodné volbě asi šestkrát. Teoreticky vzato by televize musela mít natočeno patřičné množství variant, z nichž by každá mohla vést děj úplně jiným směrem, s jinými zápletkami a jinými konci. Jednalo by se ve skutečnosti o desítky a stovky různých příběhů, jejichž jediným pojítkem by byli hlavní protagonisté, už i přihrávající by museli být jiní. Místo toho však hlasování ovlivňuje pouhých několik následujících replik, sekvence rychle končí a příběh pokračuje dál jako kdyby se nemetlo. V podstatě je tedy rozhodování diváků zanedbatelné, jejich podíl na vývoj linie příběhu nulový, jejich svobodná volba mystifikací a jejich součinnost, pokud ji berou vážně, pro smích manipulátorům. Celkově tenhle figl cosi připomíná i z jiných oblastí, hlasování diváků prostě vyzní prašť jako uhoď, bez významu pro dění, jehož scénář byl sesazen předem.

Zbývá jediné. Když kamera švenkuje po stolech, prohýbajících se pod množstvím lahůdek, když číšník flambuje masíčko a dokonale servíruje menu, sbíhají se sliny v ústech. Divák, vyčerpaný náročnou spoluprací, se pod tíhou odpovědnosti vrhá do ledničky, kde hledá odměnu za svůj bohulibý výkon.

Koneckonců - nač hloubat o svobodě, hlavně když je dost žrádla.

Karel Pecka

Úsudku na první pohled se prý nedá důvěřovat, bývá klamný, protože vyplývá z pocitu, nikoli z poznání. A stává se pak, že postupné poznávání první soud nejen doplňuje, ale také koriguje. Další a další skutečnosti otvírají pozorovateli nová fakta a souvislosti, až dojde třeba k názoru, který se diametrálně liší od prvního dojmu.

Každý máme, zdá se, nějakou podobnou zkušenost. Někoho jsme poznali, strávili s ním půl hodiny, něco v nás si ho prohlédlo víc než jenom očima, zaznamenalo a odhadlo - a soud byl hotov. Život pak zařídil, že jsme se s tím člověkem setkávali celá léta, abychom zjistili, že je někdo úplně jiný a žasneme nakonec nad pošetilostí svého prvního letmého úsudku.

Jenže se někdy naopak stává, že žasneme spíš, jak to, že jsme vytušili naráz, bůhví jakými čidly, rovnou všechno, co nám potom jen potvrzovaly zkušenosti mnoha dalších let.

Ale ani to často neplatí. Na nic nemůžeme vzít jed. Jednou tušení funguje, jindy ne, nejsou na to pravidla ani zákony, co s tím?

x

Můj první dojem z Olbrama Zoubka vznikl dřív, než jsem ho uviděl.

Prošel jsem v Salmovské 7 průjezdem na vnitřní prostranství mezi domy, ušel jsem pár metrů a zůstal jsem stát. Na dvorku před atelierem stál zástup, ohluk kamenných lidí. Jedna socha vedle druhé v naprostém, jakoby z nich vycházejícím tichu,

jemuž zřejmě cosi předcházelo. Nějaké velké slovo, výzva, zadunění nebo výkřik. Anebo snad soud nebo díkyvdání nebo nějaký mýtický obřad. Paže soch byly vztažené v hieratických nebo různě nedokončených gestech, těla ustrnulá uprostřed zadržného pohybu, hlavy elementárních rysů a slepých, zároveň však někam do dálky času vidoucích očí, maličko pozdvižené.

Já jsem přicházel zvenčí a nesl jsem si s sebou prach a hluk města, civilizační shon, pach asfaltu, praktické existování mezi frontou na maso a návalem v metru.

Než jsem došel přes dvůr mezi sochami k atelieru, stačil jsem ještě cosi zaznamenávat, jakousi proměnu v sobě. Byl jsem v jiném řádu, v jiných dimenzích, v čemsi podstatném a neodvolatelném. Něco mi to ukládalo. Bylo to přísné, ale zároveň otevřené jako krajina starých kultur. I jakési barbarství se ma dotýkalo. Lhostejnost balvanů a nějaká krutost. A strach z té krutosti. Některé sochy se chránily pažemi zdviženými v obranném gestu proti blížící se zkáze. Zároveň se však rozpínalo množství jiných paží, otvíraly se náruče v gestech rozsevačů nebo bezelstné důvěry. Pocítil jsem nehybnou strnulost vertikál a zároveň jsem měl živý vjem jakéhosi předkloněného šikmého vzletání. Jedny sochy tíhly těžce k zemi, jiné po ní kráčely. Ty předkloněné stály na špičkách jako startující Ikarové, opouštěly zemskou tíži.

Ale byla tu i potrhaná těla, puklá až po útroby. Vedle vítězství tu byly porážky, osekaná těžká torza padlých vítězů, utržené kusy tělesnosti, zkáza v pohybu. A skoro všude po povrchu každého těla malé krátery, jamky, rány, jizvy. Těla zbombardovaná útokem všeho - času, zhoubného záření, neviditelných

meteoritů, morzeovkou denních zpráv, lhaním ideologií, kyselými dešti, paprsky procezenými přes smog, okvětními plátky ze stromů v sousedství.

V zadním levém koutě obdélníku dvora dominanta: obrovité sloupy, tmavé, půl menhiry, půl giganti. Něco z těl a něco z totemů, něco z kmenů k ukřižování něco z varovných hraničních sloupů. Než jsem sáhl po klice, otočil jsem se zpátky do dvora. Stálo za mnou lidstvo a zdvihal se les rukou v távavých gestech.

x

Cibram má správné jméno. Podobá se jeho sochám. On sám se podobá svému sochařství. Je těžký a těžknoucí atlet, mnohokrát se vymodeloval. V živé skutečnosti má hladkou lidskou kůži a mírný světlý pohled. To je klam a mimikry, ve skutečnosti toho shloučení na dvoře a v atelieru zdvihá sto rukou a ptá se, je poraněný jako těla jeho soch, nechráněný. Jak je rok dlouhý pere do jeho života na dvorku slunce, padá na ně déšť, sníh, saze, bolest světa. Sotva jsem tehdy vešel, poznal jsem to. Měl na podstavci drátěnou kostru, už napůl živou tělem vznikající sochy. V jedné ruce držel hroudu měkké hlíny a druhou lepil a přidával jako vlaštovka lepí hnízdo. Byl od hlíny a díval se na mne, a zároveň do toho lepení a za ně, jako ty sochy venku.

Chodil jsem potom k němu do atelieru a dělal jsem marnou činnost: vzdělával jsem se v Zoubkovi. Jako by se to dalo. Chtěl jsem vědět co dětství a jak škola, co rodiče, jejichž sochy stojí kousek od dveří, jaká vývojová období. Proč neo-

realisté, proč Wotruba, a jak Šapošniková a Palcr a Chlupáč a Janouškovi, celý ten slavný Wagnerův ročník a hlavně Eva Kmentová, Olbramova žena, v tom Wagnerově atelieru na škole vyvolená. A co Trasa a proč Trasa a jak to, že Válovky, to krásné zjevení v českém výtvarném umění, nezařaditelné sestry Jitka a Květa Válovy, nadané citlivostí od pravěku po bolest podřezávaného dobytčete světa. A co hudba a která hudba a jak to bylo v dospívání s Rudolfem Steinerem a antroposofií, co mu z toho zůstalo nebo proč to opustil. A tak dále. Mezinárodní sochařská sympozia po světě, kde po sobě nechal ve skalách kolosy jako krétští sochaři. Dlouhá cesta od antiky, mýtů, Mariniho, k Giacomettimu, od Kukou k slunci v rozpuku poválečných nadějí k pokoře před umíráním Evy, rozhodujícího člověka jeho života. Od skloněné šíje ženy Putifarovy, která se klaní lásce pod tmou vlasů, po míjení Josefa a Marie za všechna míjení lásky. Od légérovského Vítěze, robustně optimistického, kterého mu rozbili na dvorku, že z něho zůstala jen hlava a ruce, jen je svázat do uzlíčku, až po polibek Jidášův, kterým nás políbili a my jsme to brali za štěstí -.

Pokračoval jsem v té činnosti dál. Vzdělával jsem se v Zoubkovi četbou o světovém sochařství, díval jsem se jak se socha lepí a jak se odlévá, pojal jsem úctu k osinkocementu, že všechno vydrží. Byl bych o tom všem rád napsal, a nevěděl jsem jak pro nevzdělanost a pro to, tak mnohohlasé a čím dál mnohohlasejší, mlčení na dvorku před atelierem. I pro to tázání zdvižených rukou, které se ptaly po smyslu všeho.

Ještě jsem si přibral znalce a vzdělával jsem se dál. Znalci mi řekli, že Zoubek naštěstí není epigonem významného

tradicionalisty Wagnera, ale je, zase naštěstí, tradicionalista tvořivý, pokračovatel barokizujícího proudu českého sochařství. Dočetl jsem se, že je zatvrzelý figuralista, což se v soudech o Zoubkovi vyslovuje často a míní se tím něco, co se podobá trvalé invaliditě nebo neslušnému chování. Dále jsem se dočetl, že je hluchý k moderním proudům veškerého sochařství světa. Ještě jsem se dočetl, že je navždy poznamenán válkou, dále jakými vlivy postupně prošel - a mnoho dalších věcí. Asi vesměs správných, poučených a inteligentních.

x

Jednou na Vysočině cestou k Loukovu jsem objevil v krajině něco nového: státní statek přistavoval k dosavadním objektům další rozlehlý kravín. Zatím tam stála kovová konstrukce, čerstvě natřená suříkem, svítila do zelené krajiny, na tu dálku vypadala lehce a vzdušně a připomínala rumělkovým sloupořadím antický řecký chrám. Napadlo mě, že by se to nemělo dostavovat, a že by se tam měly rozmístit všechny Olbramovy sochy na velkém prostoru, aby se nemusely tísnit na dvorku v Salmovské.

Po čase jsem pochopil, že to nejde, že by tak vzniklo muzeum, velké divadlo dějů, k nimž by bylo dobře znát antickou mytologii, bibli, historii velkých témat atd. A z něhož by vystaveným sochám vyprchala do plenéru polovina energie. Přehutněný dvorek, ten úžas, ta rána palicí, kterou jsem tam tvrdě inkasoval, ten nespolehlivý první dojem byl, jak se právě názorně ukázalo, přece jen klíč k Zoubkovi.

Postupným poznáváním se první dojem spíš potvrzoval a prohluboval než korigoval. Když se divák v té kamenné houštině pomalu orientuje, zvedne oči dál nad dvůr k ploché střeše vedlejšího domu, která se postupně zabydluje dalšími zástupy soch na pozadí mohutných stromů, potom se vrátí pohledem zpátky na dvůr a průhledem přes skleněnou stěnu do atelieru, začne rozpoznávat členění a dělení té masy v souvztažnosti. Ve velké drúze vykrystalizovaného života jsou menší drúzy, které k sobě tíhnou a patří. Dvojice - Otec a Matka, Malátek a Loos, Adam a Eva, Had snící a Had s křídlem, míjející se milenci a další, Vítězové, sloupky, menhiry. Nebo celé skupiny: Tři postavy, které se míjejí, Rodina v semknutí a Rodina vymrštěná odstředivým pohybem od sebe samé do čtyř stran světa, Otec, Matka, Syn. Jenže jak sochy, za ta léta co stojí vedle sebe vždycky za čas uvolní kousek prostoru pro další, a jak tím pomalým, neznatelným posunováním a nepatrným měněním konfigurace a natočením postav vznikají nové přízvuky a nové vztahy, začíná k sobě v novém spříznění patřit, co k sobě nepatří nebo nepatřilo. Vznikají nová společenství, přichýlení, afinity, přimknutí. Zoubkova potřeba rodit nové lidstvo, člověka po člověku, po dvou, po třech, po čtyřech dohromady, nakonec spájí všechno v jeden úhrn a navzájem propojený život. Patří do něho i tragičtí osamělci jako je Jidáš ve chvíli dokonaného zločinu, ta socha zrady, nebo Atomový věk, osamělý běžec pádící v titánském bourdellovsky vzepjatém běhu kupředu, už ohořelý svými vlastními vynálezy zkázy, nebo Pramatka Eva, - jako patří každá osamělost nebo strach nebo smrt do celku života.

Proto se to přehuštění lidí, osudů a dějů na Olbramově

dvorku nedá rozestavit do rozsáhlého prostoru té lehké konstrukce, připomínající Akropolis athénskou, pod modré nebe a do čirosti bukolického jasu. Přestalo by to znít, protože by to přestalo souviset a držet pohromadě, přestal by to být jeden život.

Jeden život - tak jsem tu ránu do hlavy na dvorku v Salmovské 7 pocítil hned v první vteřině a jen mi trvalo pár let, než jsem pochopil, že celý ten dvůr je zpráva o životě jednoho sochaře té doby, této země a jejích osudů. Osud je správné slovo, protože příběh, nebo spíš sága tohoto jednoho života je zároveň příběhem jeho umělecké generace a - myslím si já - i zprávou o životě lidí v této zemi a víc, v tomto světě a v tomto čase.

V textech, které jsem o Zoubkovi četl, se správně zdůrazňuje, jak rozhodující zážitek pro něho a jeho generaci byl zážitek války. Ale zdá se mi, že tragiku toho zážitku svou intenzitou postupně překrývala a překryla tragédie člověka druhé poloviny dvacátého století: křížovaného, trhaného, násilněného, zastráňovaného a manipulovaného ve společenských systémech rozděleného světa. Člověka nuceného k nenávistem, shlukovaného do ideologických formací a systematicky odcizovaného sobě samému, své přirozenosti. Člověk nemůže založit život na nenávisti, protože muž miluje ženu, žena muže, rodí děti a chystá jim život v slunci. Člověku nemůže být dobře v hnaném stádu, když je mu dobře v přirozené družnosti svobodných lidí. Nemůže myslet podle globálních směrnic, když má svou zvláštní hlavu a svou zvláštní duši. Nemůže pokládat za vyšší mravnost nemravné dělení lidí na vhodné a nevhodné, chráněné a pronásle-

dované podle libosti a studených zákonů opresivních systémů.

Osud života soch na Olbramově dvorku je tedy především veliký křik o záchranu celistvosti takto sužovaného a ohroženého člověka. Kakofonie všech různorodých zvuků, výkřiků a volání tihne, sevřena mezi kamennými zdmi městských domů, k zasuté, zapomenuté harmonii staré středomořské kultury.

x

Neřící tuto základní skutečnost o Zoubkovi a celé umělecké generaci, dospěvší za války a dozrálé k činům v padesátých a šedesátých letech, znamená zamlčet o něm a o nich to nejpodstatnější.

Tíhnutí k mýtu, k antice, k podobenstvím z bible nelze přece u Zoubkova sochařství vykládat jen jako zálibu ve starých kulturách a vrozené estetické tíhnutí k archaické monumentalitě. Mnohem víc to má příčinu v atmosféře naprosté rozkolísanosti etických i filosofických kritérií současnosti. V době mnohvrstevného úpadku mravů, prznění pravdy a nestability čehokoli v životě, počínaje chronickým nedostatkem čočky a konče rehabilitacemi popravených lidí. Mnohem víc je to potřeba řádu, stability, smysluplnosti života. Hieratická gesta Zoubkových heroů, to je ze všeho nejvíc stesk po řádu věcí, po rozumnosti obce. Sochy a reliéfy, jak postupně vznikaly v prvních dvou desetiletích po válce, jsou plny doufání v slunečný život, nesou slunce v dlani, mají důvěřivost nové naděje lidstva v robustních Vítězech, v mnoha nových a nových variantách staveb a lešení, - a jako gardu a ochránkyni toho

vytouženého života za sebou mají hrdiny Archaického cyklu.

Ty odliky mýtických hrdinů vznikaly z křečovitě síly a duchovního vypětí jako obranné valy, jako hráze proti servilitě, ztrátě hrdosti a proti malosti en vogue. Další etapy Zoubkova vývoje je pak jistě možno chápat jako sled impulzů a vlivů světového sochařství a jako otvírání nových možností jeho talentu, ale je nesporně možné je vykládat zároveň jako konečně svobodné dýchání a rozhodnutí pro nezadatelnou vnitřní uměleckou svobodu jako integrální součást tvaru, před nějž se už nemusí stavět obranný val.

Proto mu sochy stojí na špičkách nebo se vychylují či padají z těžiště a je v nich vzepjatá duše, proto se protáhly a zeštíhlely. Giacometti, jehož krásní panáci chodí na pavoučích nohách řádně přilepených k zemi, to byl jen impuls a prostředek k zduchovnělosti a osvobození jiného druhu, které se nakonec úplně proměnilo v nezaměnitelně původní tvarosloví v období Evy vstávající ze smrti a padající do smrti, zatím, myslím, poslední důležité etapy Zoubkovy práce.

x

Ještě něco. Proč pryč ta věrnost lidskému tělu, údům a hlavám lidí, ten tradicionalismus a konzervativismus a nic dál? A ta umínuté záliba v kanelurách splývajících rouch a vlasů, proč ten barbarský stesk po kolorování a zlacení. A proč v každé soše zároveň s gestem, při němž ji přistihl, vždycky něco jako tragické rozhodnutí a velebnost? Sugestivní kazatelský etos, vyzývání a přísanost, kterou socha nejen nese,

ale zároveň ukládá?

Protože pro konzervativismus je lepší slovo: uchovávání. Olbram uchovává ve svém sochařství sebe. Neustále se dere ke svému nejvnitřnějšímu přesvědčení. Neustále se vrací ke své rozestavěné stavbě světa, v němž krása - pro něho nejzákladnější krása lidského těla - v sobě nese integrálně zároveň etos a touhu po čistém řádu života. Narodil se s potřebou neustálého vážení svých činů v sobě a s vědomím jakési vysoké spravedlnosti, k níž nelze netíhnout, ať se ocitáme v jakýchkoli životních situacích. Jeho sochy jsou uchovávání té spravedlnosti, neustálé návraty k mravní přísnosti. Tím, že ji ukládá sobě, ukládá ji každému kdo vchází do domu jeho umění. Nese si v sobě rodem a výchovou vrostlé přesvědčení o životě v pravdě jako nástroji proměnitelnosti lidského soužití k lepšímu. Má to u něho polohu povznesení duše a spíše jakousi světlou touhu po integritě než romantiku. A pro ten druh velkého povznesení si šel od začátku hledat tvary v nejmonumentálnější prostotě mýtických kolosů, pravěkých, krétských, řeckých a dalších prvotních kultur. Včetně těch "barbarských" zálib v zlacení a jasném kolorování, jako by chtěl naší šedé době přidat koloristický jas starověkých soch. Každý jak se narodil. Mně by to zlato na Zoubkových sochách nechybělo. Ale jemu chybí. Je to asi atavismus z dětství nebo z dětství lidstva. Když jsme byli malí, zakopávali jsme v zahradě pod jabloní zlaté mosazné spirálky, aby nám vyrostl zlatý strom. Princ v pohádce musel projet les měděný, stříbrný a zlatý - je to kousek pohádky a úlevy v tom těžkém bytí Olbramových soch, které se nikdy neusmívají. Aspoň já si to tak vysvětluji.

Summa summarum se mi, zdá se, všecko potvrdilo. Dokonce si uchovala právo na existenci i jedna z dalších možných představ při první návštěvě: jak by bylo úchvatné dočkat noci, tmavomodrého nebe a velkých jiskřivých hvězd, dát se s kamerou vyvézt vysoko nahoru na moderní jeřáb, nasvítit prudkým světlem dvorek a přilehlou střechu, vyjmout velkou elipsou světla a natočit monumentální a tragické theatrum mundi, které se tu odehrává a jen na okamžik strnulo.

x

Jen ovšem, jestli je to všechno skutečně pravda. Z té summy summarum vychází Zoubek, marná sláva, jako věrozvěst a mravokárce, jako archaizující patetik, zároveň tragik i historický optimista, jako pozůstatek jakéhosi dávno překonaného citění světa, ó, Zadkine, ó, Lifšici, ó, Arpe, ó, Brancusi, ó, Picasso, ó, Duchampe! Kam s tou zapomenutou flintou, s tím japonským vojákem, co nevzal na vědomí konec války, zapomenut v zapomenutých zákopech!

Máš můj obdiv, první dojmy, ale rozpomeň se na další a další dojmy. Když příválo a všecko to na dvorku zmoklo a zplihlo jako jedna hmota, když to rozžhvil předloňský červenec doběla, když to zavalil sníh, když táhla těžká mračna a vál vítr s listím, když se oddrolil kousek těla, když rozbili Vítěze a ležel rozbitý, když v tom prýskání, puklinách, děrách, mapách, průlinách, v tom leprózním rozpraskání povrchů soch pracovala trpělivá voda a jedovatý smog, a když se na to na všechno snášela všednost a čas! Jak to najednou přestávalo být mnoho soch a byla to všechno dohromady asambláž tvarů! Jeden

mnohopohyb, jeden úhrn. Jedna horečně telegrafovaná zpráva někam metafyzickým směrem, jedna monumentalita osiřelé velikosti, jakou mají ti dva Moorovi královští manželé, tak tragicky královští, že jimi neustále prochází vítr od moře a oni sedí a dívají se někam do příštích nebytí. Jedno Brancusiho vejce, Začátek světa, do kterého zavřel všechny budoucí pohyby a děje. Anebo nějaký Arpův jeden balvan plný energií!

I ten dvorek je jedno. Jen otevřené, trčící a spečené dohromady. Bizarní arabeska, proměnlivá abstrakce. Už se mi zase chce tam jít a trochu se toho bojím. Náš Honzík včera odmítl jít do nějakých galerií koukat na sochy a na obrázky, že ho to nebaví - u Clbrama, to že je něco jiného, tam se může mezi panáky běhat, chodit a hrát si na schovávanou. Bere je jako jeden roztodivný labyrint vhodný k prolézání a pře-kvapování s rafinovanými průchody nečekaných tvarů.

x

Soutěžní návrh na železnou oponu Smetanova divadla měl vznošeně ideové pojmenování: Hrdina umírá, myšlenka vítězí. Všechno to na rozlehlé ploše reliéfu je. Zdá se, že dole, spíše rozseta než vymodelována, leží postava a nahoře se vznáší jako dým přelud nějaké metaforické bytosti. Ale je to všechno spíše matně stříbrné dotýkání, lepení a zrnění povrchu, hra abstraktních rytmů, jemně plastické zážehy, čeření vody v dešti, pableskování povrchu čerstvě odlomené skály, na vteřinu ustálený zázrak mihotavé krásy.

Má na zdi reliéf: čtverec a v pravém horním rohu jako vy-

střelení někam do nekonečného času milenci, dvě protáhlé bytosti sotva plasticky vyňaté z plochy, jakýsi snící dvojšíp, hladce stříbrné rybky. Šumí kolem nich láska, ale mohli by to být milenci v sarkofágu, zemřelí láskou, aby nepřestala trvat, kdyby to nebyla spíš jen jemná stopa života.

Má na římse hlavu Ženy: šíjí z renesance, z labutě, z gotických klenutí. Hlavu vztaženou ke světlu nebo k polibku nebo k horku vášně. Pod zavřenými víčky tma a všechna hrůza ženy. Draperie vlasů jako jediné zdobení, patřící hlavám královen. Je to touha tak dechnutá do těžkého kovu a tak plná jakési nepřítomnosti jako ten stín na schodech z Hirošimy.

336

Sergej Machonin

SLOVENSKÝ FENOMÉN

Miroslav Kusý

O čo ide v probléme "slovenského fenoménu", ako a prečo tento problém vznikol?

Je to problém, ktorý vzniká so vznikom spoločného štátu Čechov a Slovákov. Nie je to teda problém nový a v dejinách sa rôzne formoval, vždy s dôrazom na rôzne aspekty tejto otázky /za I. republiky, za Mníchova, za SNP, za Novotného, v auguste 1968, teraz/.

Nejde v ňom o "slovenskú otázku" vôbec, ale o špecifické vymedzenie "slovenského postoja" voči "českému postoju", o charakter "slovenského sebauvedomenia" na rozdiel od "českého sebauvedomenia".

Jeho moderná verzia sa začína formulovať od roku 1968 a vo svojej radikálnej podobe znie: prečo Slováci vtedy "zradili" obrodný proces a "zneužili" ho pre svoje nacionálne ciele, prečo sa slovenská intelektuálna elita ako celok nepridala, prečo sa nepriidal slovenský národ ako celok? Prečo slovenská politická reprezentácia /nielen mocenská, ale z veľkej časti aj opozičná/ previedla obrodný proces na Slovensku na riešenie národnej otázky, vyčkávala a potom šla s "víťazmi"? Prečo sa teda Slováci upriamili práve týmto smerom, proti "spoločným záujmom"?

Obdobne sa tieto otázky dajú formulovať aj pre tzv. paralelnú kultúru v našom poaugustovom vývoji a pre postoj k Charte 77: prečo si Slováci nevytvorili obdobné zázemie v paralelnej kultúre ako Česi, prečo na Chartu reagovali Slováci tak chladne, prečo sa vtedy nenašlo ani len tých "časť spravodlivých", ktorí by ju boli podpísali?

To všetko sú otázky, ktoré sa nám od šesťdesiateho ôsmeho zvyknú klásť z českej strany i zo zahraničia od ľudí, zaoberajúcich sa československou problematikou.

Nie som historik ani sociológ a fundovaná odpoveď na takto sformulovaný problém "slovenského fenoménu" si vyžaduje veľmi solídne vybudované historické a sociologické zázemie. Pokúsim sa iba naznačiť niektoré - podľa mňa základné - momenty tejto odpovede, a aj to s vedomým rizikom, že nakoľko toto zázemie nemá spracované, nie som si vždy istý s plnou opodstatnenosťou všetkých svojich tvrdení. Považujem ich preto skôr za podnety do diskusia než za nejaké apodiktické sudy.

X X X

Česi sa v dejinách vymedzovali, národne uvedomovali voči Nemcom, podstatou "českej otázky" je problém česko-nemeckých vzťahov. Vo svojej modernej podobe je to problém vzťahu dvoch rovnocenných kultúr, ktoré sa navzájom ovplyvňovali a prenikali, problém vzťahu dvoch rovnocenných, rovnako vyvinutých národov, z ktorých žiaden nie je z hľadiska svojej civilizačnej, kultúrnej a ekonomickej úrovne nejakým spôsobom nadradený druhému. /Iste, v počiatkoch českého národného obrodzenia to bolo zložitejšie, ale súhlasím s Křenom, že "...Češi jsou takřka již standartním národem této části kontinentu, jehož zvlátnosti spočívají jen v časnosti jeho obrození a v tom, že se Němcům nejdříve sociálně a kulturně vyrovnal" /J.Křen, Češi a Němci: kritické poznámky, in: K dějinám česko-nemeckých vztahů, Praha 1960, s.32, samizdat/.

Mocensko-politická nadradenosť Nemcov ako národa sa tu výslovne proklamuje a presadzuje iba v krátkom období Veľkonemeckej ríše, v dlhodobo trvajúcich podmienkach Mocnárstva sa však v takejto vyhranenej podobe nikdy nevyskytovala.

Slováci sa v dejinách vymedzovali a národne uvedomovali voči Maďarom a voči Čechom. V oboch prípadoch však ide o kvalitatívne iný vzťah než je v česko-nemeckom vzťahu, v českej otázke.

Slovensko-maďarský vzťah

V tisícročnom súžití Slovákov s Maďarmi ide o mocensko-politickú prevahu Maďarov ako vládnuceho národa. Táto nadvláda však nie je sprevádzaná nijakou "kultúrnou nadradenosťou", nijakou civilizačne vyššou úrovňou Maďarov. V istom zmysle platí skôr opak: Maďari prišli do tohto priestoru ako civilizačne zaostalejší kočovníci, usadili sa tu a preberali od nás prvky vyššej, roľníckej kultúry a civilizácie /čo sa napr. prejavilo aj jazykovo, preberaním slovenskej roľníckej, remeselníckej a i. terminológie do maďarčiny/. Ani za celé, stáročia trvajúce obdobie svojho panstva nevytvorili Maďari nijakú "vyššiu" kultúru oproti slovenskej: ešte aj v 19. storočí je to stále len kultúra hospodársky zaostávajúceho roľníckeho národa bez vlastnej buržoázie: jej funkciu supluje reakčná šľach-

ta. To všetko je zrejme tiež príčina toho, že napriek tvrdým maďarizačným snahám v 19. storočí zanechala táto kultúra také mizivé stopy v slovenskom národnom povedomí: možno povedať, že po tisícročnom spoločnom súžití v ňom nezostalo prakticky nič z toho, čo je príznačné pre maďarskú národnú kultúru, že sme ňou zostali skoro "neodkknutí". Veľmi dôležitú úlohu zohrala pri tvorbe tejto imunity Slovákov aj jazyková bariéra.

Slováci sa teda národne vymedzovali a uvedomovali ani nie tak v o č í , ako skôr p r o t i Maďarom, proti ich mocensko-politickému útlaku, proti ich pamäťarizačným snahám.

Slovensko-český vzťah

Od svojich počiatkov je to vzťah k vyššej, rozvinutejšej kultúre, v tomto vzťahu sme boli od dôb národného obrodzenia vždy tými "slabšími" partnermi, ktorí viac brali ako dávali. Celé generácie slovenských vzdelancov sa chodili učiť do Prahy, všetky základné oblasti slovenskej kultúry sú v mnohých ohľadoch ovplyvnené kultúrou českou a z rôznych vonkajších vplyvov má tu nepochybne český vplyv dominujúce postavenie. Svojou zemepisnou polohou patríme už viac Východu, avšak práve zásluhou českej kultúry, Čechov a samotnej existencie Československa vôbec sme napriek tejto polohe boli vtiahnutí do stredoeurópskeho priestoru.

Oproti jazykovej bariére s Maďarmi tu veľmi výhodne pre nás pôsobí jazyková príbuznosť - a to taká, akú inde nenájde medzi dvoma samostatnými národmi. Aj preto mohla čeština po dlhé obdobie veľmi úspešne fungovať ako spisovný jazyk Slovákov a plne nahrádzať ešte nejestvujúci vlastný spisovný jazyk.

Celá história nášho žitia vedľa seba je v podstate históriou príkladnej mierovej koexistencie a spolupráce, ktorá z tohto hľadiska akosi logicky vyústila aj v spoločný štát. Až na riedke výnimky okrajového významu sme v dejinách nemali vzájomné mocensko-politické trenice; výboje, odohrávajúce sa v tomto priestore, šli obvykle iným smerom, takže nás nestavali proti sebe.

Základný rozdiel medzi slovenským a českým národom spočíva teda v tom, že Česi majú značný historický predstih v rozvoji a homogenizácii moderného národného spoločenstva. Základné procesy industrializácie a s ňou spojenej mestskej urbanizácie tu v podstate prebehli ešte pred vznikom ČSR. Vstupujú teda do spoločnej republiky ako už relatívne hotový moderný národ.

So Slovákmi, so slovenským národom je to však v tomto ohľade podstatne iné. Slovenské etnikum prechádza procesom, v ktorom sa pretavuje na moderný európsky národ, v podstate až po II. svetovej vojne. Industrializácia Slovenska sa završuje až v šesťdesiatych rokoch, národná homogenizácia /v sociologickom zmysle slova/, ktorá z nej vyplýva, ešte stále prebieha. Územné spoločenstvo ako priestorová základňa tejto homogenizácie sa vytvára práve v poslednom období v procese urbanizácie Slovenska, ktorá mu dáva kvalitatívne nový charakter.

Predpokladom a súčasťou sociálnej homogenizácie je napr. aj jazyková homogenizácia, ktorá u nás tiež ešte stále nie je dokončená: spisovná slovenčina bola síce kodifikovaná už pred skoro 150 rokmi, ale ešte stále nie je strávená celým národom /bojím sa povedať že ani nie jeho väčšinou/ ako prirodzený základ jeho verbálnej komunikácie: "Záhorák", "Vyhočňaz" a ďalší ešte stále prirodzene myslia a rozprávajú /ba často aj píšú/ vo svojej "záhoráčtine" a "vyhočňarčine" a iba z nej si svoj verbálny prejav prekladajú /často ešte veľmi pracne a nedokonale/ do spisovného jazyka ako do jazyka pre nich v podstate umelého. A rozdiely sú tu také, že Stredoslovák neporovnateľne lepšie rozumie češtine než ostatným slovenským dialektom. Túto jazykovú homogenizáciu môže teda dovŕšiť iba dovŕšaná sociálna homogenizácia, spočívajúca na dokončenom procese industrializácie a urbanizácie /k čomu sa ešte vrátíme/.

Paradoxy a tragické momenty formovania slovenského fenoménu /teda v širšom zmysle aj národného svedomia a konštituovania Slovákov ako moderného slovenského národa

Tu musíme vjsť hlbšie do dejín a hľadať východisko v slovenskom národnom obrodeneckom hnutí, zvlášť v rokoch meruôsmych.

1848

Obe národné hnutia - maďarské a slovenské - sa tu vyvíjali súčasne a nielen že vedľa seba, ale do značnej miery aj v jednom priestore, bez nejakých striktných vymedzených ú-

zemných hraníc medzi sebou. Od štyridsiatych rokov sa dostávali do vzájomných konfliktov. Pravda, maďarské hnutie má za sebou zázemie vládnucích vrstiev, zatiaľ čo slovenské je hnutím porobeného národa. Hľadá preto oporu mimo: morálnu v slovanstve, mocensko-politickú vo Viedni. Obe hnutia sú výrazne nacionalistické až šovinistické, preto nemôžu nájsť medzi sebou styčné body, o spoločných postupoch ani nehovoriac. Vyhranili sa proti sebe: pre maďarské revolučné národné hnutie sú Slováci ako národ lahostajní a ich sebaurčovací snahy považujú za prekážku pre realizáciu vlastných cieľov; pre slovenské hnutie sa jeho maďarský pendáns javí byť hlavným nepriateľom: v jeho možnom víťazstve tušia nebezpečenstvo víťazstva idey totálnej maďarizácie celého spoločného priestoru. Proti ideológii panmaďarizmu kladú ideológiu panslavizmu, proti politike panmaďarizácie sa zabezpečujú prohabsburskou politikou.

V pozoruhodnej, aj keď v mnohých ohľadoch možno spornej monografii "Legenda rokov meruósmych" /samizdat, Bratislava 1975-80/ píše o tom autor, skrývajúci sa pod pseudonymom Gabriel Viktor:

"Toto nadradovanie nacionálneho /a nacionalistického/ kritéria nad sociálne je trvalým krédom celej vedúcej skupiny rokov meruósmych. Dnešná história toto krédo obhajuje, napriek logike vývoja a logike faktov. Vedcovia slovenského pohybu sa doslova na každom kroku presvedčali o nesprávosti tejto tézy, no napriek tomu statočne a odhodlane vytrvali na svojom omyle a priviedli tak celé hnutie k jeho logickému koncu. Navzdory ich idealistickému názoru a presvedčeniu o druhotnosti sociálneho momentu tento sociálny moment zvíťazil: triedne súručenstvo cisárskeho dvora s uhorskou aristokraciou našlo spoločnú reč /bez ohľadu na národnosť/, tak ako ju nenašlo /s ohľadom na národnosť/ neuskutočnené triedne súručenstvo Štúra a Kossútha. A to je výčitka nameraná na adresu Ľudovíta Kossútha" /s. 30/.

Áno, maďarské revolučná vláda vydáva zatýkače na slovenských predstaviteľov a čelného z nich - Janka Kráľa - aj uväznila. Ale títo predstavitelia sa predsa postavili na stranu kontrarevolučnej Viedne proti maďarskej revolúcii: štúrovské zástavy viali vo všetkých troch vojenských výpravách po boku cisárskych vojsk!

Tí, čo chcú tento postup ešte i dnes obhájiť, tvrdia, že chudák Štúr nemal inej možnosti. Dejiny však, žiaľ, veľmi rýchle dokázali, že to bola "možnosť" naprosto šťastná, pretože jej uchopenie a využitie vôbec nevedlo k cieľu hnutia /a ani principiálne nemohlo viesť/, ale naopak, k jeho potlačeniu. Od Viedne Štúr nezískal nič, a to napriek tomu, že sa ňou tak hlboko kompromitoval. Dokonca aj uzákonenie slovenčiny ako úradného jazyka mu Viedeň urobila iba v podobe tzv. staroslovenčiny, čo bola vyslovene facka celému hnutiu: veď to prakticky znamenalo obnovenie češtiny iba s malými úpravami /žiaľ, na tomto akte mal veľkú zásluhu Ján Kollár ako oficiálny poradca Viedne v tejto veci/.

Slovenské národné hnutie rokov meruósmych sa teda zviezlo po vlne najtvrdšej, najneústupnejšej viedenskej reakcie. Pravda, treba si uvedomiť, že to bolo hnutie úzkej slovenskej intelektuálnej špičky, že vo svojej podstate nijak nezasiahlo národ ako celok. Aj základ "dobrovoľníckych vojsk" vo všetkých troch výpravách robili len naverbovaní viedenský povolachi a so získavaním autentických "slovenských mládeňcov" boli pri týchto výpravách najväčšie ťažkosti /viď G. Viktor, tamtiež; Bokes v Dejinách Slovenska a Slovákov z r. 1946 uvádza, že v I. výprave bolo z 300 dobrovoľníkov len 50 Slovákov /s. 136/.

Štúr si sám v tomto ohľade často trpkosť sťažuje na lahostajnosť slovenského ľudu k jeho "svätej" slovenskej veci. "Vzdelaného človeka pár slovami presvedčíš a máš", píše v tomto kontexte a z tejto premisy vyvodzuje takýto záver: "Keď teda chceme napraviť, zodvihnúť, povýšiť náš národ, musíme udeŕiť cestou vymáhania ho na každý možný a slušný spôsob zo služobnosti!" /Kde leží naša bieda, in "Reči a state", Bratislava 1953, s. 137/.

A čo mládež, na ktorej malo celé toto hnutie spočívať? Čujme Štúra: "Ale koľko sa dosiaľ ešte len z mládeže našej zobudilo!! Najväčšia jej čiastka sem tam roztratená, rozhodaná, ešte ani len nevie, k akému národu sa priznávať, komu sa do služby hotovíť má, a v neznámosti svojej práve sa ešte i o ten prirodzený cit lásky k svojim, k národu svojmu pripravuje a pripraviť dáva, dáva si ho v srdci udusiť a potom takto spotvorená, naznačená ešte práve oproti svojmu sa stavia, na svojich hamu mece a kydľ" /Neopúšťajme sa, tamtiež, s. 69/.

Štúrovské hnutie teda nemalo ešte nijaké širšie a hlbšie zázemie v národe, v ľuďoch - a tak sa ani z tohto hľadiska nijako nemohlo spoliehať na vlastné sily. Jeho tragickým

momentom je práve skutočnosť, že tie cudzie sily, na ktoré sa spolieha a pomocou ktorých chce presadiť svoje ušľachtilé národné ciele sú nanajvýš neušľachtilé a krajne reakčné.

Zapamätajte si tento moment, ešte sa s ním pri viacerých príležitostiach stretneme.

1918 a prvá republika

Možno povedať, že prvá republika bola pomerne dobre pripravená v Čechách, jej vznik sa aspoň čiastočne anticipoval v českom národnom povedomí. Masaryk odchádza do emigrácie ako už /napr. zásluhou hilsneriády, bojov o rukopisy/ pomerne dobre známy a aj uznávaný národný politik, na svoje medzinárodné vyjednávania má takrečeno národné placet. Slovenský národ však vcelku nebol nijako zvlášť pripravovaný pre vstup do republiky, on bol jednoducho do nej prídelený na základe Versailleskej mierovej zmluvy /či "mierového diktátu", ako tvrdia poniektorí/. Ano, bola tam síce aj nejaká Pittsburgská dohoda, ale kto o nej doma vedel? To všetko sa pripravovalo v úzkom kruhu zasvätených, v kabinetných diplomatických jednaniach. Masarykovým slovenským partnerom v týchto jednaniach bol síce K.R. Štefánik a urobil tu nepochybne veľa, ale ten nemal ani zďaleka takú autoritu v širšom slovenskom národnom povedomí ako Masaryk v českom: dostalo sa mu jej vlastne až ex post, posmrtno.

Aby sa mi dobre rozumelo: netvrdím, že toto pridelenie Slovákov do republiky by pre nás v danej situácii bolo nejakou krivdou. Naopak, bolo to vtedy zrejme najšťastnejším riešením a asi sme ním veľa získali za daných okolností. Ide mi tu iba o to, že to nebolo rozhodnutie národa, ktoré k tomu viedlo, že národ tu bol postavený pred hotovú vec. A preto sa zrejme ani prvá republika nestala pre Slovákov tak silne citovou záležitosťou, akou bola pre Čechov. Slováci si k nej svoj vzťah museli budovať ešte len dodatočne.

Aj to malo svoje zádrhly. ČSR bola síce v mnohých ohľadoch vzorovou medzivojnovou európskou demokraciou, avšak, ako vieme, bola od začiatku zatažená silnými národnými menšinami, pričom pre riešenie tejto problematiky nebola práve najlepšie štátoprávne a administratívne usporiadaná. Z toho vyplynuli mnohé konfliktové situácie a najmenej dve silné nacionálne hnutia na západe i na východe krajiny: nemecké hnutie tiahne nakoniec k Ríši, slovenské k autonómii. V našom prípade tomu veľmi napomáhalo aj to, že Slovensko vstúpilo do spoločného zväzku ako jeho zaostalý a vykorisťovaný agrárny prívosok a v podstate zostalo v tejto funkcii až do rozpadu republiky.

Nemožno zrejme tvrdiť, že by táto slovenská nacionalistická vlna mala celonárodnú povahu, že by zachvátila a niesla so sebou celý národ. Bolo to hnutie politicky a hospodársky nesaturovanej národnej buržoázie a národnej inteligencie /či aspoň jej významnej časti/ o väčšie politické práva, o svoj podiel na moci a na národnom hospodárstve krajiny. Separatistické tendencie v tomto hnutí spočiatku nedominovali: tie vzkli a rozšírili sa až v dôsledku konkrétne sa utvárajúcej politickej situácie pod tlakom územných ambícií Ríše. Zástancovia týchto tendencií dostali svoju príležitosť v Mníchovom 1938 a pine ju využili.

Osemnásť rok je pre Slovákov prelomom v tom, že sa oslobodzujú /či skôr: sú oslobodení/ od maďarskej hegemonie. Táto hegemonia je však vystriedaná hegemoniou českou, ktorá síce nie je zďaleka taká tvrdá, zlá, špecificky protinárodná ako prvá /Mináčov odsudok I. republiky ako genocídy Slovákov je pustá demagógia/, ale tak či tak vedie k novej kvalite slovensko-českých vzťahov: dostávajú mocenský základník a odteraz sa teda už aj budú musieť riešiť na tejto úrovni. Túto nové postavenie Čechov ako vládneho národa v tomto vzťahu znamená, že naň /z hľadiska Slovákov/ prechádza hlavná váha zodpovednosti za riešenie "slovenskej otázky" a že príčiny jej nedostatočného či chybného riešenia sa zo slovenskej strany začínajú hľadať odteraz predovšetkým v Prahe.

1938 a Slovenský štát

Čo z tohto hľadiska "dáva" Slovákom Mníchov?

Jeho dôsledkom je vznik prvého samostatného Slovenského štátu /od Prábinových čias/: avšak Slováci ho dostávajú ako dar od najhoršej, najreakčnejšej európskej diktatúry a dostávajú ho na trokách rozbitej ČSR. Jeho otcom nie je teda ani tak Hlinka či Tiso, ako skôr Hitler: to ho od počiatku tragicky poznamenáva. A to bez ohľadu na to, že tým pádom tu vznikla akási "oáza" v Strednej Európe, obkľúčená z troch strán Ríšou /s pohľ-

teným Rakúskom, Protektorátom a nemeckou časťou Poľska/ a zo štvrtej hortyovským Maďarskom ako jej vazalom - rovnakým ako Slovenský štát.

Na rozdiel od hortyovského Maďarska a iných vazalských štátov /Chrvati/ tu však boli o niečo slušnejšie pomery. Deklarácia tu nebola ani sďaleka také tvrdá a politické represálie tu prebiehali v podstatne slabšej podobe. Tzv. "klérofašisti" nerealizovali ani jeden rozsudok smrti nad komunistami ako svojimi hlavnými protivníkmi /a vyniesli tuším len jeden/, o inej opozícii už vôbec nehovoriac; perzekúcie tu boli na úrovni, ktorá sa dnes v mnohých ohľadoch zdá byť až nepravdepodobná /V krajine, ktorá bola vo vojnovom stave, bol napr. môj otec komunistami odsúdený na rok väzenia za vylepovanie komunistických letákov k 1. máju, vyzývajúcich Slovákov k odporu voči režimu: koľko by za obdobnú "protištatnú činnosť" dostal vtedy v Protektoráte, alebo dnes u nás? A ani ho to nenechali celé odseďieť/. Jestvovalo tu slušné a benevolentné zaobchádzanie s odporcami režimu vo väzeniach /pomery na bratislavskej "Sédrii", Širokého skupina v Nitre a pod./. Napriek vojnovému stavu tu nedošlo k núteným prácam, ani k všeobecnej mobilizácii a slovenské jednotky na východnom fronte majú v podstate len symbolickú povahu /tie dve divízie predstavujú iba časť odvodných ročníkov/. V dobe vojny sa tu zachovala - v porovnaní s okolitými krajinami i s Ríšou samotnou - pomerne slušná životná úroveň, a to prakticky až do čias vojnových operácií na našom území.

Tieto skutočnosti neuvádzam preto, aby som Slovenský štát príkrášľoval a oživoval naň nostalgické spomienky jeho prívržencov. Mal svoje hlboké, podstatné vady, bol od základov poznamenaný vazalstvom k Hitlerovi. Avšak netreba ho ani vykresľovať čiernejším než v skutočnosti bol. Navyše, aj uvádzané "slušnejšie pomery" sú len relatívne pomenovanie pre pomery vazalského štátu v nacistickom obklúčení. A tak nemožno zabúdať ani na hlboké a nanebné prieluky v nich: napr. na aplikáciu Norimerských zákonov a následné deportácie slovenských Židov do nacistických koncentrákov, na posaugustový teror POHG na povstaleckom území a pod.

A tak sa stalo, že Slovenský štát v konečnom dôsledku zohral skôr negatívnu úlohu pri formovaní národného povedomia Slovákov. Pre svoju dvojznačnú povahu /nacionalizmus a vazalstvo/ sa zrejme ani nemohol stať srdcovou záležitosťou celého národa, pretože plnenie jednej funkcie potláčalo a vylučovalo plnenie druhej z nich a akási "služba národu" v tejto dvojznačnosti nikdy nemohla dominovať. Skutočnú, plnohodnotnú službu národu preto nahradil v mnohých ohľadoch len nacionalistickou demagogiou a aj v tej ho obmedzovalo jeho vazalské postavenie /z ktorého vyplývalo koniec koncov aj uznanie menejcennosti vlastného národa voči Nemcom/. Cena za slovenskú alternatívu voči Protektorátu bola zrejme aj v našom národnom povedomí príliš vysoká.

Z týchto hľadísk je SNP predovšetkým výrazom odmietnutia Slovenského štátu a opätovného prihlásenia sa k východiskovým ideám spoločného štátu Čechov a Slovákov. Na rozdiel od r.1918 tu už Slováci verejne a spontánne vyjadrujú svoju vôľu a vedome volia ČSR. Teda aj v tomto zmysle je SNP prioritne zamerané proti Slovenskému štátu a iba jeho prostredníctvom aj proti fašistickému Nemecku. Veď z vojenského hľadiska vzniklo povstanie v "zemi nikoho" - na rozdiel od Juhoslávie alebo Varšavy. Na slovenskom území sa nenachádzali nijaké nemecké vojské okrem prechádzajúcich transportov; tieto vojská tam prišli iba dodatočne likvidovať povstanie, teda konsolidovať a normalizovať svoje zázemie. Iba vtedy na Slovensku začínajú skutočné represálie, a to nielen zo strany nemeckej brannej moci, ale aj zo strany slovenskej vlády. Z vojenského hľadiska bolo povstanie pomerne rýchle zlikvidované /na rozdiel od Juhoslávie/, rozprášané a iba čiastočne aj zatlačené do hôr, kde doznievalo už len vo veľmi podradnej úlohe. Svoje proklamované ciele nespĺnilo. Zostala iba jeho mravná hodnota, politická hodnota /prihlásenie sa k ČSR/ a národná hodnota /zjednotenie v podstate celého národa na spoločnom postoji/. Avšak mocensky tu bol národ porazený a potlačený - aj keď silami už dokonávajúcimi. Oficiálna dvorná historiografia sa síce snaží prezentovať túto porážku ako "vítazstvo", avšak trauma porážky v národnom povedomí napriek tomu zostáva stále živé.

Druhou stránkou tej istej mince je rok 1945, v ktorom je Slovensko - tentoraz ako Slovenský štát - opäť porazenou krajinou: je to teda v krátkom časovom slede už jeho druhá porážka.

Veď Slovenský štát vyhlásil vojnu všetkým trom spojeneckým mocnostiam a vojnový stav vo-

či ním nikdy nezrušil. Bol teda porazený ako bojujúca krajina - napriek tomu sa však táto krajina dostala medzi víťazné krajiny druhej svetovej vojny a na rozdiel od iných nikdy nezakúsila status porazenej krajiny s okupáciou, reparáciami a poď. Nebolo to ani tak vlastnou zásluhou, ako skôr vďaka obnoveniu ČSR diplomatickou cestou. ČSR bola v tomto zmysle formálne spojencami uznaná už pred SNP, teda SNP netvorilo predpoklad takéhoto povojnového usporiadania: bolo nanajvýš iba vyjadrením súhlasu s ním. Z týchto dôvodov ani nebolo vhodné otázkou právneho stavu a právneho dedičstva Slovenského štátu nejak zvlášť rozmazávať: pre československú reprezentáciu bolo výhodnejšie nechať ho jednoducho zaniknúť, stratiť sa via facti. Tento štát však vznikol a existoval plne legálne, bol uznaný ostatnými štátmi vrátane Sovietskeho zväzu, udržiaval s nimi riadne diplomatické styky. Avšak s jeho dedičstvom sa po vojne nejedná ako s pozostatkami formálne suverénneho štátu, ale ako so zradou akéhosi kontinuálne existujúceho Československa /ktorého formálny zánik sa pre tento prípad spätne prestal brať do úvahy/. V takejto právnej interpretácii vlastne Slovenský štát ani neexistoval, preto nemohol byť ani porazený, preto nemohol ani kapitulovať, nemohli sa mu diktovať podmienky kapitulácie: lebo tým by sa vlastne vzal na zodpovedanie a jedna časť obnovenej ČSR by sa ocitla v postavení porazenej a okupovanej krajiny.

Ako SNP sú teda Slováci porazení Nemcami, ako Slovenský štát sú porazení Rusmi a práve z oboch týchto negácií vzniká kuriózne "pozitívum" ich vstupu do obnovenej ČSR v radoch víťazných krajín II. svetovej vojny. Tomu sa hovorí dialektika!

1946

Ak do I. republiky šli Slováci bez prejavu svojej vôle a pre obnovenú republiku ju pozitívne vyjadrili v SNP, potom komunistický prevrat 1946 sa na Slovensku odohráva proti ich národnej vôli. Slovensko bolo do tohto prevratu vmanipulované.

Na rozdiel od Čechov tu boli komunisti menšinovou stranou a nemali za sebou to silné /mnichovskými a protektorátnymi udalosťami prokomunisticky zradikalizované/ zázemie, aké bolo v Čechách. Týmto zázemím bol nakoniec silne ovplyvnený aj celý český národ: nech už napr. K. Gottwald akokoľvek vyprovokoval, zmanipuloval a zneužil vládnu krízu vo februári 1946, mohol naisto počítať s podporou väčšiny českého národa. To sa nakoniec výrazne prejavilo aj vo voľbách.

Slovenskí komunisti konať bez tohto väčšinového národného zázemia: aj voľby jednoznačne prehrali. Aplikujú pražský komunistický prevrat do kvalitatívne iných politických pomerov a aplikujú ho nie ako výraz vôle národa, ale ako výsledok intrik, fiškálnych chytrísk, taktických manévrov /napr. Husákov ťah s výsledkami volieb na Slovensku/. Neopierajú sa v tom o národ, o jeho podporu či aspoň benevolentný súhlas, ale predovšetkým o Pranu, o nadobudnutú moc českých komunistov.

Komunistický prevrat na Slovensku je teda pre slovenský národ omnoho väčším šokom ako pre Čechov. Jeho väčšina ho priamo považovala za zradu programu spoločného súžitia, za svojvoľné porušenie princípov zväzku Čechov a Slovákov. Keby Slovensko nebolo súčasťou ČSR, nemohlo k nemu v takejto podobe dôjsť.

Nazerané zo slovenského hľadiska sa však v tomto prevrate koniec koncov prejavila vôľa českého národa: za vmanipulovanie Slovenska do komunistických vôd sú podľa tohto spôsobu uvažovania zodpovední predovšetkým Česi /a iba v druhom slede aj vlastní, slovenskí komunisti ako vykonávatelia pražských pokynov/. Preto pofebruárový vývoj je pre Čechov logickým dôsledkom toho, čo od vlastných komunistov viac menej dobrovoľne prijali, pre Slovákov však predovšetkým dôsledkom toho, čo im vnútili Česi /prostredníctvom komunistov/.

A tak za tento pofebruárový vývoj republiky takýmto spôsobom Slováci cítia omnoho menší podiel vlastnej zodpovednosti než ho prisudzujú Čechom, českému národu ako celku, lebo ten dal k februáru svoj súhlas. Ak je pre Čechov sklamaním a podvodom až pofebruárový vývoj /pretože nesplnil ich očakávania, vkladané do februárového prevratu/, pre Slovákov to začalo už samotným februárom.

1968

Prečo nedostatky asymetrického modelu štátoprávneho usporiadania začínajú Slováci tak nahliedavo pociťovať práve v druhej polovici šesťdesiatych rokov? Teda v období, keď

mocensko-politický útlak novotnovského režimu už nenarastá, ale naopak - zmiernuje sa? Najdôležitejšiu úlohu v tom zrejme zohráva skutočnosť, že v tomto období sa završuje industrializácia Slovenska a na tomto základe dochádza k nástupu urbanizácie krajiny ako celku. Prave toto sú predpoklady pre rozvinutie procesu sociálnej homogenizácie moderného národa: industrializácia vytvára v celej krajine približne rovnaké životné podmienky, umožňuje premenu poľnohospodárstva do podoby modernej mechanizovanej veľkovýroby /čo sa u nás dialo aj cestou kolektivizácie/, uvoľnené pracovné sily sa dostávajú do pohybu a prebieha mohutná migrácia obyvateľstva /pohlcované novým priemyslom/s následnou urbanizáciou mestského typu, ktorá spätou vlnou zasahuje aj celý vidiek: tak sa postupne začína vyrovnávať spôsob života v meste a na dedine, slovenská dedina sa radikálne "pomeštuje", modernizuje, typické slovenské vidiecke malomesto sa poväčšine stáva priemyselným mestom, kvantitatívny rast robotníckej triedy vôbec a mestského obyvateľstva zvlášť /z 25% v roku 1950 na 50% z celého obyvateľstva v súčasnosti/ spolu s predchádzajúcimi faktormi vedie k tomu, že Slovensko sa zaradilo medzi krajiny so stredným stupňom koncentrácie obyvateľstva v mestách a tak mestský spôsob života tu začína už výrazne prevládať.

Tak ako na týchto základoch prebieha proces homogenizácie Slovákov do moderného národa, narastá aj ich národné sebauvedomenie: práve v tomto období šesťdesiatych rokov sa Slováci skutočne masovo, v celonárodnom meradle uvedomujú ako moderný národ. Intenzívnosť tohto procesu závisí od vonkajšieho tlaku: čím viac sa ho novotnovský režim snaží udržať pod pokrievkou, tým viac kypí. Spoločné postavenie sa za špecifické národné hodnoty /a to nielen dejinné a kultúrne, ale aj ekonomické, prírodné, civilizačné v najširšom zmysle slova/, ich vyhľadávanie a utvrdzovanie vo vedomí dostáva povahu masového národného hnutia. Dôsledkom je teda zvýšená vnímavosť až precitlivosť k týmto "národným hodnotám", asymetrický model je zvlášť uspôsobený na nešetrné zaobchádzanie s týmito hodnotami: táto zvýšená "národná vnímavosť" to teraz, ako bleskom osvietená, začína ostro registrovať. Hnutie sa orientuje proti mosenkej garnitúre tohto modelu: táto garnitúra však nesedí v Bratislave, ale v Prahe. Vsestranné dôsledky vadnej prevádzky tohto modelu už necíti ako stále väčšiu tarchu len politická a manažérska špička národa, ale národ ako celok.

Nacionalisticky ladený prúd takto dostáva celonárodnú podporu: vyhovoval slovenskej politickej reprezentácii /lebo jeho prostredníctvom prenášala zodpovednosť za chyby a nedostatky režimu na iných a rástla jej šanca na širšie uplatnenie sa v mocensko-politickej štruktúre/, manažérskej sfére v oblasti národného hospodárstva /žiadala väčšie právomoci/, kultúrnym predstaviteľom /rozvoj národnej kultúry/, širokým masám i mládeži /pretože národ sa tu zjednocoval na spoločných cieľoch, bolo možné a povznášajúce sa pre tieto ciele angažovať, vystupovať za ne ako celok: od púti na Bradlo až po Allweg, od federácie až po najvyššiu slovenskú reprezentáciu v Prahe, od obrany Matice slovenskej proti Novotnému až po presadzovanie vlastnej slovenskej automobilky/

x/ Pravda, okrem tohto nacionalistického prúdu je tu aj skupina širšie orientovaných, rozhladenejších ľudí, ktorí boli užšie spojení s českým demokratizačným hnutím a šlo im o zladenie oboch tendencií. V danej súvislosti sa však tu zaoberáme iba hlavným, rozhodujúcim /teda nacionalistickým/ prúdom.

V republike sa takto stretli a dočasne aj spolupracovali oba prúdy: český demokratizačný a slovenský nacionálny /národopravny/. To bolo možné potiaľ, pokiaľ mali spoločného protivníka: tým je práve Novotného administratíva. V roku 1968, po páde Novotného, sa však oba tieto prúdy začali diferencovať, pretože ich ciele sa začali rôzniť: prvým šlo prioritne o demokratický socializmus, druhým o federáciu rovnoprávných národov.

Tieto ciele bolo možné spojiť a dokonca toto ich spojenie bolo aj nevyhnutné, pretože prvý z nich v našich československých podmienkach nebol dosiahnuteľný bez druhého. V prekotnom tlaku Pražskej jari však nevyšiel čas na zladenie záujmov oboch hnutí, čo by bolo znamenalo aj postupné vyláčovanie nacionalistických excesov a premrštených požiadaviek zo slovenskej strany a väčšie porozumenie pre ich oprávnené požiadavky zo strany českej, ako aj praktickú dohodu v otázke postupnosti krokov. Žiaľ, k tomuto spojeniu cieľov už nedošlo, pretože august 1968 prvý cieľ - demokratický socializmus - definitívne a bezo zvyšku odpísal.

České hnutie teda svoj cieľ nečosiachlo, zatiaľ čo slovenské zdanlivo áno: federácia bola Slovákom okamžite po auguste potvrdená a urýchlene realizovaná. Federácia môže totiž jest-

vovať a fungovať aj bez demokratického socializmu, zatiaľ čo naopak to nebolo možné: národy môžu byť "zrovnoprávnené" na rôznych úrovniach mocensko-politického útlaku, na rôznych úrovniach pripustených možností pre svoju sebarealizáciu.

Nemyslím si, že by väčšina slovenského národa bola bývala vtedy tak nacionalistický zaslepená, aby to nevidela. Čisto pragmatická úvaha jeho nacionálnej reprezentácie však znela: zo situácie sa viac vyťažiť nedá! Navyše, špecifické slovenské požiadavky boli týmto aktom vlastne vo svojej podstate saturované.

Paradox a tragický moment augusta 1968 spočíva teda v tom, že federácia je Slovákom privezená na sovietskych tankoch, že im bola "darovaná" na účet demokratického socializmu s ľudskou tvárou. Dejiny sa nám pekne opakujú: ak prvý raz prebehli ako tragédia /roky meruösme/, po druhý raz sa dostávajú do polohy tragikomickéj /"samostatný" Slovenský štát/ a po tretí raz sú už čistou fraškou.

Viďme teda, že v šesťdesiatom ôsmom sa začína objavovať a vystupovať do popredia problém "slovenského fenoménu" v novej podobe.

Prebudenie národného povedomia v šesťdesiatych rokoch znamená, že Slováci cítia útlak novotnovského režimu predovšetkým ako národnostný útlak - a to aj tam, kde ide o bežné agresívne prejavy totalitného režimu, o ono bežné potláčanie občianskych a ľudských práv, ktoré je pre tento režim typické a ktoré iba osciluje okolo istej zaužíwanej roviny útlaku. Nepochybne, asymetria viedla k mnohým momentom objektívneho národného znevýhodnenia Slovákov a Novotného režim mnohé faktory tohto ich znevýhodnenia akcentoval aj vlastnou blbosťou: ide tu však o optiku videnia celej záležitosti.

Obdobu tejto našej vtedajšej situácie môžeme dnes vidieť na problematike práv maďarskej menšiny na Slovensku a Burayovej interpretácie celej záležitosti predovšetkým cez nacionálnu /až nacionalistickú/ prizmu. Slovákom by to malo výrazne a poučne pripomínať ich nedávne starosti a prístupy. Bežný útlak občana sa v tejto interpretácii chápe ako špecifický útlak Maďara, žijúceho na Slovensku. Je to dôsledok nedostatočnej diferenciacie medzi ľudskými, občianskymi a národnými právami a povyšovania posledných nad všetky ostatné. Zaiste, národnostné problémy aj v tomto prípade tu nepochybne sú, prejavy národnostného útlaku sa tu zrejme tiež nepochybne najdu, treba ich však striktne vyčleniť, zaradiť a určiť kde prioritne hľadať kľúč k ich riešeniu.

Typické pre túto optiku je teda aj prevažujúce nacionalistické slovenské stanovisko v roku '68: najprv federalizáciu! Preto boli Slováci, a to aj značná časť ich kultúrnej a politickej reprezentácie, takí "hluchí" k ostatným problémom, považovali ich za podradnejšie, za veci, ktoré sa s federalizáciou už nejako tiež "vyriešia" a český akcent na ne ich dráždil, považovali ho za úhybný manéver pred riešením toho "najdôležitejšieho", teda svojho problému: kto sa na Slovensku vtedy odvážil ísť proti prúdu, mohol byť ľahko označený prinajmenej za "národne vlašného" človeka, za "odrodilca".

Zo všetkých uvedených dôvodov nebol ani poaugustový vývoj republiky pre Slovákov takým šokom ako pre Čechov. Samotný august iste áno, pretože ten sa dotýkal aj ich národnej a občianskej hrôsti, hrubo zasiahol do záležitostí, ktorých riešenie bolo vyhradené iba nám. Poaugustový vývoj sa však Slovákov ako celku v tomto ohľade až tak veľmi nedotýkal, pretože tam šlo o vyrovnávanie účtov Sovietmi predovšetkým s Prahou, s Pražskou jarou. Z tohto hľadiska pre nich neznamenal až tak prílišnú zmenu kurzu, im sa až tak veľa nebralo: to, čo si stanovili, dosiahli v podobe federácie; čistky boli omnoho miernejšie a podstatne redšie ako v Čechách, pretože aj angažovanosť v smere demokratického socializmu bola na Slovensku miernejšia a menej početná; kádrová štruktúra tu vo všetkých sférach zostala v podstate zachovaná, lebo nou ešte nestačila otriasť ani samotná Pražská jar; v súvislosti s federáciou sa objavil, navyše, celý rad nových možností pre saturovanie politických a manažérskych aspirácií Slovákov v mocenskej a hospodárskej štruktúre, v národných a federálnych orgánoch /jeden z najvýnosnejších a najžiadanejších dôbov začiatku 70-tych rokov je "delať v Praxe Slováka"/; na rozdiel od Čiech tu možno dokonca hovoriť aj o zachovaní jestvujúcej úrovne a istom rozvoji niektorých oblastí národnej kultúry, pretože táto neprešla takým búrlivým kypením šesťdesiateho ôsmeho roku ako česká a nebola teda ani tak kádrovo zocimovaná ako v Čechách. Pravda, táto úroveň aj tento rozvoj sú výrazne poznamenané limitmi a tabuizáciami totalitného režimu - ale tie tu /až na ono krátke intermezzo/ boli predsa aj predtým a my sme si na ne už zvykli!

Z tohto hľadiska teda možno povedať, že rozdiel medzi poaugustovým vývojom v Čechách a na Slovensku je v istom zmysle obáobný rozdiel medzi pomnichovským vývojom v Proktoráte a v Slovenskom štáte.

A z tohto prístupu k poaugustovému vývoju do značnej miery zrejme vyplýva aj postoj Slovákov k českej tzv. paralelnej kultúre vôbec a k Charte 77 zvlášť. Chápu čo celé predovšetkým ako špecificky českú záležitosť, ako odozvu na špecificky české pomery, ktoré nám nie sú vlastné.

Navyše, a to si v tejto súvislosti treba tiež uvedomiť, sedemdesiate roky boli ešte stále rokmi dosť intenzívneho ekonomického rozvoja Slovenska, proces urbanizácie tu nastupuje do svojej najintenzívnejšej fázy práve v tomto období /Projekt urbanizácie Slovenska je z roku 1976! / a sprevádza ho rozvinutá bytová výstavba v celej krajine /v sedemdesiatych rokoch je to skoro 10 bytov na 1000 Slovákov ročne/. Životná úroveň na Slovensku v tomto období ešte stále rástla, prosperita vrcholí. Pravda, iná otázka je, nakoľko celý tento nový cyklus slovenského rozvoja prebiehal na úkor Čiech, nakoľko sa v ňom odrazil aj prospech celej republiky, nakoľko tu šlo o najefektívnejšie investície atď. - ako sa touto problematikou dnes zaoberajú niektorí českí ekonómovia.

Slováci ako národ sú v tomto období ešte stále intenzívne zahľadení do seba, aj ich kultúrne aspirácie sa ešte stále sústreďujú na taký rozvoj národnej kultúry, pri ktorom sa hlavný dôraz kladie na prísudok a nie na podmet tohto výrazu. Tento proces sa totiž svojou podstatou môže vŕsť do totalitných pomerov slovenského poaugustového vývoja: národný akcent týmto pomerom neprekáža, ba práve naopak - nakoľko ony sa z neho tiež zrodili - tak ich ešte utužuje.

Napríklad, keďže slovenská literatúra neprešla žiadnym poaugustovým zlomom a radikálnou čistkou, možno predpokladať, že základná zostava jej predstaviteľov by sa asi nijako podstatne nemenila ani s iným poaugustovým kurzom socialistického vývoja v Československu. Nijako podstatne by sa však zrejme nemenil ani základný obsah ich literárnych výpovedí: neviem si predstaviť, že by napr. taký Kallek, Ťažký, Šikula a mnohí iní /Mináč, Mihálik, Válek/ písali o niečom inom než práve píšú. Takýto druh tvorby nie je až natoľko zväzovaný totalitnými pomermi a on ich zo svojej strany tiež nijako zvlášť neohrozuje: preto môže s nimi koexistovať. Do značnej miery to isté platí aj pre mladú slovenskú literatúru ako celok: v podstate v nej nejestvujú ineditné diela /postih nepublikovaných autorov je skôr za "kádrové závady" než za "závadný obsah" ich diel/. Ak je teda pravdou, že literatúra reflektuje a vyjadruje daný stav národného povedomia, jeho zamerania a tendencií, potom tu ide iba o logický výraz tejto skutočnosti: národ je saturovaný dosiahnutou slobodou národnou a zatiaľ sa ešte až natoľko netrápi problematikou svojich ľudských a občianskych slobôd, pretože sa mu zatiaľ až natoľko neviažu s vlastným národným obsahom jeho slobody - a tak k tomuto problému nedospieva ani jeho národná literatúra. Ak národ necíti potrebu napr. ineditnej literatúry, ak sa táto preň nestáva životnou potrebou, nikto zvonku ani zvnútra mu ju nemôže vnútiť. Skutočnosť tejto potreby či nepotreby môže svedčiť o občiansky dobre rozvinutých pomeroch /v ktorých sa tieto potreby národa saturujú legálnymi cestami/, alebo o ešte nedostatočne, jednostranne rozvinutom národe /keď jeho obzor nepresahuje hranice legality, aj keď je táto v skutočnosti priúška, totalitná/. Na Slovensku platí zrejme trochu z obojeho: pomery sú o niečo lepšie ako v Čechách, národ je o niečo menej rozvinutý, jednostrannejšie zahľadený do seba. A to, čo sme uviedli na príklade literatúry, platí zrejme s istými obmenami aj pre celú oblasť slovenskej kultúry vôbec, ako aj jej možného pendantu v podo- paralelnej kultúry zvlášť /k čomu sa ešte vrátíme/.

Všetky tieto faktory teda zrejme viedli k tomu, že Slováci ako celok zostávali omnoho chladnejší aj k celému hnutiu Charty 77: a to nielen pokiaľ ide o pomerný počet signatárov, ale aj pokiaľ ide o jej široké zázemie v množstve "tajných" chartistov, sympatizujúcich s ňou a zaujímajúcich sa o jej činnosť a vyvíjajúcich aj určitú vlastnú aktivitu v tejto činnosti. Keď človek nejaký problém intenzívne nepocituje ako svoj vlastný, životne dôležitý problém, nemožno mu vyčítať, že sa ním nijak zvlášť nezaobera: a to sa rovnako vzťahuje aj na celý národ.

Náboženská otázka

Dôležitým sprievodným znakom všetkých uvedených historických a sociálnych momentov formovania "slovenského fenoménu" je nepochybne náboženská otázka. Na rozdiel od Čechov sú Slováci vo svojej podstate ešte stále katolíckym národom, sú ním v dlhodobej historickej kontinuite a neprešli teda v tomto ohľade takými kvalitatívnymi dejinnými zvratmi ako Česi /husitské revolučné hnutie, Biela hora, násilná rekatolizácia/, ktoré by ich boli priviedli k obdobnej prevažujúcej náboženskej vlačnosti národa ako celku. V tomto /snáď jedinom/ ohľade sú Slovákovi dokonca bližší Poliaci než Česi /zaujímavé iba je, že tento faktor nikdy nehral nejakú dôležitejšiu úlohu v ich vonkajšej orientácii/.

V procese homogenizácie moderného národa sa síce do značnej miery transformuje aj táto náboženská otázka, čiastočne snáď i ustupuje do pozadia /ako to napr. ukazujú sociologické výskumy/, avšak za istých okolností sa z nej vždy znovu môže veľmi ľahko stávať páličivý problém: zvlášť v podmienkach totalitného režimu s programovým násilným šírením ateizmu.

Pri formovaní "slovenského fenoménu" môžeme vidieť zhruba tri fázy podielania sa náboženskej otázky na tomto procese:

1/ Pred rokom 1948, t.j. pred uchopením moci komunistami, náboženská otázka síce vstupuje do "slovenského fenoménu" ako isté jeho špecifikum, nestáva sa však predmetom sporu a jeho nejakého zvláštneho riešenia: národnostný útlak nie je ani za Uhorska, ani za prvej republiky sprevádzaný náboženským útlakom. Nacionalistické hnutie, vedúce k vzniku Slovenského štátu, síce vo svojej argumentácii operuje aj "bezbožnosťou Čechov", avšak ani ono nemôže tento argument využiť k dokázaniu nejakého špecificky náboženského útlaku z českej strany; na druhej strane, následný Slovenský štát sa síce priamo viaže na svoje proklamované katolícke zásady, avšak táto proklamácia je u národa zasa spätne veľmi citeľne oslabovaná a denonestovaná jeho vazalstvom k Hitlerovi.

2/ Po roku 1948 začínajú na Slovensku tvrdé náboženské perzekúcie, akých období v Čechách v takom rozsahu sotva možno nájsť. Tieto perzekúcie sú zamerané predovšetkým proti katolíkom: jednak preto, že ich úlohou má byť "vysporiadať sa" s ideológiou a predstaviteľmi Slovenského štátu, čo najviac ho aj touto cestou kompromitovať v očiach národa; a jednak jednoducho preto, že tu ide o dominantné náboženstvo, teda o najdôležitejšieho ideologického protivníka. Vďaka asymetrickému modelu sa však v národnom povedomí tento náboženský útlak veľmi úzko viaže na národný útlak, stáva sa jeho súčasťou, ba často aj jeho hlavným znakom, symbolom: tým viac, že tu ide o boj so špecifickým slovenským katolicizmom a jeho prejavmi.

3/ Po vzniku federácie je síce prevažne väčšina vlastných národných požiadaviek Slovákov saturovaná, neuralgickým bodom tu však naďalej zostáva práve náboženská otázka: boj totalitného režimu proti náboženstvu, zvlášť katolíckemu, sa totiž federáciou nijako neobmedzuje. Naopak, v poslednom období sa naďalej stupňuje /v súvislosti s Poľskom, poľským pápežom, aktivizáciou veriacich u nás/ náboženský útlak nadobúda nové formy. Rozdiel je iba v tom, že už nie je - ani v spoločnom povedomí - priamo spojený s národným útlakom a tak začína vystupovať vo svojej vydelenej, čistej podobe. Ani v tejto podobe ho však nemožno zaradiť niekam mimo problém "slovenského fenoménu": náboženská otázka naďalej tvorí jeho neoddeliteľnú súčasť, jeho špecifický prejav.

Ako vieme, režim sa od počiatku snaží terorizovať veriacich všetkými možnými spôsobmi: plným podrobením si legálnej cirkve, likvidáciou reholí, obmedzovaním a sťažovaním náboženskej výuky a výchovy detí, kontrolou a obmedzovaním náboženských obradov, bránením v publikovaní a šírení náboženskej literatúry, obmedzovaním a kontrolou výchovy nového kňazského dorastu, hrozbou odňatia "štátneho súhlasu", nevyhnutného pre legálny výkon kňazského povolania, perzekvovaním veriacich, ktorí sa verejne hlásia k svojej viere atď. Ak teda boli na Slovensku od samých počiatkov "diktatúry proletariátu" nejaké objektívne predpoklady pre vznik "paralelnej polis", boli to práve v tejto náboženskej sfére. Takáto tajná "božia obec" tu preto aj veľmi čoskoro vznikla a začala suplovať a dopĺňať legálnu cirkev všade tam, kde táto nestačila alebo nemohla či nechcela pôsobiť. Vznik federácie na fungovaní tejto tajnej cirkve nič nezmenil, pretože ani touto skutočnosťou sa nič nezmenilo na samotnom náboženskom útlaku.

Ak je teda v Čechách tajná cirkev iba jednou zo súčastí českej paralelnej kultúry, ktorá

má vo svojom celku podstatne širšie /než čisto náboženské/ horizonty, na Slovensku táto tvorí nepochybne ešte stále dominantu slovenskej paralelnej kultúry - pokiaľ ju posudzujeme z celonárodného hľadiska. K tejto tradičnej dominante sa až v poslednom období pridávajú v slovenskej paralelnej kultúre aj drobné ostrovčeky iných aktivít, hlavne mládežníckych /ineditné literárnej časopisy, výtvarníci a pod./.

x x x

To sú faktory, ktoré považujem za rozhodujúce pre vymedzenie súčasnej, aktuálnej podoby "slovenského fenoménu". Sú tu možno ešte ďalšie, ktoré by bolo treba vziať do úvahy a aj tie, ktoré som uviedol, by bolo treba doplniť napr. aj solídny sociologickým rozborom, vychádzajúcim zo širšie založeného sociologického prieskumu.

Zároveň sa však domnievam, že prelomové - a v mnohých ohľadoch priamo krízové - obdobie, ktorým dnes prechádzame, výrazne poznačí aj tento "slovenský fenomén". Analýza týchto výkladov je však už mimo rámec tejto mojej úvahy, uvediem však aspoň názorový výpočet niektorých základných momentov, ktoré by pri tomto zvrate orientácie "slovenského fenoménu" mohli zohrať dôležitú úlohu.

1. Vlna zhoršujúcich sa hospodárskych pomerov zasiahla už i Slovensko, životná úroveň začína stagnovať až klesať už i tu a celková ekonomická stagnácia má i tu dlhodobjšiu perspektívu. V asymetrickom modeli mohla takáto situácia viesť u Slovákov k nacionalisticky ladenej kritike hospodárskych pomerov, dnes tu však už pre to nie je dôvod a táto kritika musí teda prekročiť obmedzujúci ju nacionálny rámec: pri hľadaní príčin už nevystačia so zvalovaním viny na Prahu. Zároveň sa však ukazuje, že federácia sama osebe nevyriešila naše základné problémy a aj v jej rámci vznikajú nové, rovnako závažné ako boli predchádzajúce národné /či aj závažnejšie/.

2. S federáciou sa nielen ekonomické, ale ani mocensko-politické pomery na Slovensku vlastne natrvalo nezlepšili, ale v konečnom dôsledku zhoršili. Ide iba o to, že nacionálna optika dlho bránila správne to vidieť. Vlastný, úzko chápaný národný útlak federáciou síce pre nás skončil, ale federácia - v tej podobe ako bola za daných nepriaznivých okolností konštituovaná - nevyriešila nič pokiaľ ide o byrokratickú mašineriu, svojvoľu mocenskej garnitúry, jej privilégiá, jej nekompetentnosť a pod. Naopak, s federáciou sa toto všetko ešte vystupňovalo: práve po jej vzniku enormne vzrástla korupcia, veľkopanskosť mocenskej elity, rozkrádačstvo a pod. S federáciou, po jej strávení národom, sa však kvalitatívne mení optika národného videnia: čo národ predtým považoval za špecifický národný útlak, vidí dnes ako mocensko-politický útlak, pretože ten už preň vystupuje vo svojej čistej, nezahalenej podobe.

3. S oboma predchádzajúcimi bodmi, so skončením "čara" nacionálnej optiky, úzko súvisí aj intenzívne narastajúci pocit národa, že jeho národná politická reprezentácia - tak v Prahe, ako aj v Bratislave - ho koniec koncov sklamala. Nesplnila svoje sľuby, zaviedla ho do hospodárskej, ekologickej, morálne-politickej krízy, realizácie federácie nevedela dlhodobo k takému vývoju, aký mu táto reprezentácia sľubovala. Tu už sa to nedá zvaliť na "Čechov".

4. Náboženská stránka "slovenského fenoménu" vystupuje po federalizácii v novej podobe a začína nadobúdať radikalizujúce sa formy: nie je už podriadené riešeniu národnej otázky, ale vystupuje do popredia ako samostatný problém. To by za istých okolností mohlo viesť aj k tomu, že sa tento problém stane obdobnou dominantou "slovenského fenoménu", akým je napr. u našich severných susedov pre poľskú otázku. Slovenskí veriaci budú aj takto logicky tlačení k tomu, aby od obhajby svojich náboženských slobôd v rámci riešenia národnej otázky prešli k ich obrane v rámci svojho uplatňovania všeobecnejších občianskych a ľudských práv.

5. Ako vieme z dejín, saturácia špecifických národných požiadaviek vedie postupne k tomu, že národ, ktorý je sprvu intenzívne zahľadený do seba, začína prekračovať tento svoj vnútorný horizont, začína stále intenzívnejšie pociťovať aj občianske a ľudské dimenzie svojej národnej existencie: zisťuje, že s národnými mu nenasaturovali aj tieto ostatné životne dôležité potreby nejak automaticky. Dnes by tu už malo všetko byť priaznivejšie naklonené pre tento bod obratu - a to nielen u veriacich príslušníkov národa.

6. Charakter slovensko-českých vzťahov nadobudol síce s federáciou novú štátoprávnu základňu, avšak fakticky sa naozaj plne zmení až po všestrannom /ekonomickom, sociálnom, kultúrnom/ vyrovnaní sa Slovenska českým zemiám, ktoré sa v tomto období práve završuje. Z pôvodne tútorského vzťahu tu vzniká vzťah dvoch rovnocenných partnerov, v ktorom by už nemalo byť miesta pre pocity nadradenosti na jednej a komplex menejcennosti na druhej strane. Slovensko-český vzťah by mal teda v tomto zmysle prekročiť svoj úzko nacionálny horizont a dostať sa na širšiu platformu.

7. Dovršujúca sa ekonomická, sociálna, kultúrna a jazyková homogenizácia národa znamená, že sa z neho aj v tomto zmysle stáva rovnocenný a rovnoprávny partner aj všetkým ostatným vyspelým európskym národom: prestáva tak trpieť pocitom inferiority aj voči nim. Ani z tohto hľadiska teda preň už nie je vlastná národná otázka zďaleka taká prioritná a taká chýlostivá ako bola predtým pri jeho styku s nimi. Slovák sa aj svojím povedomím takto stáva stále viac Európanom a svetobčanom, t.j. myslí, kona a žije predovšetkým v tejto druhej, širšej dimenzii. A tak sa teda až tu aj preň začína skutočne naplňovať zmysel parafrázy onej známej kollárovskej vízie: "A zvoláš-li Slovák, ať se Ti ozve Člověk!".

Čo by bol nanajvýš pozitívny obrat v náplni celého toho "slovenského fenoménu" pre nasledujúce tisícročia.

Upravený a doplnený text prednášky v českom meste N. v máji
1985

626

/Jiří Ruml: Díra v hlavě, samizdat, 282 str., A4/

Spád událostí, kterým se Ruml věnuje, je zřejmý už z obsahu. Napřed to byly dny nabitě k prasknutí, úterý, středa... atd., pak měsíce skomírajících nadějí, září, říjen... atd. a pak už jen skeptické a utahané roky, které nestálo autorovi za to počítat. Vděčné dny a měsíce, pro novináře, který si snad všechno zapisoval, anebo má skvělou paměť.

Rumlův pohled na události ze srpna 1968 je pohledem z druhého sledu. Není to pohled z opuštěných velitelských stání, tajných schůzek a kabinetů politické bezradnosti, je to pohled ze stanoviska novináře, který jako mnozí jiní tehdy přijal ze svobodného rozhodnutí zodpovědnost za svůj malý podíl na krátkodobém volném výdechu národního společenství. Právě toto vědomí zodpovědnosti činí z Rumlova vzpomínání vážnou a místy i dojemnou knihu. Tím je Rumlova výpověď velmi blízká tomu, co si uchovala paměť většiny československé inteligence. Dobrou vlastností této výpovědi je pak to, že je psána z pohledu novináře, který padal do všech událostí a svého podílu na nich přímo po hlavě, protože to považoval za součást svého povolání. Proto asi to první, co cítím při čtení Rumlových vzpomínek na novinářský fanatismus oněch let, je nevěřící údiv nad úpadkem jednoho povolání v letech následujících. Ale ano, mladý čtenáři, byla u nás taková doba, kdy novináři lítali jak s keserem, nejedli, nespali, nemyli se, sháněli informace, diskutovali jak o život, psali na těch nejnejnějnějších místech, upadali z naděje do beznaděje, většinou jim bylo úplně jedno, kdo jim zaplatí přesčasové hodiny, milovali všechny ty svoje noviny a časopisy hořkou láskou a ještě to vše považovali za normální. Však také tehdy stály u novinových stánků fronty jak na mandarinky.

Díra v hlavě je, jak čtenář brzy zjistí, součástí výroku jednoho psychiatra, který lidem dobrosrdečně radí, aby si nepřipouštěli život tolik k tělu, protože z toho jsou pak infarkty - dobrá rada nad zlato! Podle tohoto psychiatra mají díru v hlavě komunisté, "přerušenej kontakt", docela malilinkou dírečku, protože jinak by už dávno museli přijít na spoustu věcí. Ruml u příležitosti srpna o této díře v hlavě hodně uvažuje, často se vrací a přemítá, jak to tehdy v mládí bylo, když se pro díru v hlavě rozhodl. /O tom je však hlavně Rumlova předcházející kniha./ Tím nechci říci, že Díra v hlavě je ideovým

sebezpytováním, to ne, toto vzpomínání jde dravě hlavně za událostmi, evokuje jejich prožitky, u pamětníků vyvolá na mnoha místech zapomenutá chvění, děsivá prochlédnutí a zmatený údiv nad tím, že se skutečně stalo, co se stalo. Přemýšlení se týká smyslu událostí, vyrovnává se s jinými dírami do hlavy, s těmi, které navrtaly srpnové události.

Líbí se mi, že přemýšlení je úporné, ale věcné, plyne bez sebelítosti a bez nářků. Přestože běh dní předznamenává tragedii, jestliže ne přímo pro celý národ tak jistě pro celou řadu lidských osudů, které už v té chvíli byly určeny k rozmetání, není Rumlovo líčení věcí plačtivé. Je vzrušené, zoufalé z poznání, že se děje něco nenapravitelného, většinou udivené, nepatetické, civilně statečné, ale také humorné, kořeněné srandičkami a vysvlékáním některých příhod a lidských činů z historického majestátu. Ale ne vždy, ne vždy! "Zaslechme podivnou zprávu: u sochy svatého Václava pod Muzeem se dneska po poledni upálil jakýsi mladík. Zachvěl jsem se, jako by na mě sáhla smrt."

Bude asi něco na tom, že smysl pro grotesknost některých historických situací je už zabudován v českých národních genech. Ani Ruml si nemůže pomoci, hlavně při sledování divadla v nejvrchnějším politickém poschodí se mu zdá, že to snad ani ti herci nemohou brát vážně. Všichni už známe tu směšnou scénu, kdy Šlingovi při hrdelním procesu spadly kalhoty. Tato scéna se v našich dějinách opakuje v nesčíslných podobách. Je nám snad už souzeno, že v našich dějinách můžeme hledět na každou katastrofu i z té srandovnější stránky, protože my ty své dějiny vlastně ani neznáme, ale až je poznáme z té horší stránky pak nám třeba dojde, až se bude vystavovat účet za všechny promarněné možnosti. Možná však je tato geneticky daná reakce jedině možná, po padesátileté bezmocnosti v milé střední Evropě. Pomáhá to aspoň trochu od smutku, kterého je v Rumlově vyprávění také dost.

Čtenáři se slabší pamětí, jakou mám třeba já, ztrnou úžasem, jako jsem i já ztrnul, na kolik lidí jsme už zapomněli. Jména, jména! Kolik jmen nebylo za těch patnáct let připomenuto! Najednou se někam propadli lidé, kteří se vehementně podíleli na veřejném životě. V Rumlově knize se znovu vynořují. A také zapomenuté podoby života, všechny ty schůze, mítingy, diskuse tahané přes půlnoc, vymyšlené rezo-

lucí, jejichž slova, jak se tehdy zdálo, by mohla změnit běh dějin. Federace lokomotivních čet, tato slova dnes zní jako nějaké kuriozní zaklinadlo. Mladá generace si možná myslí, že to byla nějaká anomálie v dělnickém hnutí devatenáctého století. Mihně se tu postava rozhlasáka Weinerja, nehybně už ležícího na nemocničním lůžku. Vzpomínám si, jak jsem ho poslouchával. Měl jsem k malinkému rádiu takovou mušličku, šel jsem jakoby spát a mušličku jsem zastrčil do ucha, nespal jsem a poslouchal, jak si Weiner povídá s lidmi. Poslouchal jsem i jiné rozhlasáky. Co by se asi muselo stát, aby někdo zase takto poslouchal náš rozhlas? Mimo jiné je Rumlova kniha i připomínkou toho, jakého ojedinělého intelektuálního výkonu byli lidé schopni, když na krátký čas dostali příležitost mluvit, psát a jednat svobodně.

Kdykoliv se pak Rumlova kniha přiblíží k místům politického dění, je schopna sledovat pouze rozpad mocenské struktury, bezradnost, takřka všeobecnou neschopnost stát třeba i beznadějně na svém /čestným výjimkám Ruml umožňuje vrátit se do paměti/, snahu uhrát nějaké menší zlo za každou cenu a být pořád nahoře, jedno v jaké zemi. Jak běžel čas, vytrácel se z politického volného stylu i poslední náznak mravního závazku k nedávným ujištěním a vyznáním, která nám, hloupým, zněla opravdově. Politické struktury se rozpadly, protože nebyly odvozeny z legitimních postupů a samostatnost v jednání vždy jen předstíraly. Čtení o této smutné historii poskytuje však i útěchu, neboť si znovu připomeneme, že tak jako už často v našich dějinách, nezhroutil^y se struktury obyčejného života, jako by chtěly dokázat, kdo je vlastně komu co povinen, jestli vedení lidu, nebo lid vedení. Týdny a měsíce všechno fungovalo, i když se přestala usnášet strana a vláda, jezdily vlaky, pekl se chléb, vařilo se pivo a česal se chmel, vynalézavě se okamžitě našla náhrada za vyřazené kulturní a informační instituce. Lze se vlastně divit, že tolik lidí táhlo dále káru s pozůstatky starých slibů, dělali to z trucu, protože jen málokdo věřil, že by třebas i jediný ze slibů byl splněn.

V druhé a třetí části Rumlovy práce už není slyšet střelbu a přejíždění tanků, na ulicích je všechno jak dříve, důsledky dějinného hluku se přestěhovaly do politických kuloárů, kádrových změn, prověřkových komisí, do domácností atd. Číst o tomto tichém sesuvu nadějí je však neméně zajímavé.

Zápasí se vlastně už jenom o čest, vpředu je už vidět dlouhou dobu beznaděje. Ruml zaznamenává přesně měnící se atmosféru, upadlé tiskové konference, nejistotu, zda vyslovení pravdy neškodí skutečně nějaké tajemné snaze zachránit, co se dá zachránit. Pozoruje nevěřičně generála, který se upevňuje v sebeklamu, že vykonal hrdinský čin. Bere tiše na vědomí, jak se někteří lidé zařizují na vypočitatelnou budoucnost, jak pomalu a opatrně vyhrabují důlky, aby z nich vystartovali k dlouhé kariéře. Podezíravě sleduje, jak orgány jednájí jakoby s plným pochopením pro oběti prověrek a čistek, jak se zdvořile loučí s vyjevenými propuštěnci z práce, jak mnozí včerejší obrodáři obratně a včas přecházejí k zásadovým a internacionalistickým postojům, za které se bude odměňovat. Projdeme tedy s pamětníkem i dobou, kdy nás ujišťovali, že všechno se nakonec v dobré obrátí, když zachováme klid a pořádek. Zatím se však už pomalu otevíraly dveře do Ruzyně, pro autorovy kamarády a nakonec i pro něho samotného. V knize je všechno i s touto tečkou.

Rumlova kniha je snad již pátá nebo šestá v pořadí těch, které se vracejí k událostem šedesátého osmého roku z pohledu poražených. Je vlastně podivné, že nemáme zatím ani jedinou, která by vzpomínala na chvíle radosti a vděčnosti ze železný příchoď. Všechno, co jsem četl, má povahu jakýchsi stydlivých a nejasných narážek. Skoro bych připustil, že existuje nějaká nadčasová historická mravnost, která nedovoluje veřejně se radovat z cizí pomoci, poskytnuté za tak nejasných okolností. Musí přece existovat i radostně zabarvený prožitek těchto chvil, vždyť je zřejmé, že právě v něm byl počátek vzestupu k funkcím, zasloužilým titulům a k příjemnému a veselému životu. Je mi opravdu líto, že si nemohu přečíst takovou opačnou knihu, která by tak jako Rumlova vycházela z autentického prožitku, z pozorování lidského chování, ale z jiné mravnosti a z jiné pravdy. Kdyby taková kniha byla, určitě bych si ji koupil a přečetl, položil bych její krásný tisk vedle chudých a těžko čitelných stránek Rumlova díla a nepředpojatě vážil opravdovost dvou národních prožitků. Co však, kdyby se ukázalo, že existuje jen jedna opravdovost a že proti ní je možné postavit jen uměle vykonstruovanou vymyšlenost?

Svět se zlobí na anglické fandý. Britský parlament zasedá, radí se vrcholné orgány mezinárodní fotbalové federace, všichni navrhují mimořádná opatření a přísné tresty. Co se přihodilo? Příznivci mužstva F.C. Liverpool ozbrojeni železnými tyčemi, řetězy, světlicemi a jinými zbraněmi se vrhli na příznivce turinského Juventus, a tím zřejmě překročili míru; třicet osm mrtvých a sta raněných - to vše před zraky desítek tisíc diváků a dalších miliónů, kteří chtěli sledovat zápas na obrazovkách, se zdá příliš i v dnešním světě, kde o násilí není nouze.

Hledají se příčiny krveprolití. Příznivci obou klubů prý v hledišti od sebe nebyli dostatečně odděleni, policie včas nezasáhla, na stadiónu se prodávaly lihové nápoje, pořadatelé zanedbali své povinnosti, když připustili, aby diváci pronesli do hlediště předměty, které posloužily za zbraně. Jenže tahle zjištění jen málo vysvětlují, proč se podobné násilnosti přiházejí i v jiných částech světa. /Právě se dočítám o bouřích, které propukly v Pekingu po té, co čínské národní mužstvo prohrálo s mužstvem Hokn-Kongu 2:1. Obrovský zástup zklamaných fanoušků se vrhal na cizince a ničil diplomatická vozidla./

Už jako chlapce mě ohromovalo, že v okamžiku, kdy člověk vstoupil do ochozů stadiónu, dovolovalo se mu /či aspoň trpělo/, co by jinde se pokládalo za nepřípustné a nezákonné. Člověk mohl z ochozů skandovat potupná hesla, sprostě spílat hráčům i rozhodčímu, posmívat se raněnému soupeři /"Zameřte to hovno!"/, vyzývat k násilnostem /Bijte je, natrhni mu játra!/. Nepamatuju se však, že by během zápasu docházelo ke krvavým násilnostem. Nejspíš si ještě fandové počkali po zápase na rozhodčího a pokusili se ho, jak se psávalo, insultovat. V posledních letech, zvláště při důležitých zápasech si v hledišti připadám, jako bych se účastnil shromáždění bojovníků na jakési dávné rituální slavnosti, jež se koná před odchodem do války. Vlajky nad hlavami, za zvuku bubnů a trumpet skupiny mladých válečníků poskakují a jakoby v tranzu vyrážejí do omženi se opakující pokřiky. Občas vrhají do hřiště role papírů, prskavky někdy dělbuhy či dýmavnice. Vyzývají své bohy, kteří běhají po trávníku: "Bozi, bozi!" Občas z nich vyberou ještě boha nejvyššího: "Tonda /Honza, Jirka/ není člověk, je bůh!"

O příčinách fandovského fenoménu v masové společnosti se už napsalo mnoho. Anonymní člověk - pan Novák, Neumann, Newman - skrytý v davu se na jedné straně může zcela zbavit své osobnosti, tedy své neúspěš-

né průměrnosti, dát průchod své zlobě a nenávisti, citům, které musí ve svém občanském životě potlačovat, na druhé straně právě v davu může prožít povznášející pocit přínáležitosti, může se přiblížit svým idolům, nepochybným a neanonymním hrdinům, může je oslovovat křestním jménem, volat na ně, radit jim, vypískat je, proklít anebo adorovat. Ve vrcholných okamžicích davové extaze se může se svými idoly i ztotožnit. To on bojuje na trávníku, on vyhrál, p o b i l soupeře.

Důsledky politického fandovství jsme v tomto století zažili mnohokrát - kolik životů padlo za oběť, nikdo nespočítá. Zdálo se, že upneli se člověk k tak neškodnému společenství jako je sportovní klub, nemůže to vést k tragickým následkům, spíše naopak: nahromaděné napětí, nespokojenost a agresivita se neškodně vybijí. Ukazuje se, že tento předpoklad byl mylný - nemusí být tak podstatné, s čím se člověk ztotožní, podstatná je spíš vnitřní prázdnota a vyprahlost, v nichž to činí.

Dalo by se říci, že ve světě přibývá agresivních projevů, terorismu, vandalství. Anebo přesněji, že ubývá příležitostí, při nichž by člověk mohl svoji agresivitu přirozeně vybit anebo tvořivě usměrnit, ubývá také příležitostí, při nichž by člověk mohl uspokojit jiné než rozumové složky své osobnosti. Nekonají se slavnosti, jichž by se člověk shtěl zúčastnit; i Bůh, pokud se ještě vzývá, se zdá buď příliš vzdálený anebo příliš polidštěný, obřady, které se konají k jeho oslavě, jsou stále vyprázdněnější.

Fanda je svým způsobem věřící člověk. Je možné, že víc než zabíjet by si přál věřit v něco velkolepého a vykupujícího. Nemá však Boha, v něhož by věřil, tedy ani přikázání, jež by zachovával a v sobě cítí prázdno. Má jen svůj pozemský klub a jeho stále se opakující zápas o vítězství, má Tonda, který není člověk, je Bůh. Fandovská víra musí být slepá a pokleslá, neotevívá brány k ničemu, co by mohlo povznášet. Proto jejím hlavním znakem je primitivní nesnášenlivost. Tonda /Toni, Antonio/ jsou bozi, jestli to nepřijmeš, srazím tě železnou tyčí. Ve chvíli, kdy si člověk druhého člověka anebo jakékoli lidské společenství dosadí na místo Boha, kde ho vidí jen on a hrstka jemu blízkých, připravuje se už budoucí násilí, o tom dávají dějiny dostatek důkazů.

L i d o v á s l a v n o s t

Nemiluji tlačenice, a tak poslední veřejný podnik, který jsem navštívil, byla vlastně vinařská výstava ve Valticích, kde si nás všechny, Brňáky i Pražáky, pěkně vyfotografovali, jak mlsáme víno a škvarky a Kohoutovi brněnští přátelé byli pozvaní k přátelským pohovorům. Od té doby jsem nikde nebyl, protože nemiluji ani fotografování cizí kamerou - až letos jsem se vypravil na 5. okresní národopisnou slavnost Troubsko 85, věnovanou 90. výročí Národopisné výstavy československé v Praze 1895. Tenkrát bylo Brněnsko v Praze zastoupeno "národopisnou skupinou z Troubska, skupinami dívek z Ořechova a Šlapanic a hudbou z Ořechoviček".

Pakud lze Brno označit za velkoměsto, toto je určitě jedna z jeho zvláštností: některá z jeho předměstí i nejbližší okolní obce dodneška udržují, nebo dokonce za pomoci odborníků vyhledaly a obnovily své folklórní tradice. Jak je člověk dnes ke všemu nedůvěřivý, ptá se především po příčinách a důvodech: je zde láska k tradicím opravdu spontánní a integrovaná do současného života, nebo je to cosi uměle udržovaného v rámci úředně řízené "lidové umělecké tvořivosti"? Je to živý zájem a vnitřní potřeba, nebo jenom určitý druh povinné "společenské angažovanosti", poměrně zábavný, a přece jenom nepochybně vlastenecký a minimálně obložený politickou frází?

Troubské slavnosti jsou zcela lokální záležitostí a z toho, co jsem viděl, se mi nezdá, že by zde hrála funkcionářská prestiž podstatnou roli. Ale samozřejmě jistě také, jistě se za soubor v obci a jeho vystoupení připisuje někde čárka k dobru. Nicméně početné publikum na tuto podívanou přišlo dobrovolně, dokonce za ni zaplatilo ne právě malé vstupné a vděčně ji prožívalo.

Ale co se tady vlastně, k čertu, prožívá? Krása? Ovšemže je taková lidová zábava malý gesamtkunstwerk: je zde výtvarno /kroje/, divadelno/slovní vystoupení při svatebních obřadech, která se rozrůstají v malé lyrické, ale i humorné scénky/, je zde muzika a tanec. Obvyklá omáčka, již dnešní amatérský konferenciér musí

tuto podívanou zalít, sestává z povídání o tom, že lid se v písních bouřil proti porobě a sociálnímu útlaku a prokázal při tom obrovskou tvůrčí invenci. Ale právě hned písně a zvyky z Brněnska, jak je soubory předvedly, často očividně odporují tak jednoduchému pojetí: v těch vesměs rytmicky i melodicky trochu monotónních písních a tancích/osobně mě obzvlášť upoutalo, že některé z nich byly tak pomalé, že se při nich nohy zvedaly takřka na doby/, v těch obřadných promluvách i peprných invektivách se vyjevuje ze všeho nejspíš pevný řád, stabilita vesnického mikrosvěta. Každý v něm měl své přesně vymezené místo a přesně vymezené povinnosti, bylo to jistě hodně nespravedlivé rozdělení a průnik z jedné vrstvy do druhé skoro nemožný, ale byla tady jistota. Pro většinu ovšem jistota bídne existence a občasného hladu - ale přece zas: v tomto kraji bylo obvykle co jíst a každá lidová slavnost byla také slavností jídla a pití a bohatý sedlák musel nějaký ten chlup pustit, byla to jeho povinnost a čest. Ostatně - tvůrcem, nositelem a udržovatelem této kultury nebyla chudina, to je zřejmé. Lidé, kteří ji vytvořili nebo podporovali něco vlastnili a mohli s tím do značné míry svobodně nakládat - a zvyky a písně, mimo jiné, pomáhaly vymezovat a utvrzovat jejich postavení v hierarchii, poučovaly o tom, jak se chovat, jak se udržet ve společenské normě a pro děti, které se slavností zúčastňovaly namnoze ve zdrobnělinách krojů dospělých, to byla nejenom hra, ale i příprava na budoucí dědičnou roli ve společnosti. Ale co dnes? Mohou porozumět a mít potěšení z her, kterým už pořádně nerozumějí ani jejich rodiče? Dost o tom pochybuju. Zato nepochybný vztah k lidové tvorbě měly nejstarší účinkující, "Babe z Vostopovic" a ženské z Líšně, a také jejich podání písní a jejich slovní výstupy zněly daleko nejpřirozeněji, nejšťavnatěji, jistě právě proto, že jimi alespoň částečně reprodukovaly ještě svůj svět. Po mladých se chce jednoznačně umělecký čin, herecký výkon, vcítění do prostředí, které nepoznali. Tady už záleží opravdu nejenom na dobré vůli, ale i na talentu a osobním temperamentu, co je u jednoho pravdivé a strhující, je u druhého trapná šaškárna, rozpaky vzbuzující posunčina.

Ale stejně se zde pořád vrací základní otázka: proč je to přitahuje a baví, když většina jejich vrstevníků a v běžném životě jistě i oni sami tancují na muziku odvozenou z černošských rytmů, jež pronikla do našeho života ze společenství a obřadů jistě mnohem dávnějších a primitivnějších, o nichž nevíme běžně vůbec nic? Auten-

tické místní lidové umění, nesené, ale i obtížené tradicemi, kultivované a obsažné/stojí za ním celé baroko/, takřka odumřelo asi právě proto, že lidé cítili, že v něm nejde jenom o estetický zážitek, ale o odraz určitého způsobu života, který poměrně náhle zanikl. Je dnešní návrat jenom poučeným znovobjevováním estetických hodnot, nebo se lidem zastesklo i po pevnějších, užších a vřelejších lidských vztazích, které lidová tvorba odráží? Kdyby šlo jenom o estetický zájem, řekl bych, že by jim stačil konzum, že by necítili potřebu podílet se. A zatím dokonce i u profesionálních souborů a zpěváků se tu a tam objevují pokusy navázat na domácí tradici lidové písně, tedy nejenom konzervovat, ale i vtahovat do kontextu dnešní doby. Co to znamená? Snad příliš nepřeháním: zdá se mi, že se zdejší lidé instinktivně vracejí ke kořenům, aby se ubránili citovému zploštění a posléze odnárodnění, které přináší záplava komerční hudby. Těžko se o tom píše, je to záležitost velice citlivá a složitá, zatížená emocemi, averzemi a řadou nevyřešených a snad nevyřešitelných problémů.

Mírové poslání troubské slavnosti bylo nádherně a jednoznačně vyjádřeno nálepkou zvící talíře, umístěnou na mohutném korpusu jednoho ze zesilovačů, který čněl před lavicemi diváků v dohledu tribunky pro oficiální hosty. ~~Na~~ Na té nálepce byla namalovaná želva, jak se sápe na vojenskou helmu a pád tím stálo černé na bílém: Fuck the army! Papaláši na to zírali a nerozuměli a jestli někdo z ostatních, odborně vzdělaných hostů rozuměl, nepověděl. Z toho by měl myslím i pan profesor Škvorecký velikou radost. Nic bych se nedivil, kdyby souprava byla zapůjčena politickovýchovným oddělením jeho tankového praporu.

jka

J e t o l e p š í

Všimla si toho má žena, která neomylně rozpoznává hlasy: V československé televizi mluví Otomar Krejča. Spěchali jsme k televizoru, ona z kuchyně, já z pracovny, a sedli si k dětem, které se dívaly na starý český film. To bylo trochu zklamání: Pocházel z roku 1952 a jmenoval se Největší dobrodružství nebo tak nějak. Ústředního hrdinu v něm skutečně hrál herec, jehož režijní umění tvoří velikou kapitolu poválečného českého divadla. Film vyprávěl o tom, jak cestovatel Holub sbíral v Africe různé předměty, s obrovskou finanční ztrátou je v Praze vystavil, chtěl je postoupit Národnímu muzeu, a to je odmítlo. Snad nemělo dost místa, snad Holubovi chyběla vědecká fundovanost, nejpodstatnější však prý byla osobní konkurenční zášť profesora Friče. Neznám reálný podklad té historie, ale zdá se mi příznačná. Škoda, že ji režisér v duchu dobového úzu natočil jako příběh hodného Frydolína a zlého Jetřicha a že Frydolína nechal ještě k tomu dlouze a poučně deklamovat. Stejně jsme však měli radost: Otomar Krejča se vrací do české kultury, která je zveřejňována běžnými cestami. Po rozsáhlých partiích, které mu v interním sborníku o režii věnoval ve své stati Radovan Lukavský, vzpomněl si na něho i náš nejmasovější sdělovací prostředek. Okrajově, opatrně, ale přece. Půjde-li to tak dál, vyjde už za nějakých dvacet pětadvacet let monografie, z níž se naše děti dovědí, jak pod Krejčovým vedením vypadal v první půli šedesátých let činohra Národního divadla a co to bylo Divadlo Za branou.

Jenže film skončil a hlasatelka nás vyvedla z iluzí. Vyjmenovala skoro desítku účinkujících, nezapomněla téměř na žádného významnějšího epizodistu, ale hlavního představitele vynechala. Bylo o čem přemýšlet.

Jeden můj kamarád měl to štěstí, že ho v padesátých letech přátelsky přijímal spisovatel Jiří Weil. Ten mu jednou - ve chvíli velké důvěry - ukázal reprodukci staré fotografie. Byli na ní Klement Gottwald a Julius Fučík, seděli v hotelové hale a mezi nimi trůnilo cosi jako pokojová palma. Šlo o vzácný snímek, protože byl pořízen na Mostecku, kde tehdy probíhala velká stávka, a musel být zachován, i když měl zásadní vadu: původně na něm byl také tehdejší přední komunistický spisovatel, překladatel, žurnalista a funkcionář vyloučený později ze strany, autor románu, který přinejmenším dokazuje, že bylo možné vědět i dvacet let před dvacátým sjezdem. Jeho postava na fotografii byla retušována a přemalována. "Vidíte, pane Z.," povídal mému kamarádovi, "ta palma, to jsem já."

Nevím a nezajímá mě, kdo nařídil mladé televizní hlasatelce s dolíčky ve tváři, aby hlásila tak, jak hlásila. Ať to byl číkolí nápad, je příznačný a dá se na něm demonstrovat, jak se za posledních sto let vyvíjela správa české kultury. Holubovy africké exponáty sice muzeum odvrhlo, sběratel je však mohl aspoň darovat školním nebo soukromým sbírkám. To bylo v minulém století. Jiří Weil s tím, co nasbíral, musel do konce života sedět hezky potichu, a přesto nevěděl dne ani hodiny. To bylo včera. A dnes pustí Otomara Krejču jako herce anonymně do televize. Je to lepší, to cynické spoléhání, že ho mladí diváci neznají a že si pamětníci jen mlčky připomenou, jak je tvrdě trestán za to, že se podle názoru úřadů před půldruhým desetiletím politicky provinil? Jsou ostatně tací, kteří jsou trestáni ještě tvrději.

Historická úvaha napovídá, že je to lepší. Ale půjde-li to tak dál, nedočkají se té monografie ani naše děti.

Milan U h d e

Když se mi loni dostala do rukou novela Jana Pelce Děti ráje /Svědectví č.72/, odložil jsem ji po přečtení prvního odstavce. Jsou mi proti mysli zpovědi zatracenců, v nichž se to hemží fekálními výrazy a popisy nechutných scén à la "pár buchet na mejdanech s roztaženými nohama, se zavhlými a smradlavými kundama". Nic si od nich neslibuju, nejen proto, že jsem ze starého vydání a že jsou ~~mi~~^{ti} na můj vkus zbytečné, násilné lascivity, ale taky proto, že od dob beatníků se dá stěží dojít k nějakému umělecky objevnému řešení oné zvláštní mravní situace lidí, kteří vědomě volí postavení vyvrženců společnosti a cítí se nejspokojenější "na dně".

Pak jsem se dozvěděl, že novela měla mimořádný ohlas ve vánoční anketě exulantských časopisů a pár přátel doma mi ji vřele doporučilo jako obraz mládeže, zmrzačené sociální bezvýhodností a rozpory tzv. reálného socialismu. Překonán jsem teď novelu přečetl. Autora neznám, nevím ani, zda je to či není prvotina. Jan Pelc ale popisovaný úsek života dobře zná a je zřejmě teprve nedávný emigrant. Jeho argotický slovník působí autenticky a z hlediska sociologického přináší novela na mnoha místech svědectví, jemuž se drsností pohledu v české literatuře těžko něco vyrovná. Podobná témata domácího Václava Duška jsou ve srovnání s Děti ráje jen odvar. Kprolalický doprovod příběhu je nepochybně ohlasem skutečné kprolalie nemalé části mladé /i starší/ generace, s níž se člověk setkává denně v tramvajích a kdekoli na ulici; jazykové hrubosti se staly jakousi módou. A.M.Píša blahé paměti se děsil některých výrazů a scén v povídkách B.Hrabala. Co by si, chudák, počal s typem literatury, kterou představují Děti ráje! Tento odraz života v literárním díle bych autorovi ani příliš nevytýkal, kdyby šlo o princip organicky užívaný. Když ale vloží do úst svému vypravěči a hrdinovi příběhu Olinovi např. větu "vráží čuráka pípu do kundy špuntu" /u sudu piva/, cítím to jako nehoráznou literátštinu. A té je v textu požehnaně. Abych byl docela upřímný: myslím, že v tomto směru lze stěží jít dál, že se zásoba prostě brzy vyčerpá a není už nic, co by ještě čtenáře šokovalo.

Teď k příběhu samému. Vypráví ho dvacetiletý Olin, právě se vrací z ročního pobytu v blázinci, pokusil se totiž o sebevraždu, aby nemusel po maturitě na vojnu. Jeho první cesta nevede domů, ale do "poblité hospody", což je podle něho "poslední oáza v téhle zemi, kde se nikdo nebojí říct co si myslí, kde nesedávají fízlové, možná ani bonzáci..., jen svobodní krásní lidi jako jsem já a oni, zničení

od chlasta, s vypitýma mozky, bez minulosti". Doma ho všechno dráždí, otec důchodce civí na fotbal v televizi, matka jen lamentuje. Sebere svých pár švestek a táhne za svou partou. V hospodě se zřídí pod obraz a přespí někde ve sklepě. Ráno je zase pomočený, neboť jeho "ledviny už nejsou nejnovější". Dalšího dne navštíví svého kdysi nejlepšího kamaráda Milana. Ten se před časem oženil, má dítě a zanechal hospodského poflakování. Domlouvá Olinovi, že "proti nim se nedá jít", "tady ten srab nikdo nezmění", "těch pár opsanejch věcí nikomu nepomohlo" apod. Tedy náznak, že tato parta cítí jakousi protirežimní náladu. Kupodivu však v dalším textu už ne-najdeme jedinou zmínku o tom, že by Olin nebo někdo z party vůbec vnímal něco z politické atmosféry doby a že by se zajímal o nějakou možnost vědomé aktivity usilující o nápravu onoho "srabu". Na to jako by už parta zcela rezignovala. Milan šel nejdál: aby dostal byt, podepsal přihlášku do strany. Zradil partu. Olinovi je z toho na blití: "Co má ještě vůbec smysl? Žít?"

Druhou noc přespí na lavičce v parku a tam se potká s polopomate-
ným Lesním mužem, který se živí odpadky. Ráno spolu projdou pár
městských bloků a sbírají zbytky v popelnících. Popis hodě těch
dvou nad nazelenalými jelyty dokáže asi slabším povahám zvednout
žaludek. Ke konci se ale ukáže, že Lesní muž se tu neobjevil náho-
dou, má v umělecko-ideovém vyznění příběhu významné poslání.

Při štáře je Olin zadržen a na "fízlárně" dostane pěkně do těla.
Musí si najít ~~zaneřádění~~ štěstí. Má štěstí, s kamarádem Špínou si opatří
místo metaře. Navíc mají oba k dispozici jakýsi kumbál a tam se
celá parta schází na mejdanech, při nichž se pije "jabčák" /jableč-
né víno/, jindy pivo řezané jakousi drogou yastilem. Jen individuum
Fašista, zdravící Sieg Heil, uctívající Vůdce a citující místa z
Mein Kampfu, popíjí "okenu", někteří jiní čichají "čikuli". Špína
mezitím nerušeně souloží s patnáctiletou Hrbatou. Orgie se rozbíhá
na plné obrátky. Náhodně přítomná Olinova sestra, gymnazistka Hanka
je z toho vyděšená a omlátí to šílení bratrovi o hlavu: "Vám není
nic svatý, ani ta láska... Proto vy jste tak nešťastný, věčně vožra-
lí, smějete se normálním lidem, ale přitom jim závidíte, když už
nic, tak aspoň ^{ty} lásku. Podívejte se na sebe co jste - chudáci,
ubožáci, pivní žoky, který se na nic jinýho nezmůžou než na opici
a na nadávky na režim, kterej vás prej zkazil, jak říkáš, ale houby
vás zkazil, vy byste byli stejně ubohý za jakýhokoli režimu, vám
to tady vlastně moc vyhovuje, aspoň to máte čím vokecat, blbci."

Tato tvrdá kritika z pozic "normality" by mohla naznačovat směr, jímž se autor pokusí dojít k odstupu od svého hrdiny, aby mohl vidět snahu těch mladých santusáků budít zdání politické opozičnosti kriticky, bez glorioly, jako pouhou pózu a zoufalé gesto. Žel, je to v textu ojedinělé místo, autor se naopak se svým hrdinou stále zřejměji ztotožňuje a přisuzuje mu roli oběti společnosti a zároveň roli jejího karatele, i když si v té chvíli Olin uvědomuje, že sestra "asi měla pravdu" a sám si říká: "Bože, jaký jsme to kurvy... Blbl bych sám nad sebou."

Na tomto mejdanu dá parta dohromady kapelu, Hrbatá zpívá, zprvu sice falešně, ale pak je "pořád dojemnější, každou slokou krásní, je to zázrak...", je to krásný, opravdový, žije to v nás", z Hrbaté se stane "přes noc hvězda" a zvěst o kapele obletí maloměsto. Olin taky zorganizuje fotbalový zápas s podobnou partou z Kadaně /dějiš-tě tedy je v severozápadních Čechách/, a tam se dostane do krvavé řeže s polskými dělníky. Je zraněn, ošetřuje ho jakási Jana, do níž se okamžitě šíleně zamiluje. Tato láska je ovšem osudová, i Jana jí podléhá /milovala Olina už dávno, tajně/, je však vdaná, což by tak nevadilo, ale ona je příslušnicí sekty Svědků Jehovových, takže pro ni je něco takového jako nevěra vyloučeno. Sekta jí i za to málo uloží trest odříkání, ona Olina opustí a ponechá ho jeho zoufalství a - což je nejdůležitější - platonickému zbožňování, jež mu nevádí, aby se zvířecky pářil s kdekterou holkou, kterou potká. Pak zastihneme partu ve volné přírodě, kde pořádá svéráznou výstavu. Největší úspěch má opět Hrbatá: "...sundává si košili, pod kterou je nahá, Objímá starý vrásčitý strom plný rakovinových nádorů. Otřesu se. Jsme odhaleni, náš život v rámu. Nemůžu se na to dívat..." Opilé postavy se potácejí po palouku, souloží v mlázi, rvou se. A aby tu nechybělo nic ze sexuálních excesů, stanou se náhle a nečekaně pro čtenáře patnáctiletá Hrbatá a Petra lesbičankami/!/, žijí pak v jednom bytě a požádají po čase Olina, aby některé z nich udělal dítě, o něž by se spolu staraly. Olin to ovšem neodmítne a snaží se o to zároveň u té ~~že~~ oné. Děti chtějí rodit děti. Olin u těch dvou lesbičanek, s nimiž střídavě souloží, má brzy jakýsi pocit domova... Všechno je tedy uchystáno ke kapitulaci před požadavky víceméně "normálního" života: vznikne domov, narodí se dítě atd.

Dva zvláštní rysy takovýchto textů o vyděděncích stojí za povšimnutí: blesk osudové čisté lásky a snadnost, s níž se dělá umění, potřeba manifestovat hrdinovu všestrannou talentovanost.

Uzavřená skupinka mladých lidí odmítá všechno, co tvoří "normální" morální kodex, především usedlou lásku, rodinu, děti apod., svět, do něhož se propadl zrádce Milan. Promiskuita a orgie jsou pro ně proto záměrným odlišením od proskribovaného citu lásky jako od něčeho maloměšťácky tupého. Olin je přirozeně v erotických věcech rovněž zcela cynický a je mu jedno, s kým a kde se vyspí. Když a le potká Janu, je to silnější než on. Scéna vypadá takto:

" - Jeď domů, Oline, my jsme se neměli potkat. - A z koutku oka jí ukápně slza.

- Proč jsme se neměli potkat, proč, já tě miluju? - řvu už na celý náměstí a je mi u prdele, že se desítky lidí zastavujou. A na jednu ji mám v náručí, líbám její široká krásná ústa. Bože, lidičky, já miluju!"

Tohle Olinovo vytržení nad sebou samým /"Bože, lidičky, já miluju!" / dosvědčuje, že láska, skutečná láska a ne cynismus sexu, promiskuity a nechutného páření v houfu se tají pod jeho provokativním gestem. Jenže jeho šílenou lásku k Janě nesmíme brát příliš vážně. Zná ji sotva pár hodin a z toho úderu neznámého citu se brzy otřepe, dokonce se nijak nepokusí vyrvat jí ze spárů Svědků Jehovových a získat jí pro sebe. Tato osudová čistá láska na první pohled se sem dostala z repertoáru pokleslé literatury a plní zde stejnou funkci jako v ní: dodat čtenáři něco tklivosti a dojetí. Zároveň to má signalizovat, že Olin vlastně není takový cynik, jak vypadá, že je v jádru dobrý chlap. Jenomže má smůlu, "pravá láska" - a tudíž i "pravý život" - ho minuly. Jeho protispolečenská útočnost a mravní nihilismus jsou proto, milý čtenáři, pochopitelné.

Tento autorský postup podtrhuje další vedlejší motiv: Olina beznadějně miluje jiná - a on k ní nic necítí, má s ní jen soucit. "S chutí s ní pracá", ale poté na ni okamžitě zapomíná a jen si od ní bere zbytky jídla z kuchyně, kde ta ubožačka pracuje. Takže tedy: neodolatelný hrdina je uctíván bezvýznamnou nickou, pohrdá jí, ale dává se unášet mocným citem čisté lásky k jediné a nedotknutelné. Otřelost tohoto prostředku je víc než zřejmá a je jí opět obnažen fakt, že se tu příliš "dělá literatura", že syrovost a surovost života je záměrně, ale nepříliš umělecky náročně estetizována.

Sem patří i pasáže o tom, jak snadno a rychle dosáhne kapela senzační úrovně. Hraje se na hřeben, plechovky, popelnice, ale i na kytaru a výsledek je v zázračně krátké lhůtě vynikající, texty si obratem ruky napíší zpěváci a zpěvačka, a ovšemže i Olin, parta pak naslouchá přímo zbožně: "Rozbijeme svět, sme géniové, zničíme vás,

vyrveme mozky, sme géniové a vy hromada hnoje..." K tomu geniálnic-
tví má - bůdiž to řečeno - Olin trochu ironický vztah, ale parta je
nadšena. Může samozřejmě sebevětší kořičinu subjektivně vnímat jako
velké umění, které jí mluví z duše, zvláště když "každý si řve pod-
le vlastní inspirace". Ale i tento netradiční umělecký výkon má vzá-
pětí melancholii, přítomní tvrdí chlapi prošlí kriminály brečí a
řvou "ty kurvy, ty kurvy". Hrbatá si například složí píseň "o mladé
holce, která miluje kluka z party, ten se s ní párkrát vyspí a pak
jí kopne do prdele, pak přijdou další, až se na ní vystřídá celá
parta. Holku nakonec zavřou za příživu. Ta slova mě řežou do mozku,"
dodává rovněž dojatý Olin. Je to totiž příběh o životě Hrbaté, kte-
rá poprvé souložila ve třinácti... Jak vidět, i v tomhle případě
touží skupinka lidí bez citových skrupulí a holedbající se citovým
cynismem vidět svůj zprzněný osud se sentimentální usazeností jako
v kýči, v dojaku. To jiné umění, jež má být ovšem spíš výronem nit-
ra, dospívá k témuž výsledku jako "staré", "tradiční" umění či líp
jako kýč: k sentimentu a usazenosti, jaké ostatně nabízí, ovšem v
lívivé a profesionální úpravě, taky oficiální pop-umění. Touhle ces-
tou z toho prostě není úniku. Protest opět nedospěl k žádoucímu vý-
sledku, produkuje - byť v hrubém balení - jen to, co chtěl původně
popřít a překonat.

Olin však musí ještě zahrát svou hlavní roli, totiž roli kritika
mravnosti těch lidí, jimiž parta pohrdá pro jejich neomžný, usedlý
způsob života a koneckonců těch, kteří za tu všeobecnou atmosféru
"velkého vězení" odpovídají. K tomu poslouží autorovi úděl Lesního
muže. Je to bývalý pilot anglického letectva, v 50. letech byl věz-
něn v Jýchymově a svou sebeobětavostí umožnil útěk kamarádům, což
si krutě odpykal. Teď je z něho polopomatenec bez domova. Pojednou
ho bezpečnost násilím umístí v domově důchodců, kde je nešťastný,
a tak zakrátko spáchá sebevraždu. To Olina a celou partu na nejvyšší
míru rozhořčí. Tragika Lesního muže jim symbolizuje tyranizování
celé společnosti. Olin to formuluje v improvizovaném projevu nad
rakví takto: "Byl jsi chlap a voni se tě báli, byl jsi jejich zrcad-
lo. Byl jsi člověk, a proto tě uštvali. Odešel jsi voď nás svojí
rukou, tudíž ve stoje. Nikdy tě nedostali na kolena. Proto se sta-
neš naším příkladem. Mluví se vo vodpouštění, ale my jim nevodpustí-
me nikdy, nikdy, dokud budeme stát - žít."

Až dosud byli hrdinové novely konfrontováni jen s ubíjející všed-
nodenností, která v nich budí hrůzu a odpor, odmítají hnát se jen

"Na kusem žvance. Kurva, takhle dopadnout - to nikdy. Copak jsem se narodil, abych dřel?" domlouvá sám sobě Olin. Teď se konečně poprvé - a naposledy - setkávají se skutečnou křivdou režimu, teď má autor možnost motivovat jejich údajnou protispolečenskou pohoršlivou gestikulaci politicky. Olin se nezná: "Bít je, bít je!...věšet je a pálit, kurvy, dlouho a všechny, až by se zem zálykala krví. Hovno, dobro! To ať si dělá pánbů, já budu věšet." Není prostě smíru mezi těmi nahore a těmi dole, ale není ani vyhlídka na nějaké vyřešení tohoto rozporu, proto ty exhibicionistické hrozby terorem. Špína cítí tuto bezvýchodnost existenciálně: "Na co mít prachy, na co mít dům, auto, děti, vždyť stejně jednou všichni zdechneme." I Olin se pídí po smyslu života, Janin fanatismus ho dokonce přinutil zamyslet se nad vírou v Boha, jeho pocit hrůzy z nicoty bytí však nemizí: "Už abysme chcípili," ulevuje si jednou. Jindy si zase uvědomuje, že oni všichni jsou "v bodě, z něhož se dá vypadnout jen do prázdna, do nicoty".

On i parta prostě cítí, že ztratili smysl života, že jsou v jeho slepé uličce, z které není úniku: buď se zkonformují, nebo se budou dál upíjet a ubíjet ve své beznadějně revoltě. Racionální hledání smysluplnosti života je jim odepřeno. Proti čemu ale vlastně revolují? Proto režimu? Ten ovšem svou tupostí a strnulostí tvoří příznivou půdu pro vznik takových zoufalých nálad mezi mládeží, neumožňuje jí "vybít" její generační odpor nějakým přirozeným a přijatelným způsobem. Ale málo platné, dělat pro "kus žvance" se musí v každém režimu a všude naráží mladistvé představy o vlastním uplatnění na nějaké bariéry. Vydávat alkoholismus, flákačství, fetování, pokles do zvířecké sexuality za důsledek režimní bezvýchodnosti a zároveň za protest proti ní je prostě pokrytectví. Tihle nešťastníci, hrozící se ve skutečnosti civilizačních pout, se v lidské společnosti vyskytovali odevždy - vždyť i Huckleberry Finn spal radši v sudu než v posteli a odmítal pravidelně vstávat a jíst - jenomže v moderní době se z nich stal problém a příznačný jev neřešených společenských a jiných rozporů. Olinova sestra ty zoufalce dobře prohlédla: vymlouvají se na režim, ale ve skutečnosti to jsou slaboši, kteří si nevědí rady sami se sebou, se ztrátou životního smyslu. Její názor filozoficky zformuloval G. Santayana, když o podobných jevech napsal, že je to duchovní rumiště, na němž se zachycuje plevel cyničnosti, pyšníci se tím, že je oloupen o ideál.

Jak by vlastně měl vypadat svět, v němž by chtěli tito lidé žít? Olin má takovouto romanticky mlhavou představu: "Sníme s Olinou o tom, že jednou najdeme krajinku, kde nás nikdo nebude otravovat, sní-

me o chajdě a koze, o chajdě a děsně veliké louce plné kopretin, které budeme nosit za uchem, o chajdě plné jabčáku a dobrejch lidí." Tito mladičtí Masiáši ovšem dobře vědí, že svět, v němž by byli právi potřebám života, prostě neexistuje, proto o něm mohou jen zmateně snít, ale nikdy se za ním nemohou vydat, snažit se aspoň něco z něho uskutečnit. Jsou vyvrženi ani ne tak režimem, jako spíš řádem života, jsou mentální slaboši, utíkající se do infantilní utopie o "pravém životě" a "pravé lásce", kterážto utopie - jak dobře víme - končí vždy buď násilím, krutostmi, terorem, nebo totální rezignací. Závěr ~~novely~~ naznačuje směr této rezignace - k smrti, k nebytí: "Bože, jak to bude krásné, a na konci světa. Postačí udělat krok a nebudeme." /Že takové řešení není nijak vyloučeno dosvědčuje ten "krok", který udělal nad Macochou mladý Pavel Švanda; jeho dopis na rozloučenou je klasickým vyjádřením ztráty životního smyslu./ Organická neschopnost konfrontovat se se světem, společností a životem, jaké jsou, jim vnuká dojem, že se všechno propadá do nicoty a nic nemá smysl. Lze se jen stáhnout buď do říše fanatické víry jako Jana, nebo do ulity opileckého mravního nihilismu, která jim poskytuje zdání plné svobody od morálky "maloměšťáků". Ve skutečnosti je uzavírá do stále větší lidské bídy, deformuje je a nutí ze sebezáchovného pudu vydávat jejich amorálnost za jediné možnou společenskou etiku: jen oni jsou lidé, ti ostatní jsou "hnůj", jakési zrůdy honby za "kusem žvanče".

Ironie ovšem je, že podobné příběhy ztroskotanců se přece jen píšou právě pro takové zrůdy - pro "normální" čtenáře. A tomu se musí přizpůsobit každý autor, chce-li být brán vážně jako spisovatel. Proto se zcela podřídí zaběhaným literárním pravidlům, ba nejhorším klišé a nijak na ně nekašle jako jeho básníci či malující hrdinové. Podřídil se i Jan Pelc. Vedle literátských šablon, na které jsem už upozornil, musel vyjít vstříc vkusu dobře vychovaných čtenářů tím, že po šokujících scénách cynismu, které Olin ukazuje jako tvora dosti nechutného, citově rozvráceného, vyprahlého a otrlého, vylíčí ho nakonec jako mravně celistvého mladého muže, který nad rakví Lesního muže proklamuje požadavek za celou partu: zůstat "rovní", neklesnout na kolena. Olin zkrátka vychází nakonec jako hrdina čistého srdce, zraňovaný ve své neúchylné přímosti hanebnostmi života, toužící zůstat za každou cenu "rovný", jak to odpovídá tradicím každé literatury o uražených a ponížených, o lidech s "perličkou na dně".

Olinův protest proti společnosti je staré romantické gesto, bezvýhodné a marné, i když se zdá radikální svou slovní hrubostí a cyničností. Autor Děti ráje navázal na starou tradici obžalobných próz o bosácích, zlých samotářích, hippies apod., aby vzbudil soucit s jejich zoufalstvím a poukázal na vinu společnosti, která je do té samoty zahnala. Tzv. reálný socialismus ovšem nevyřešil nic z těchto neduhů, a v tomto smyslu je novela mnoha svými otřesnými záběry dokladem, že rozpory se ještě prohloubily. Autor však nedokázal prosadit v umělecké struktuře textu odstup od tohoto opileckého, rezignovaného cynismu, který sám tuší, že si tarasí cestu k lidské integritě, po níž podvědomě touží a v jejímž jménu původně svůj vzdor zdvihl. Autor neměl dost sil, aby popřel svůdnou literární tradici a hledal pod povrchem jevu hlubší, nové sociální, psychologické, mravní atd. příčiny, složitější motivaci pocitu vydeděněctví současných mladých lidí. Mám za to, že vedle známých společenských příčin nutno vzít v úvahu civilizační tlaky na lidskou psychiku a patrně i destruktivní sklony moderního člověka, nemluvě o krizi rodinných vztahů. S těmito problémy J. Pelc své hrdiny nezměnil a ~~vzal~~ vzal zavděk běžnou aktuálně politickou argumentací, byť velmi mlhavou. Ta se ale dotýká jen povrchu jevu, povrchu každému známého. Skutečný umělec by šel hloub, tam, kam nedohlédne zrak neobdařený šaldovským jitřním viděním. Umělecká přesvědčivost a objektivnost Děti ráje je proto spíše problematická. Je-li to prvotina, těžko od ní čekat bůhvíco. Překvapující jenom je, jaké nadšení u leckoho vyvolala.

Milan Jungmann

VÍCE NEŽ 13 ŘÁDKY O :

František Lazecký: Světlany./ Jako cvičnou práci vytiskli učni Moravských tiskařských závodů, provoz 21, Ostrava 1, náklad neuveden, Ostrava 1985./

Je těžké psát o díle mrtvého básníka, s nímž se čtenář navíc osobně znal: jeho mnohé básně, zvláště ze sbírek z konce let šedesátých, ovlivnily mnoho mladých křesťanů v ČSSR - a k dobrému. Tedy k tomu, že na příkladě Lazeckého poezie si mohli ověřit pravdivost básníkovy tvrzení /z předmluvy ke sbírce "Jenom vzlyk temnot"/: "Zpěv je jediná důstojná odpověď básníkovy na všechny bědy, ústrky, ponižení, na všechny rány toho, čemu se říká osud, ale co ve skutečnosti jsou dary múz a návštěvy Prozřetelnosti." - Je potom ovšem paradoxem, že v naší současnosti tuto důstojnou odpověď básníka tisknou v nepatrném nákladu jako cvičnou práci učni: je to však jev po výtce politický. Pokud se týče zpěvu: 28 básní, do sbírky zahrnutých, ve svém vyznění znásobují slovo - mnoho. Je toho přestě mnoho: mnoho slov, mnoho melancholie, mnoho rýmů. I na tak malé ploše. Sbírká /jejíž určení vydavatel oznamuje takto: "K mezinárodnímu dni žen 1985 a k nedožitým 80. narozeninám básníka"/ shrnuje Lazeckého verše ženám. Či se aspoň v cestopisné básni musí mihnout "dívka žárneoká" /Vrsarské ostrůvky/, nebo neznámý redaktor zařazuje básně /Cypřiš/, zřejmě pro verš "Snad matka, které zabili ve válce děti", i když se jedná o básně - modlitební. Je to skutečný účelový tisk z poezie starého pána - ale přesto! - i zde je místy poznat, že František Lazecký byl skutečně básníkem - z vůle Prozřetelnosti. Taková "Milencova noční píseň" je krásnou a čistou variací na Píseň písní a silná je i básně "Dívka a obraz": jestliže kdysi František z Asisi oslovil "sestřičku smrt", pak František Lazecký ji v této básni vidí. Vidí!

Hlas srdce. /Antologie české a slovenské protiválečné poezie, vybral a uspořádal Ota Řídký, vydala Česká mírová rada v Praze, náklad 3 000./

Je nutné přivítat do chóru československých nakladatelských podniků i Českou mírovou radu: zvláště, když vydává poezii v značném nákladu i s ilustračním doprovodem 8 původních litografií /Vlasty Baránkové/. Mezi osvědčenými básníky ČSSR - Bouškem, Branislavem, Černíkem, Florianem, Hanzlíkem, Honsem, Erubínem, Kainarem, M. V. Kratochvílem, Marií Kratochvílovou, Lajčákem, Maříkem, Mihálíkem, Moravcovou, Oděhnalem, Pelcem, Petiškou, Pilařem, Rybákem, Řídkým, Skálou, Sýsem, Šajnerem, Šimonovičem, Tauferem, Urbánkovou, Závadou a Záchkem zaujme Jiří Suchý - písňovým textem "Bitva u Lipan". Doufejme, že i když jde o neprodejný příležitostný tisk, není v antologii zařazen omylem. Stejně tak, jako Jiří Orten svou "První básní" /s. 78/, či básník z období počátku století, Karel Čapek. Z jeho básně, otištěné na s. 31 - "Vojáci, vojáci" - dovolím si, jako matka synů, jež čeká vojenská služba vlasti" ocitovat verše: "Když už vám ta vojna / sloužit vlasti ve- lí, / tož vy aspoň pro tu službu / hleďte zůstat celí." Ano, Karel Čapek - ten je pořád aktuální: Česká mírová rada - za tyto verše, bez vnošení - díky.

Thalia Brunensis centenaria, /Spisy Univerzity J/ E/ Purkyně, Brno 1984,
vědecký redaktor: doc. PhDr Zdeněk Srna, náklad 800, s. 227, cena 28,-Kčs/

K počtě 100. výročí stálého českého profesionálního divadla v Brně se připojila i ÚJEP knižním sborníkem vědeckých prací 16-ti autorů. Po přečtení knihy brněnský čtenář nemůže, než se zamyslet nad stavem naší divadelní vědy: co vše umí zamlčet! Hned v předmluvě knihy dokáže Zdeněk Srna n e j m e n o v a t v množství jmen autorů z okruhu Večerního Brna a jiných městských scén Milana Uhdeho: tato schopnost zamlčování - i na vědecké půdě, či tam především - svědčí o vědeckosti redaktora víc, než dlouhé rozborů. Pikantností knihy pak zůstává, že od s. 151 po s. 163 rozebírá Milan Tríska "Baladu pro banditu v Divadle na Provázku". Vědecký redaktor knihy tuto stať do spisu zařadil, ačkoliv je v ní několikrát jmenován jako autor hry a scénáře bývalý režisér DnP Zdeněk Pospíšil. /Na tomto příkladě je vidno, jak pro divadelní vědce je emigrant z ČSSR méně nebezpečný, než divadelník, žijící v Brně. Možná, že kdyby Milan Uhde rovněž utekl do Švýcarska, došel by u brněnských teatrologů milosti a přiznání existence. Kdo se má ale v takové vědecké politice vyznat? Čtenář? Zvláště když v Brně není tajemstvím, že autorem Balady pro banditu, hry i filmového scénáře - je právě "zapomenutý" Milan Uhde./ Takže: musíme být vědcům vděční i za málo - za laické minimum. Za to, že se třeba ve stati Aleše Tichého na s. 173 mihne jméno Zdeněka Urbánka, citují: "Nastudování hry v r. 1964 se liší od všech předchůdců i tím, že se na scéně uvádí téměř celý text, a to v nepřesném překladu Urbánkově." - Pohrdlivá zmínka - ale přece! Aspoň autor existuje: rovněž je tak na s. 121 zaregistrováno /pouze/ jméno dramatika Václava Václava Kenče /při loutkovém divadle Radost z r. 1949/. Inu: Radost ze zamlčování, nepřesnosti - i to je pocta profesionálů - profesionálnímu divadlu k roku 1984 !

Jan Houška: Amórek a Amára. /Severočeské nakladatelství, Ústí n/Labem 1984,
odp. red. Vilém Vránek, il. M. Janáček, vydání I, náklad 5 000, stran 104./

Tři povídky, tak trochu pro týdeník SSM "Mladý svět": jenomže přídlohou. Na knihu, knížečku však vydají a šíp: nový a plodný spisovatel je na světě. Jan Houška /roč.1942/, který už vydal básnickou sbírku "Létající ryba", má alespoň jednu ctnost: děj svých povídek se snaží reálně umístit do severočeského terénu. Dozvíme se tak v literatuře, co beztak vimě všichni, že /s.49/ Ústí n/Labem je "nevlídné město", že v "Kamenickém Šenově je horní nádraží" atd. Zůstanu u toho "že": o knížce píše proto, že mně zajímají víceméně vrstevníci /narození/ ze čtyřicátých let, kteří jako já prožili rok 1968 na počátku dospělosti. Jakoupak v nich zanechal stopu? Jan Houška je v tomto směru v české literatuře příkladným autorem: v třetí povídce, nazvané "O lásce, hrdínech a švestkách" popisuje příběh, který se mohl odehrát po roce 1950 kdykoliv. Třeba i před rokem: neschopní příslušníci SNB, frigidní učitelka-sportovkyně, jestliže se mluví o sekeře, teče za chvíli v textu krev, chodí se po horách v okolí Liptovského Hrádku, abychom se na předposlední straně dozvěděli, že vše se odehrálo v roce 1968 /do června a po červnu/. Modelový příběh? Ale kdepak: autor prostě nic jiného, hodného zaznamenání, nebo aspoň náznaku, v roce 1968 neprožil! Takovéto vygumované hlavy potřebují nejen v severočeském nakladatelství - ale všude po ČSSR !

Lenka Chytilová: Proč racek přemýšlí. /Edice Prostor, Poezie, nakladatelství Kruh, Hradec Králové 1984, I. vydání, 780 výtisků, cena 13,- Kčs./

Přiznám se, že když jsem knihu nakladatelské redaktorky zběžně prolistovala, zhlédla otištěné ilustrace jejího čtyřletého synka, v básni z roku 1982 četla pojmenování z Rudého Práva - Malvíny /s.80, verš: "Bílá poušť svědomí, beze stop vodní pláň / zem ledem obrůstá / od nás až k Malvínám"/ chtěla jsem ji jako protekční ženský výtvor odložit. Ale: Lenka Chytilová /roč.1952, absol. brněnské Fil. fakulty/, má v sobě hočně z dožitého Skácela a pak, bez údivu, z Písma. /Starého Zákona - básně ze s.61, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 38, 41, 42, 50, 51, - i z Nového Zákona, s.11, 19, 21, 22, 25, 39, 60, 65, 77, 80, 81, 83, 85./ Lenka Chytilová v 50 básních své třetí sbírky odvádí poctivou slovesnou práci, je upřímná /i když dedikací naznačuje, přesto neváhá prozradit, že se jedná o Vlastimila Fišara/, upřímnost je tedy jejím krédem a se zájmem lze očekávat její další literární práce.

Salvatore Quasimodo: A náhle je večer. /Odeon, Praha 1984, vybral a přeložil Jaroslav Pokorný, II., revidované vydání, náklad 6000, stran 130./

Ten, kdo si přečte název doslovu Vladimíra Mikeše "Nepohodlný svědek", může se zamyslet nad tím, jak jednou budou nazývány doslovy k dílu Jaroslava Seiferta. /Není-li tomu už tak nyní v cizině./ Quasimodo, nositel Nobelovy ceny za literaturu z r. 1959, se díky informacím z doslovu stává i nepohodlným svědkem v naší současnosti: jestliže Mikeš na s.122 uvádí, že byl - "umlčován jako básník fašistickou cenzurou" - a přitom na téže straně informuje, že jeho "Nové básně" vyšly v r. 1942 /!/, český čtenář by spíše očekával informaci, kolik lidí bylo fašisty kvůli opisování Quasimodových básní uvězněno. /Jako tomu bylo v případě Seifertově v ČSSR./ A korunu období fašistické zvěle /a byla nepochybná!/ nasazuje informace z téže strany, že "milánská konzervatoř mu roku 1941 za jeho "zářivou proslulost" nabídla katedru italské literatury." Je nepochybné, že komunisté zvládnou zorganizovat umělce a umělecké školství ve svých zemích lépe, než kdysi fašisté: ať mi někdo řekne o případě českého básníka, /Seiferta, jako nositele Nobelovy ceny nevyjímaje/, jemuž by nějaká česká konzervatoř či Akademie muzických umění nabídla místo za "zářivou proslulost" v letech padesátých, sedmdesátých či osmdesátých! Realistickým Čechům je na první pohled jasné, že něco takového je u nás nemožné: a to žijeme v období dlouhodobého míru! Jestliže totiž cenzura reálného socialismu nějakého básníka umlčí, pak se nenajde v celé zemi jediná instituce, jež by mu nabídla pomocnou ruku: pomíneme-li StB. A právě proto a /Quasimodově sbírce vybraných básní/ sluší zavrženým /tolika! / básníkům úvodní verše knížky: "Každý sám po srdci země se vleče/proboden paprskem slunce: /a náhle je večer."

Cyrilometodějský kalendář 1985. /Česká katolická Charita, ÚCN Praha 1984, uspořádali ThDr. L. Pokorný a ThDr. J. Huber, náklad neuveden, stran 144./

Oldřich Svozil, který pro kalendář sestavil kulturní výročí, píše ve článku "Strážný duch morevského Morácka" na s. 90: "Na konci života Svítal /Jan Karník/ začal psát na popud Em. Masáka "Listy z archívu", což měla být příprava k dílu "Kniha konfesí a vzpomínek literárních". Těšil přítom ze svého bohatého archívu, v němž jsou listy A. Jiráska, A. Klášterského, R. Svobodové, J. Vrchlického, Boh. Knösla, J. Demla, M. Kukučina, Sv. Hurbana - Vajanského aj. Torzo publikovaných konfesí a vzpomínek by přineslo neještěn zajímavý detail z českého literárního dění na přelomu století." - O. Svozil tak publikuje známý fakt: ani Krajská nakladatelství nemají v českých zemích zájem na vydání knih vzpomínek, pokud se nejedná o literáty důležité z hlediska KSČ. Je proto pěkné, že připomíná slovenská jména Kukučina a Hurbana-Vajanského: snad v literárně svobodnější republice československé federace zauvažují, zda Karníkovi vzpomínky nevydat... Čeští literární historici by tak získali cenný pramen pro svá díla - sice ve slovenštině - ale přece jen! Dále se mi na Svozilově článku líbí, že připomenul jméno českého literáta, redaktora a kněze Emanuela Masáka, který zemřel v naprostém /a umělém/ zapomenutí /v letech slávy socialismu/ v Brně-Židenicích... Od s.90 po s. 92 pak následují v kalendáři úryvky ze vzpomínkové knihy Karníka, nazvané "Sladké s hořkým". A protože mně zajímají autentické kořeny, z nichž povstávala možnost dnešního totálního reálného socialismu v hlavách obyčejných lidí /původně ponořených do křesťansko-katolického prostředí/, cituji Karníkův zápis ze s. 91: "Prasátko bývalo na našem venkově odjakživa ve veliké vážnosti. Synek tkalcovské rodiny, který prodělal trampoty první světové války, sotva odjel na dovolenou, onemocněl těžkým tyfem střevním. Současně rodičům zcepenělo osmikilové sele, tedy teprve škrvně, o němž lze nanejvýš ožít přivlastku "madějně". Zastal jsem matku lamentující, až mi srdce usedalo. I jal jsem se jí utěšovati, že pevně doufám v synovo uzdravení atd. Jelikož jsem pořád mluvil jen o nemocném, poučila mne matka sama o pravé příčině svého zármutku: "I ten hoch mne tak netrápí, ale to prase!" A ze s.92: "Starosvětský seclák, jak bývali za dávných časů, vezl mne do dědiny. Cestou přišla řeč na děti, mám-li je v Brně na školách. Když uslyšel, že v Praze, zakroutil strejc poválivě hlavou a s chytráckým úsměvem poznamenal: "Mně by se lepší líbilo v Brně. V Praze sem taky byl, loni - ale nejni tam nic zvláštního! Všecko rozházený, žádná pěkná rovná hulica." A pak že zídlištní "rovná hulica" neodpovídá chtění národa!

Pavel a Marie Bojarovi: Byl pánbůh Brazilec?/Edice Delfín, Práce, vyd.ROE, Praha 1984, náklad 36 000, s. 344, 32 stran příloh, cena 40,- Kčs./

Je nutné si pověimnout, jak socialistická kultura je vytvářena oddanými příslušníky socialistického realismu i v oblasti knižní - jako satelitní sídliště, vybavené prefabrikovanými agitačními středisky. Uniformními - od nápisu nad předsečnickým stolcem - až po náplň slovní: co jiného v textu knihy, popisujícím jinou zemi, je - následující odstavec? Cituji ze s. 327: "Jak nádherný je to kraj, řečeno objektivně a bez šovinismu, zato s proletářskointernacionalistickým citem pro tento náš svět a život na něm! Teď tam za pěkné "prachy" létají a jezdí boháči celého kontinentu a též spořiví turisté z řad drobné buržoazie; ale až tam v oněch hotelích s klimatizovaným ovzduším a s nejvyšší úrovní stolování budou jako obvyklí hosté pracující lidé, to bude lahoda!" Ano, tyhle věty, to je lahoda: do každé československé knihy o cizích kapitalistických zemích podobná úvaha patří! Je to prefabrikát, posunovatelný z textu do textu, nehledě na ubíhající desetiletí: a i pokud se toho plynoucího času týče, např. v ČSSR, mají naň manželé Bojarovi správný /panelácký/ pohled. Cituji ze s. 125: "Taková královna je někdo! ... U nás v starých dobrých Čechách a na rušném Slovensku jsme nestačili v tomto oboru dohonit a předhonit Evropu a svět, i když jsme nějaký "úspěch" v této "váhové" disciplíně turistického průmyslu také měli. Pamatujeme-li se jen tak zběžně na období kolem roku 1968, ligotá se tam někde jméno Alžběty Štrkulové jako evropské vítězky něčeho podobného." Tečka: obyvatel československého panelového bytu, který nebude nikdy klimatizován /spíše zbavován v zimě teplé vody k topení i mytí/ si má z "období kolem roku 1968" pamatovat "jen tak zběžně" jméno - Alžběty Štrkulové. Ne, to není pokus o heroický humor: je to myšleno vážně. Tak vážně, že by se nad tím i delfín - z Edice Delfín - zachechtal...

Joyce Cary: Kopytem do hlavy. /Klub čtenářů, Odeon, Praha 1984, přeložil Jiří Josek, vydání I., náklad 47 000, s. 372, cena váz. 27,- Kčs./

V doslovu připomíná Fr. Fröhlich v souvislosti s prvním překladem Caryho do češtiny jméno Bohumila Hrabala: a dvakrát, aby bylo českému čtenáři jasné, že Hrabal není takovým originálem z pražských hospod - čili - že v Londýně měl světově proslulého předchůdce. Jistěže, kdyby poměry po r.1948 byly v ČSR normální, uvedl by např. Melantrich po knize "Londýn patří nám" od Normana Collinse z r. 1947 i třídílný epos Caryho: a Hrabal by potom jistě vypadal jinak - v očích čtenářů. Ovšem Cary má možnost vyplouvat z Temže do pořádných hlubin, kdežto Hrabal z Vltavy do pořádku mělkého Lebe. A ty hlubiny v textu Caryho činí z jeho díla víc, než "směsici vysokého a

nížkého, kterou si český čtenář opět označí slovem hrabalovská" jak píše Fršhlich na s. 372, Neboť Carymu jde o nové Stvoření, které "Nikomu se nelíbí. Nikomu, komu je přes pětadvacet a má něco peněz."/s.344/. O takové nové Stvoření světa, kde smích bude ve své svobodě roveň modlitbě.

Vjačeslav Šugajev: Láska uprostřed léta. /Vyšehrad, Praha 1984, vydání I. přeložila A. Morávková s J. Šanda, náklad 4500, stran 201, cena 19,- Kčs./

V povídce "Pramicí přes Kirengu" nám Šugajev přibližuje B.M.: nešťastní lidé ze vzdálených končin se k práci sjíždějí a práce pro ně - nět./S.86/: "Alespoň hlídačem udělej!" "Nepotřebovat hlídače," povídat. "Nebýt zloději!" "Jak to nebýt?" povídám. "A kdo mě na irkutském nádraží okrást?" - A okradený absolvent dopravní průmyslovky musí z B.M.U do své země zpátky jet: Vjačeslav Šugajev lépe hlídá realitu než stovky československých mužů od pera; i začátek této povídky je netypický /s.76/: "za dětských let, Marja Jeremejevna provázela babičku kma pouť do Irkutsku. Ušly dvě stě verst, poklonily se ostatkům svatého Innokentije a vrátily se zpátky./.../ Když Marja Jeremejevna hlídala, prala, zametala dvory a vychovávala dcery, usoudila, že její nejlepší dny zůstaly na jasné tiché srpnové cestě, po které šla kdysi s babičkou na pouť." Ano, v celé této knize je hledána ruskými lidmi jakási ztracená čistota: i mrtví jsou do tohoto smutku hledání zapojeni. /Povídka Svatodušní déšť./ Připadá mi, že je v této knize viditelná návaznost až na staříčkého, předrevolučního Čirikova: je zajímavé, že kdykoliv ruský spisovatel udeří do jímavých strun ruské duše, je český čtenář stržen a zaujat. A proč ne? Co ruským literátům přes všechnu proklamovanou revolučnost zůstalo - kromě duše - pravdivého? U nás v Čechách je nyní společenskou módou lidí od pera činit například ze Sibiře až sakrální prostor: B.M., plyn, nafta, celulóza, pracující hrdinové. A jak tuhle stejnou zemi ve stejných letech vidí sovětský spisovatel? /S. 39-40/: "Načervenalou, unavenou bratskou půdu osvěžil první sníh... Jako by se ostýchali té bělosti, nemilosrdně odhalující jejich hrubost, duševní otrlost a nesmyslný smátek, lidé ztichli, zmírnili hlas i kroky, zklidnili uspěchané ruce a dívali se jeden na druhého s rozpačitým úsměvem. Co to děláme? V přírodě je tolik poklidu, a my se chováme jak utržení ze řetězu." A to je ta pravda, která mne ze sovětské knihy, vydané v Praze r. 1984, oslovila: i sibiřský sníh je Boží háv. Odhaluje napořád tu věčnou pravdu: když národ přepadne "hrubost, duševní otrlost a nesmyslný smátek", chovají se lidé "jak utržení ze řetězu". Než jim to dojde...

Josef Zumr: Poznámky k dílu I. A. Bernštejnové. /Edice Kmen, Lidové nakladatelství, Praha 1984, náklad 1 200 výt., vydání I., str. 300-318 knihy./

Dílem Inny Abramovny Bernštejnové, sovětské bohemistky, se zabývat nemíním: stejně tak doslovem Jiřího Honzika, velkohubě nazvaným "Pohled na český román ve světovém kontextu". V knize, kterou Josef Zumr přeložil pod názvem "Český román 20. století a cesty realismu v evropských literaturách", mne pouze zaujaly Poznámky, jimiž překladatel knihu doplnil - pro českého čtenáře. Tak na s.303 Zumr připomíná, že to byl právě Julius Fučík, kdo v r. 1928 přeložil do češtiny Babelovu "Ruďou jízdou". /Bylo by záhodno i dodat, že tento fakt mu přitížil po r. 1938 v očích těch, kdo ze sovětské strany organizovali přechody do azylu v SSSR a těsně před vypuknutím války byla dána přednost před Fučíkem Vítu Nejedlému, který byl i s matkou na sovětský pas už po 48 hodinách z Prahy v hotelu Metropol v Moskvě./ V Pozn. 56 pak Zumr uvádí "tvrzení O. Maleviče v knize Vladislav Vančura /Moskva 1973/, v níž je na s.38 uvedeno, že "podle Honzlova svědectví /Teige/ veřejně prohlásil, že nebude Pole orná a válečná číst, protože tento román je prosycen ideologickým patosem." Malevič však blíže neuvádí, kde je Honzlovo svědectví uveřejněno." Tuto poznámku v poznámkách považují od Josefa Zumra za správnou: když už se v Moskvě zabývají vědci /častěji než vědci v Praze/ dílem Teigovým, měli by pracovat i s vědeckým poznámkovým aparátem. V Pozn. 60 připomíná Zumr, citují: "R. 1928 vydal J. Durych knihu eseje Ejhle, člověk!, v níž nazývá Švejka ironicky "pomníkem národa". S ním polemizoval F.X. Šalda v Zápísníku." Toto připomenutí Durycha v souvislosti s Haškem je první, které jsem při Haškově výročí v ČSSR četla. Zumr cituje i ze západoněmeckých publikací /Pzn.62/: "roku 1955 prohlásil B.Brecht: "Kdybych byl vyzván, abych vybral z krásné literatury tohoto století tři díla, která podle mého mínění budou patřit k světové literatuře, zvolil bych jako jedno z nich Haškovy Osudy dobrého vojáka Švejka." /Gesammelte Werke 19, Schriften zur Literatur und Kunst 2, s. 550, Frankfurt am Main 1967./" V Pozn. 104 Zumr připomíná řadu příspěvků "ve sborníku Franz Kafka /Praha 1963/. Vztahu Kafka-Hašek se rovněž věnuje Em. Frynta v monografii Hašek, Schöpfer des Schwejka." V Pozn. 211 nahrazuje Zumr současným čtenářům v ČSSR slovník českých spisovatelů, když uvádí základní data a bibliografii Egona Hostovského. Totéž činí v Pozn. 225 u hesla René Wellek. Český čtenář může být Zumrovi vděčný i za Pozn. 195, neboť se mu dostává vysvětlení, za jaké kritické dílo byla Jiřímu Hájkovi svěřena profesorská stolice na Karlově universitě. Citují: "J. Hájek v monografii Národní umělkyně M. Majerová /Praha 1952/ na s.151 konstatuje: "Tak vytvořila Majerová v staré Hudcovce pravzor české dělnické ženy a matky-bojovnice, který patří do blízkosti Gorkého Matky." - Závěrečná poznámka, moje: kdo kam patří a do jaké blízkosti? Toť otázka.

Zdeněk Mahler: Sbohem, můj krásný plameni. /Edice Životopisy, Albatros, Praha 1984, náklad 20 000, stran 216, pro čtenáře od 13 let, vydání I./

Pro ty, kdo knihu vyhledali po udělení osmi Oscarů "Amadeovi" od Miloše Formana, připravilo nakladatelství ve spolupráci s tiskárnou malou pozornost: do každého výtisku je vložen lístek. Citují: "Opravte si, prosím, text na str. 203, 6. řádek zdola: místo slova "obdarován" má být správně "otráven". Jistě: v našem středoevropském prostoru, v období absolutistických vlád, musí být umělec vždy místo "obdarován" správně "otráven". Zvláště, když je umělcem skutečně světovým: a netýká se to jen dávného Mozarta či dnešního režiséra světového jména, rodáka z Čáslavi - z jehož díla nesmějí čeští krajané a současníci nic znát. /Za sto roků pak o tom budou jiní Mahlerové spřádat života běh v textu jak v osudí? spojí potom Formana s Dietlem za pobytu v Praze, stejně jako Casanovu s Amadeem a Clamem za korunovace Leopolda, v onom kdysi a nyní./ Mahlerovi se navíc - aspoň v mých očích - podařil husarský kousek: z Mozartova jména vytvořil zkratku WAM. V době, kdy v českém tisku vládne B.M, je krásné vědět, z dějin kultury západní Evropy: tu a tu skladbu stvořil W.M. A v Praze! Ó: božský W.M.p! A druhá věc v textu knihy Mahlera ctí: oproti Jiráskově popisu Leopoldovy korunovace z P.L. Věka nám líčí tu stejnou událost moderně. To je: korunovace českého krále je blekotem starců a hlavně - všude vládne tajná policie. Ta vševědoucí, co Mozarta nepustí /s.166/ mezi seznam zvaných hostů, citují: "Představuji si Mozarta, jak hází pumou!..." Eraběte napadla jiná líbeznost - klouzal pohledem po křepčících hostech: "Kdo z nich je asi na něho nasazen?" A tato kouzelná otázka, týkající se stále umělců v Praze - kdo je na koho nasazen - unikala zcela naivnímu Jiráskovi. Ovšem, žil také v naprosto jiné době než Zdeněk Mahler, který zřejmě zná i citát /necitovaný/ z Karla Marxe: Šedá, šedá je barva socialismu. Neboť na str.172 nechává Casanovu pronést prorockou větu: "Fascinuje mě šedá barva. Je to barva budoucnosti." Mám dojem, že Zdeněk Mahler v této knize činí pro čtenáře od 13 let víc, než Albatros tuří. Citát např. /ze str. 126/: "Casanova poslal Mozartovi knížku, která mu v Praze právě vyšla: Můj útěk z olověných kobek. Nedoprovodil ji věnováním, některé věty v textu však byly podtrženy, například: "Občan, který nechce být pronásledován, protože není stejný nebo horší než druzí, musí předstírat, že takový je. Má-li velké nadání, měl by to tajit... Na světě jsou zákony, které je možno porušit nevinně..." A ať se někdo pokusí Mahlerovi dokázat, že tyto věty Casanova pro W.M v knize nezatřhl: ne, oficiální česká kultura se už vítězně probjovala opět do roku 1955 a na obzoru se začíná sas jasně blýskat nad mraky. Mahlerova kniha je toho dokladem - i v četbě pro děti ...

**Petr Novotný: Vesmu sekeru./Edice Nová próza, Ústí nad Labem 1984, Se-
veročeské nakladatelství, odp. red. PhDr. Václav Houžvička, náklad 12000./**

Autor pochází z Mora-vy /narozen v Brně/, pracoval jako vychovatel a v názvu jeho knihy /snad by se také mohla jmenovat "Kušný dům"/ se objevuje sekerka. Námětově pozoruhodný debut? Autor jistě přečetl Misařův "Pasták" či novější "Nebezpečné znalosti" Ivana Kříže /v textu se mihne Olešnice, kde v tamní polepšovně Kříž v sedmdesátých letech pracoval/ ale - i nezaujatý čtenář rozpozná, že Novotný se do tématu účinně a pravdivě zakousl. Jde mu o víc - o plné vystižení životního prasáctví - v socialistické současnosti. Je to 200 stran textu, v němž - kromě kněžsky působícího /celibát, zpověď, sebeponižování v duchu pravdy/ vychovatele Nejána /nejáhna!/ - není skutečného vychovatele narušené mládeže. Společnost reálného socialismu kolem vyděděných sevřela svůj pevný chomout: kromě cikána Gejzy je nejpravdivěji vystižen Jiří Koblížek. V šestí letech je odebrán matce /nábožensky zatíženě/ a otci alkoholikovi: v dětských domovech prožije 12 let a česká společnost našeho socialismu ho dokáže vychovat pouze v duchu - zmaru. Autor nezapstírá /např. s. 126 - úvahy ředitele Kodýma/, že těchto chovanců je naprosta většina /z 600 jen 9 vychovaných k životu/. A co na to klasici s oblasti marxismu-leninismu? Citují ze s. 127: "Makareňkovské experimenty nechtěl riskovat, věřil na ně, ale jen v několika procentech". Že není tahle věta geniální zkratkou české současnosti ve vztahu Čechů k sovětské ideologii? "Věřil - ale jen v několika procentech". Protože jinak - převládá český pragmatismus! A může se tomu pravdivý autor - po létech padesátých, šedesátých a sedmdesátých - divit? Či zobrazovat skutečnost jinak? A Novotný v knize neustále otesává to naše současné - jinak. Rozhovor pracovníků, pověřených z moci státu péčí o cikánské spoluobčany, s. 47, citují: "úředně nám musí pomáhat a předstírat příjemné a nezaujaté ksichty. Však jsem to slyšel, když ti dva chlápci šli od nás ze schodů: "Nenávidím rasisty, stejně jako židy, cikány a černochy!" Novotný ví, že úspěšně přežívá v reálném socialismu jen ten, kdo ovládá české umění - předstírat. /Chce-li cikán přežít, musí předstírat aspoň "cikánské oči" - s. 50./ A jeho Jiráček Koblížek předstírat - vychován socialismem, bez rušivých vlivů, k naprosto asociálnímu chování - nic nechce. Díky této postavě /ve filmovém zpracování samozřejmě upravené a zkomolené/ čtenář Novotnému věří na slovo: i ta matka, modlící se ke Kristovi a vzápětí pomáhající symům vraždit otce - celou tu sviňskou otcovskou generaci, která pomáhala tento svět utvářet - je pravdivá až do satrnutí kostí. A sešák /úspěšný/ Pavel Richter? Novotný v jeho příběhu zobrazuje tu novou českou buržoazii socialistického vzezření a moci, jež vede své děti k svládnutí "diplomacie" reálného života. A když

to dětem nevyjde /stává se to/, okamžitě se všichni /diplomacií ovládající/ vzchopí, aby klopýtnuvšího navrátili do vypolstrované náruče./V knize ironicky Pavlíčka i do polodětské Ivončiny náruče - pěkní s pěknými sedají. Novotný se letají ani s tím, že nedospělí chovanci jsou socialismem v továrnách - v nelidském prostředí brusíren nelidsky - odírání. S. 176: "Oni jsou úderníci. Furt je chválí a dávají za příklad. Vůl Škála je využívací, aby si sám nahrabal a nemusel dělat. Jen pěkně očumuje a buzeruje se čtyři papíry. To se to pak žvaní a chodí na závodní výbor. To se to kecá, jak jsou s námi spokojeni. Jinde by nenašli voly, jako jsme my: makejte a my vám zrušíme ústavní výchovu!" A tímto citátem končím, neboť mi připadá, že se týká i české literatury: nezávislí čeští spisovatelé kdyby ovládali tu správnou diplomacií života, pochopili by tu zastupitelnou úlehu, kterou má "vůl Škála" a podřídili by se jeho "buzeraci", jež má českou lidskou tvář: makejte, jak pískáme a my vám zrušíme ústavní výchovu!

Kolektiv 22 autorů: O češtině každodenní. / Elok, Brno 1984, náklad 5000, vydání I., stran 288, tematická skupina 12/05, cena 35 Kčs./

Je to málem nejcennější publikace Eloku za posledních deset let. Autoři jsou moravsky upřímní: navyhýbají se ani ošehavým námětům z oblasti politiky. Citují s. 173/174: "Jednohlasná volba je tedy volba, při které se voliči vysloví pro kandidáta všemi hlasy, jako jeden hlas. Z větné souvislosti jistě snadno poznáme, kde je ve složenině jednohlasný o užití slova jeden v základním významu číslovkovém /např. ve spojení jednohlasný, popř. jednohlasný zpěv/. Sotvakde by neotřil významový rozdíl mezi výzvou Volte jednohlasně, popř. Spívejte jednohlasně!" /Zvýrazněno v knize./ - Ach, jak se mně líbí ten termín "sotvakde"! /Nebylo by možné přetvořit nečeský pojem "Charta 77" a "chartisté" na češtinářsky správnější "sotvakde"?/ Raději ale citát se závěrečného odstavce knihy /s.255/: "Ptáte se, proč se neláteří česky? Ke klení a zlořečení se nehodí slova obecně známá, jejichž zvuková podoba je málo výrazná. U výrazů přejatých z cizích jazyků nepřekáží tomu, aby se staly kletbami, jejich význam /ten většinou není znám/. Navíc mají zvukovou podobu odlišnou od domácích slov, což je výhodné pro jejich funkci citovou." A za touto tečkou kniha končí: dovolím si ukončit i já svou smíňku citátem, jenž prokazuje, čím je pro nás na Moravě Západ. /S.190/: "Kdopak oy řekl, že nenápadná hanácká ténka souvisí nejen s našimi Týny, Týnci, Týněšti, ale s dekorací i se jménem anglické metropole, že má tak vznešené příbuzenstvo!"

Myslím, že dneska by nikoho z "Pipánovců" nenapadlo nechat zápisní knihu u vrchního. Myslím, že ~~xxx~~ slušný vrchní by s tím dnes raději ^{ani} nechtěl nic mít: "Byli tu takoví dva chlapi, chtěli vidět váš cancbuch. Řekl jsem, že ho nemůžu najít. Vyptávali se na vás. Raději si to někdo berte vždycky domů." Čímž by kniha ztratila ^{svu} organizační funkci, epocha svůj slušný charakter, a malebná společnost v Hlavovce by se v intrikách rozpadla.

Ovšem ustrašený a lstivý vrchní by vám neřekl nic, protože když těm chlapům vydal vaši knihu a oni si z ní opisovali, zeptal se jich pilně: "Mám ty lidi příště obsloužit, nebo je mám odsud nějak dostat?" - "Ale to ne, naopak!" odpověděl vyšší z intrikánů. "Sledujte, zda se pokaždé všichni zapisují. Kdyby se mezi nimi objevil neznámý člověk, zvláště cizinec, poznamenejte si to. Nepovším jste si, když se pánové rozcházejí, kdo s kým zpravičila jde domů?" - "To je různé, těžko bych vám moh odpovědně... ale já si všimnu." - "No, my vám to zjednodušíme. Pan Deyl, například, nás tak nezajímá. Ani pan Štursa, Nejedlý a pan Slavíček. Nás zajímá pan Dyk, pan Křička, pan Bass... rozumíte?" - "Rozumím a pokusím se," praví páchnoucí vrchní. "Nezaslechl jste náhodou, jaké názory vykládá pan Dyk? Jak třeba mluví o panu prezidentovi?" - "To je těžké, pánové, tu je lidu plno, hluk, a já se nemůžu u některého stolu zvlášť zdržet..." - "Chápeme, tohle je živý podnik, což je pro vrchního jistě výhoda. Pracujete tu rád?"

Zřejmě nevědí, že Viktor Dyk své názory na prezidentovu politiku vydal brožurou "Ad usum pana presidenta" /Neubert, 1929/ a že prezident Masaryk mu přátelsky ale rázně odpověděl soukromým dopisem, a to bylo všecko: Dyk mohl dál psát, co chtěl, ani ho nevyslýchali, jít kam chtěl, ani ho nesledovali. Protože pan prezident to, ze své i ze státní povahy, neměl rád. Jeho povozu nevyklízela křižovatku siréna. On nejezdil povinně na dovolenou do Francie.

Je deset hodin a nějaká minuta, zrovna otevřeli, slunko sem svítí z náměstí, v deset večer by se mi sem ani nechtělo, já vůbec bych se k nějakým "Pipanovcům" ani nehodil: kouř, hluk, řeči dokola a nucená útrata. Po tomto mně se nestýská. Mně se stýská po ztracených možnostech člověka: po výběru časopisů a myšlenek, po samosprávě spolků a svazů, po osobních dílnách řemeslníků, po riziku a úspěchu osobního činu. Sedím u okna, které je zdviženo, takže jediným výstupem dostal bych se na svážný chodník, umytý nočním deštěm. Existuje kresba Otakara Nejedlého z roku 1933, jmenuje se "Hlavovka", ale obsahuje jen tři stolky na chodníku, rozžaté lucerny a temný obrys sv. Ludmily. Bohužel se nevyznám v odrůdách Afričanů, a tak nevím, co jsou zač ti dva mladí drobní kluci, kteří usedli ke stolu za mnou a mluví tiše neznámou řečí.

Stýská se mi taky po svátcích a slavnostech, třeba i státních, kdy máme bez obav radost z vlajícího praporu; může-li skeptik vůbec mít podobné radosti. Tak se aspoň těším z okrových ubrusů, čerstvých, se záhyby po složení. Dostávám turka, dívám se na hodinky, při čemž mi napadá, že nikde, kde jsem dosud kavárensky pracoval, neměli hodiny! Tady aspoň mají uprostřed sálu bedničku s palmou: to musí černouškům připadat hojně exotické! Vidím na obedněný vchod s telefonním bozem a za mnou je bar, bary jsou taková hloupá móda dneska, na stěně vedle baru visí beze smyslu reprodukce Muchových plakátů, další móda, a do třetice - jakýsi plačtivý Angličan třaslavě z magnetofonu zpívá: ...I am weak, I have no words left to speak. - Ale nikde, dívám se důkladně, není tu stopa, natož památka osobností, jež tu stolovaly. A když tak podivuhodně snadno vyvanou těla generace ze zdí města, což teprve její myšlenky, její cítění života a její vůle!

Ve vchodu se objevují zas dva černoušci. S dobrým postřehem a lehkým krokem jdou přímo ke mně, usmívají se, a když jsou u mne, praví jeden z nich někomu za mnou přesně a čistě: "Ahoj, tak co? Vzal jsi tu skupinu?" Na ta slova vyndávám z tašky svůj světový tisk: "150.000

slov - texty odjinud". Musím ještě dočíst diskusi o zániku Střední, a tím možná Celé Evropy. Najednou skoro všichni, Čech, Maďar, Polák i Rumun, objevují, že císařské Rakousko bylo zvenčí užitečné a uvnitř docela krásné! Najednou! Dozadu však se s tím už nic nedá dělat, ale já nechci jednou litovat, že jsem snad přispěl k zániku tohoto našeho celkem ještě nějakého státu, to musím říct Zdeňkovi!

Už přichází a krokem pardála trošku unaveného jde taky rovnou ke mně, usmívá se. Posměšně kývne palcem ke zpěvákovi a praví: "Tečka nám hrajou! Tečka!" - "Jak se máš," zdravím, "jak se máš," odpovídá mi. "Jsem sláb a nemám ani slov: nebyl ten Masaryk taky hloupej?" říkám, protože vždycky když za něčím nestojím jistě, mluvím pražsky. Zdeněk usedá proti mně a praví: "Kdy tě přestali sledovat?" - "V neděli dopoledne. Když se jim stalo jasným, že už tam nedojedem. A tebe?" - "No mě pak už nesledovali. Když jsem vás vyložil z auta, konec!" - "Prosím-tě! A já myslel, že tys je musel přivléct za sebou!" - "Máš nějakou teorii?" ptá se Zdeněk. "Mojí svátky a bojí se, že jim je zkazíme," říkám. "Myslíš? Mně napadlo, že nechtějí, abychom se sešli s novináři, kteří přijedou na spartakiádu." - "Na první spartakiádě roku 1955 jsem ještě cvičil, Zdeňku, to je, co?" - "A myslíš, žes měl tenkrát pravdu?" směje se tiše a za chvíli praví: "Když, taky v těch padesátých nějak, měl vyjít u nás Stařec a moře, napsal jsem Hemingwayovi, aby to překazil, protože se to nesluší." - "A myslíš, žes měl tenkrát pravdu?" ptám se. "No..." směje se. "Tys býval, Zdeněčku, takovej vzteklej a trucovitej, žejo!"

A vyložil jsem mu svou politickou teorii vzteklého strýce. Maminka mě vždycky posílala s kytkou vinšovat strýčkům a tetičkám, jenom strýce Krejčíříka jsme vynechávali... "Proč," zeptal se Zdeněk s obavou. "Ten by byl zas nasraný, pravila vždycky maminka," řekl jsem. Zdeněk se zaraženě odtáhl. "Jak stát," řekl jsem a on se uklidnil, pokud se někdo zrovna tímto dá uklidnit, jestli víte, co tím chci říci.

